

**TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**AK PARTİ DÖNEMİ
SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Ayhan KURBAN**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mahmut AKPINAR**

Ankara-2014

TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

AK PARTİ DÖNEMİ
SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ayhan KURBAN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mahmut AKPINAR

Ankara-2014

Turgut zal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, grsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu niversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

16 /01/ 2014

Ayhan KURBAN

ONAY

Ayhan KURBAN tarafından hazırlanan “Ak Parti Dönemi Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümü” başlıklı bu çalışma, 16 Ocak 2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mahmut AKPINAR

Yrd. Doç. Dr. Nurettin ALTUNDEĞER

Yrd. Doç. Dr. S. Cem KARAMAN

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Türkiye'nin siyasi tarihinde önemli bir mihenk taşı olan sivil-asker ilişkileri Ak Parti dönemi özelinde analiz edilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında desteğini esirgemeyen yapıcı tavrı ve bilgi birikimi ile beni yönlendiren, çalışma motivasyonumu canlı tutan değerli tez danışmanım Doç. Dr. Mahmut AKPINAR' a teşekkür ederim.

Yüksek Lisans Eğitimi süresinde bana her türlü araştırmamda yardımını esirgemeyen Turgut Özal Üniversitesi Öğretim ve İdari kadrosuna, gösterdikleri sabır ve manevi destek için değerli eşime ve kızlarım Zeynep ve Zeliha ya teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

KURBAN, Ayhan. Ak Parti Dönemi Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

Bu çalışmada siyasi tarihimizde önemli bir yer tutan sivil-asker ilişkileri Ak Parti dönemi özelinde analiz edilmiştir. Daha önceki dönemlerde birçok kez karşı karşıya gelen bu iki siyasi aktörün asker tarafı özellikle Ak Partinin 2. döneminden sonra eski etkisini yitirmeye başlamıştır.

Bu bağlamda dönemin militarizm kavramı ve sivil-asker ilişkilerine ait genel yaklaşımlar 1. bölümde ele alınmış, geçmiş dönemin yorumlanması ve militarizm kavramının ışığında Ak Parti dönemine kadar yaşanan siyasi gelişmeler yazının ikinci ve üçüncü bölümünde değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde ayrıca yazının odak noktası olan Askeri Darbelerin Neden Olduğu Antidemokratik yapılar ve sorunlar ele alınmış, 5. bölümde Ak Parti döneminde sivil asker ilişkilerinin seyri ve yaşanan dönüşüm irdelenmiştir. Sonuç bölümünde ise bahsi geçen dönüşümün iç ve dış kaynaklı sebepleri, asker-sivil ilişkileri alanında yapılan mevzuat değişikliklerinin yeterli olup olmadığı ve dönüşümün kalıcılığı tartışılmıştır. Ekim 2013 çalışmanın sonlandırıldığı tarihtir. Bu tarihten sonraki gelişmeler çalışmada yer almamaktadır.

Bu çalışmada literatürde yer alan çalışmalardan, kütüphane ve kaynak araştırmalarından, internet üzerinden gazete taramalarından, analitik bakış açısı tekniğinden ve saygıdeğer uzman fikirlerinden faydalanılmıştır.

Çalışmanın sonucunda Türkiye 'de sivil asker ilişkilerinin normalleşme yolunda olduğu ancak henüz demokratik ülkelerde olması gerektiği ölçüde yasal düzenlemelerin yapılmadığı tespiti yapılmış, bu bağlamda asker-sivil ilişkilerinde tam manasıyla bir dönüşüm yaşanması için önümüzdeki zaman diliminde gündeme alınması gereken bazı hususlar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler

1. Sivil-Asker ilişkileri
2. Militarizm
3. Askeri Müdahaleler
4. TSK
5. Ak Parti, Dönüşüm

ABSTRACT

KURBAN, Ayhan, Transformation of Civil Military Relations Under AKP Period, Master Thesis, Ankara, 2014.

In this work, Civil-Military relations, which holds a significant place in our political history is analyzed under AKP period. The Military side of two actors of which came across for many times during previous periods has lost its impacts particularly AKP's second period.

In this context, general approaches which relate to the concept of militarism and civil-military relations handled in the first chapter, interpretation of the past period and in the light of concept of militarism; political development until the AKP period are considered in second and third chapters. In the fourth chapter, as the focal point of the work, anti-democratic structures caused by military coups and their troubles are handled. In the fifth chapter, during AKP period, the journey of civil-military relations and the process of transformation were examined. In the conclusion part, internal and external causes of afore mentioned transformation, whether legislative changes carried out in civil-military relations area is enough or not, permanence of the transformation are discussed.

In this study, Works in the literature, research of library and resources, scanning of newspapers on the internet, the way of analytical perspective and respectable experts' ideas are used

In the consequence of the work, it is determined that civil-military relations in Turkey is in the way of normalization, but legislative regulation haven not yet done as expected in democratic countries. In this context, in order to have complete transformation in civil-military relations, some issues which are required to take into considerations are touched upon.

Key Words

1. Civil-Military Relations
2. Militarism,
3. Military Interventions
4. Turkish Armed Forces (TAF),
5. Justice and Development Party (AKP), Transformation

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL YAKLAŞIM

1.1. MİLİTARİZM NEDİR?.....	5
1.2. SİVİL –ASKER İLİŞKİSİNİ AÇIKLAYAN YAKLAŞIMLAR	7
1.2.1. Liberal yaklaşım.....	7
1.2.2. Liberal Demokrasi ve Sivil Otoritenin Üstünlüğü İlkesi	9
1.2.3. Marksist Yaklaşım	10
1.2.4. Seçilmişlerin Atanmışlara Üstünlüğü	11
1.2.5. Askeri Bürokrasinin Bağımlılığı	12
1.2.6. Sivil Otoritenin Üstünlüğü İlkesinin Araçları.....	15
1.2.6.1. Profesyonellik	16
1.2.6.2. Misyon	17
1.2.6.3. Liderlik ve Örgüt	17
1.2.6.4. Büyüklük ve Teçhizat	18
1.2.6.5. Statü	18
1.2.7. Askeri Rejim Tipleri	19

İKİNCİ BÖLÜM OSMANLI DÖNEMİ ASKER SİVİL İLİŞKİLERİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ ASKERİ SİVİL İLİŞKİLERİ

3.1. ERKEN CUMHURİYET VE TEK PARTİ DÖNEMİ: KURUCU VE KOLLAYICI GÜÇ KONUMUNDAKİ ORDU	31
3.2. ÇOK PARTİLİ SİYASAL YAŞAMA GEÇİŞ VE SONRASINDA ASKER – SİVİL İLİŞKİLERİNİN SEYRİ YA DA ASKERİ MÜDAHALELER	33
3.2.1. 27 Mayıs Darbesi.....	35
3.2.2. Askeri Rejimlerin Sınıflandırılması ve 27 Mayıs 1960 Müdahalesi'nin Literatürdeki Yeri	39
3.2.3. 12 Mart Darbesi.....	42
3.2.4. 12 Eylül Darbesi.....	45
3.2.5. 1980'lerden 1990'lara Ordu-Siyaset İlişkileri.....	47
3.2.6. 28 Şubat Post-Modern Darbe.....	49

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ASKERİ DARBELERİN SEBEP OLDUĞU ANTİDEMOKRATİK YAPILAR VE SORUNLAR

4.1. ASKERİ VESAYET SİSTEMİ.....	53
4.1.1. Darbelerle Sağlanan Ayrıcalıklar ve Yetkiler.....	53
4.1.2. Askeri Yargı.....	55
4.2. MİLLİ GÜVENLİK KURULU.....	56
4.2.1. Genelkurmay Başkanının Konumu	59
4.2.2. Askeri Yargı	61
4.3. GENELKURMAY BAŞKANI VE KUVVET KOMUTANLARININ YARGILANMASI.....	63
4.4. SIKIYÖNETİM.....	64
4.5. ASKERİ OKULLAR SORUNU.....	66
4.6. YÜKSEK ASKERİ ŞURA (YAŞ).....	67
4.7. EKONOMİDE ASKERİN VARLIĞI, ASKERİ SERMAYE, OYAK.....	69
4.8. BAŞKA HANGİ ÜLKELERDE BENZER YAPILAR VARDIR?.....	69

4.9. KURULUŞ	70
4.10. FAALİYETLERİ AÇISINDAN OYAK NEDİR?.....	70
4.11. OYAK SİVİL BİR KURULUŞ MUDUR?.....	71
4.12. OYAK VASITASIYLA KOLEKTİF BİR SERMAYEDAR OLARAK TSK ...	72
4.13. OYAK'IN VARLIĞININ SORUNLU SONUÇLARI	73

BEŞİNCİ BÖLÜM

AK-PARTİ DÖNEMİNDE ASKERİ SİVİL İLİŞKİLERİN DÖNÜŞÜMÜ

5.1. TOPLUMDA TSK'NİN SİYASİ ROLÜ İLE İLGİLİ DEĞİŞEN ALGILAR.....	82
5.2. İKİNCİ AKP İKTİDARI DÖNEMİ	96
5.3. 2011 GENEL SEÇİMLERİ VE SONRASI.....	104
5.4. TSK MENSUPLARI ARASINDA ASKERİN SİYASİ ROLÜ İLE İLGİLİ DEĞİŞEN ALGILAR.....	106
5.5. DARBE İDDİALARI VE DAVALARI.....	113
SONUÇ	117
KAYNAKÇA	121

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
AYİM	: Askeri Yüksek İdare Mahkemesi
AYM	: Anayasa Mahkemesine
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
EMASYA	: Emniyet Asayiş Yardımlaşma
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
MBK	: Milli Birlik Kom
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MGSB	: Milli Güvenlik Siyaset Belgesi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
PKK	: Partiya Karkaren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TL	: Türk Lirası
TPAO	: Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YAŞ	: Yüksek Askeri Şura

GİRİŞ

Türkiye son yüz yıllık siyasi tarihinde yaşananlar bakımından siyaset bilimciler için enteresan bir çalışma alanıdır. Birbirinden farklı ve bağımsız olarak dört siyasi sistemi yaşamış olan bu topraklar, bu süre zarfında birçok çatışmaya ve işgale de sahne olmuştur. Osmanlı Devletinin var olduğu zaman dilimine kadar uzanan çatışmalardan birinin adıdır sivil-asker ilişkileri. İki siyasi aktör arasında bugüne kadar yaşananları ilişki olarak adlandırmak hafif kalacaktır. Bu iki siyasi aktör kimi zaman birbirini yerinden etmek için güç, kimi zaman ise halkı kullanmıştır. Halkı kendine güç olarak gören meşru iktidarlar devri iktidarlarında sivil-asker ilişkilerini görece dengeli hale getirdiklerini düşünmüş zaman içinde yanıldıklarını anlamış, devletin bekasını, halkın salahiyetini düşünen askeri idareler tarafından yerlerinden edilmiştir. İşte tüm bu sebeplerle bu iki siyasi aktör arasında bugüne kadar yaşanan gerilim toplum açısından, demokrasi açısından istenmeyen olayların yaşanmasına neden olmuş ve kapanması zor yaralar açmıştır. Bu istenmeyen olaylar ve kapanması zor yaralar, bu topraklarda demokrasinin yerleşmesine ve toplumun tüm kesimlerinin bir ve beraber yaşamasına engel olmuştur. Özellikle yeni kurulan Cumhuriyet düzeni ile birlikte yönetimde etkili olan asker kadrosunun zamanla mevcut etkisini yitirmesi askerin müdahale yeteneğini geliştirmiştir. 1960'ta başlayan müdahale kültürü, 1971'de uyarı niteliğindeki muhtıra ile sürmüştür, 1980 yılında bir başka askeri müdahale ile adeta optimum seviyesine ulaşmıştır. 1980 sonrasındaki süreçte ise bir darbe etkisinde olmasa da 28 Şubat ve 27 Nisan gibi iki önemli ve tehlikeli süreci atlatabilmiştir. Yaşanan her darbe ve muhtıra Türkiye'yi yeni bir döneme, yeni bir yola sokmuş ve birçok parametrenin değişmesine yol açmıştır. İşte bu değişimlerden en önemlisi ise Ak Parti döneminde yaşanmış ve hem sivil-asker ilişkileri hem de demokrasi yeni ve pozitif bir istikamete evrilmiştir. Bu dönem ilk defa bir hükümetin askere cevap vermesini de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle bu dönem öncesi ve sonrası ile Türk siyasetine, sivil-asker ilişkilerine, demokrasiye yeni bir istikamet kazandırmıştır

Siyaset dünyası adına politikacılar ne kadar önemli bir aktör ise askerler de en az o kadar önemli olmuşlardır bugüne kadar. Değil askerin müdahalesi, ağızlarından

çıkacak bir söz bile ülke siyasetine damga vurabilmekte hatta büyük değişimlere yol açabilmektedir. Bu iki önemli siyasi aktör arasındaki ilişki ise sürekli gerginliklere ve iktidar kavgalarına sebep olabilmektedir. Kimi zaman asker müdahalesini meşru görürken, kimi zaman da sivil otorite seçilmiş olmanın vurgusunu yaparak atanmış olan askere hükmetmeye çalışmıştır. Türk toplumunun geçmişe dayanan askeri yönü düşünüldüğünde siyasette sivil-asker ilişkilerinin gergin bir güzergâh izlemesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Osmanlı'nın varoluşundan beri asker idare de söz hakkına sahip olmak istemiş ve bunu yaptığı çıkışlarla göstermiştir. O günden bugüne askerin tavrı bir türlü değişmemiştir. Bu nedenle sivil-asker ilişkileri bir şekilde bu ülkenin gündemini işgal etmekte ve sivil idarenin, halkın bitmek tükenmek bilmeyen darbe korkusuna sebep olmaktadır. Tüm bu sebeplerle Türkiye'deki sivil-asker ilişkileri militarizm denilen kavramın Türkiye üzerine yorumlanmasını gerektirmektedir ve bu çalışmanın amaçlarından birisi de bu yorumlamaya katkıda bulunmaktır.

Türkiye'de asker-sivil ilişkilerinin seyri bunu inceleyen araştırmacılarda 'Tarih tekerrürden ibarettir' tezinin doğru olduğu kanaatinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu doğru tez günümüze kadar gelmiş fakat son dönemde önemli bir dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşümün en önemli dönemini ele aldığımız bu çalışma, ilerleyen bölümlerde halkın askere karşı değişen bakışının sebeplerine de yer verecektir. Ancak bu dönüşüme bakmadan evvel Türkiye'de askeri müdahalenin geçmişini incelemek yerinde olacaktır.

Meşrutiyet dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında asker-aydın sınıfında hakim olan düşünce toplumu eğitip, mobilize etmekte. Modern ifadeyle 'Toplum Mühendisliği' olarak ifade edilen bu durum, halkın idarecilere duyduğu saygı ile birleşince kemikleşmiş bir yönetici kadrosu oluşmasına sebep oldu. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarının yönetici kadrosunun asker geçmişlerinin mevcudiyeti ve yine bu yöneticilerin statükocu düşünce yapısı, sistemin istedikleri şekilde ilerlemesine sebep olmaktadır. Bu statüko çizgisine de 'Atatürkçü düşünce' adı verilerek, halkın gözünde tatlı bir görüntü oluşturulmaya çalışıldı. Askere göre Cumhuriyetin kuruluşu ile yapılan inkılapların dışındaki her gelenek irticai özellikler barındırmaktadır. Bu irticai özellikler cumhuriyeti ve Atatürk ilke ve inkılaplarını

tehdit etmektedir. Asker müdahale etmeden evvel her daim halka bu görüntüyü hissettirmeye çalışmıştır. Öyle ki bu görüntü ne zaman ortaya çıksa; asker, bürokrat ve aydın üçlemesi demokrasinin kazanımlarını tehlikeye atmaya göze alarak, seçilmiş alenen tehdit etmekten ve seçilmiş müdahale etmekten geri durmamışlardır. Bu geri durmayı ilk örneğini 1960 darbesinde görebiliriz. 1960 öncesinde Menderes ve partisi Demokrat Parti(DP) askere ne kadar saygılı bir çizgide durmaya çalışsa da yine de fikri duruşu ve halkla birlikte oluşu bir gün tehdit edilmesine ve vakti geldiğinde yönetimden indirilmesine sebep olmuştur. 1980'e giden süreçte ordu 1971 yılında bir muhtıra vererek teknokrat bir hükümet oluşturmuş ve 1960 darbesinin yerine getirilemeyen reformlarını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ancak bu geçiş hükümeti ne reformları gerçekleştirebilmiş ne de ülkeyi kutuplaşmadan uzak tutabilmiştir. Bu düzeltilemeyen kutuplaşma ülkeyi 1980 darbesine götürmüştür. Sadece 1980'de değil diğer dönemlerde de yönetimde askerin istemediği bir hükümet varsa bazen muhtıra ile bazen darbe ile yönetimin el değiştirmesi bir şekilde sağlanmıştır. Yaşananlar 1993'ü adeta bir 'adı konulmamış darbe' yılına büründürmüştür. 28 Şubat süreci adıyla anılan bu dönemde göstermiştir ki Türkiye'de asker-sivil ilişkilerinin taraflarından olan askerin derdi yönetimde söz sahibi olmak, cumhuriyetin kazanımlarının yok olmasına değil, istemediklerinin gerçekleşmesine engel olmaktı.

Bu çalışmanın amacı siyasi tarihimiz boyunca en önemlisi Ak Parti döneminde yaşanmış sivil-asker ilişkilerindeki dönüşüm acaba kalıcı mıdır yoksa konjonktürel midir? Bu değişim ve dönüşüme etki eden iç ve dış faktörler nelerdir? Aslına bakılırsa 27 Nisan özelinde 2007 yılında yaşananlar Sivil-Asker ilişkileri adına bir sonuç sayılabilir mi? Türk siyasetinin aktörlerinden olan TSK bu görevden ilelebet çekilecek midir? 2007 yılından sonra günümüze dek yaşananlar bu endişelerimizi doğrular niteliktedir. 2007 yılından sonra askerin geri çekiliş dönemi başlamış olmasına karşın bugüne kadar geri çekilme, siyaset sahnesinden çekilmeye dönüşecek midir? 2009 yılında ortaya çıkan darbe planları, davaların görülmesi, nihayetlendirilmesi, temyiz süreçleri ve akabinde yaşananlar bu çekilmenin sonuçlanmadığını gösterir mi? Darbe planlarında ve Ergenekon iddianamelerinden yansıyan önemli bir nokta; kuvvet komutanlarının Genelkurmay Başkanından

bağımsız hareket etmesi olmuştur. Müdahalenin sadece Genelkurmay'dan gelmeyeceğini gösteren bu durum; sivil idarenin askerinin tamamının üzerinde hâkimiyet kurabilmesi için yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir

Bu çalışmada Osmanlının son dönemlerinden bugüne sivil asker ilişkileri, dönüşümün yaşanmaya başladığı Ak Parti dönemi öncesi, sonrası, yaşanan dönüşümü etkileyen iç ve dış faktörler, militarizm ve sivil-asker ilişkilerinin geçmişi, sivil asker ilişkisine ait modeller ile literatür taraması yapmak suretiyle ele alınacaktır. Kütüphane araştırmaları, kaynak taramaları, güncel gazete ve internet haberleri, analitik çalışmalar, saygı gören uzman görüşleri, emsal ülkelerde bu demokratik dönüşüm süreçlerinde yaşananlar, dönüşümün yasal temellerinin olup olmadığı ve siviller adına kazanımların kalıcı olması adına nelerin eksik olduğu tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL YAKLAŞIM

1.1. MİLİTARİZM NEDİR?

Militarizm genel anlamda etkin bir ordunun iç işleyişinin -üstlere koşulsuz itaat ve sadakat, disiplin, ödevin kutsallığı gibi- değer ve kurallarının toplumsal-siyasal düzen ve düşünüşe, ilişkilere egemen kılınması anlamında kullanılmakta olup bu tarz militarizmin klasik örneği Prusya'dır¹. Önceleri Prusya kralına, sonra Alman imparatoruna şahsen bağlılık yemini eden ve subay kademesinin hemen tamamı Prusya toprak beyi -Junker- ailelerden, Alman aristokrasisi mensuplarından oluşan Prusya-Alman ordusu, bu organik bağlantısı ile kurucusu olduğu modern Almanya'nın, Alman Birliği'nin yönetici sınıfının, toplumsal-sınıfsal örgütlenmesinin bir parçasını, eksenini oluşturur. 1. Dünya Savaşı sonuna kadar Almanya'ya endüstriyel kapitalist bir toplum olarak özgül karakterini aşıl原因an Prusya militarizmi, bu bakımdan silahlı bir güç-aygıt olarak ordunun egemenliği olmaktan ziyade, aristokrasinin yönlendiriciliğinde bir modern-endüstriyel toplum oluşturmanın ideolojisidir.

Modern-endüstriyel bir toplum oluşturma sürecine daha geç bir tarihte giren Japonya'da da yerel aristokrasi, Samuraylar benzer bir yol izlemiş ve benzer bir ideoloji ile davranmışlardır. Samuraylar hem Japon imparatorluk ordusunun komuta kadrosunu oluşturmuş hem de çoğu mensupları ile de Japon ticari-endüstriyel sınıfının en dinamik, çekirdek ögesi rolünü oynamışlardır. Demokrasisini değil ama modernleşmesini 2. Dünya Savaşı'na kadar tamamlayan Japonya'ya özgül karakterini veren, bu "klasiğe uygun" Japon militarizmidir.

Ordunun iktidara el koyduğu ya da sık sık el koyduğu, sivil yönetimlerin istisna olup, ancak ordu icazetiyle ayakta durabildiği -kimi Latin Amerika, Afrika ve Uzakdoğu - ülke/ toplumlarındaki rejimler için de militarizm kavramı

---

¹ Ömer Laçiner, "Türk Militarizmi", Bir Zümre Bir Parti: Türkiye'de Ordu, İstanbul, Birikim Yayınları, 2009

kullanılmaktadır. Buralarda ne ordu komuta kadrolarının aristokrat niteliği söz konusudur ne de kendi içinden ordu komuta kadrosunu çıkaran bir pre-modern egemen sınıfın endüstrileşme sürecine uyarlanmak ve yönlendirmek gibi bir iddia ve amaç taşıdığı söylenebilir. 1. Dünya Savaşı'na kadar Almanya'da, 2. Dünya Savaşı'na kadar Japonya'da geçerli olan klasik militarizmler altında hızlı bir endüstrileşme ve iktisadi büyüme gerçekleştirilebilmiş iken; bu "sıradan" askeri dikta -"militarizm"- rejimlerinde, belirli ham veya yan mamul maddeler üzerinden kapitalist dünya pazarına eklenmiş iktisadi-sosyal düzenin zorla ayakta tutulmasından başka bir misyona zaten yer yoktur.

Klasik militarizmlerde ordunun bizzat yönetime el koyması gerekmez. Ordu, militer ideoloji ve değerler, devlet aygıtının işleyişine ve özellikle eğitim sistemine içselleştirilmiş olduğu hükümet kadrolarının "sivilliyi ve hatta ortada çok parti bir rejimin olması "sorun" yaratmaz. Ordu "gündelik politikanın içinde asla görünmez. Ordu komuta kastı, organik bir parçası olduğu aristokrasinin "sivil" siyasi parti veya kadroları ile arasındaki işbölümü ve hiyerarşi kuralları uyarınca, siyasi çatışma alenen silahlı mücadeleye dönüşüncüye kadar "sahneye çıkmaz". Bu çıkışta da kendi sivil siyasi kadrosunu, partisini bertaraf ederek değil, onu saflarına katarak, yani - yönetici- sınıfın silahlı güç, topyekûn savaş hali örgütlenmesi olarak nihai hesaplaşmaya girer².

Buna mukabil, yerel egemen-yönetici sınıfların organik bir parçası olmayan, ancak onların silahlı aleti veya egemen sınıf fraksiyonları arasındaki güç mücadelelerinde -bazen özerk de davranabilen- aktörlerden biri olarak yer alan sıradan militarizmler, gündelik politikanın, her tür çıkar kavgasının sürekli içindedirler. Güç dengesini -kendi veya birlikte hareke ettikleri fraksiyon lehine döndürebilme fırsatını yakaladıkları konjonktürlerde iktidara el koyunca, ilk ve öncelikle yaptıkları şey askeri güç -zümre- olarak kendi çıkar ve konumlarını pekiştirici düzenlemelerdir.

---

² Ömer Laçiner, "Türk Militarizmi", Bir Zümre Bir Parti: Türkiye'de Ordu, içinde, derleyenler: Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu, İstanbul, Birikim Yayınları, 2004, s.14

Klasik militarizmler, endüstriyel gelişmeyi iktisadi dinamizm ve büyümeyi başlı başına bir amaç hatta diğer amaçların kendisine tabi olacağı esas hedef sayan kapitalist-burjuva anlayışa, liberalizme karşıt değilse bile kuşkucudur. Fakat endüstriyel gelişme ve ekonomik büyümeyi devletin/milletin güçlülüğünün, güçlenmesinin zorunlu bir ögesi, ön şartı, temel bir güç faktörü saydıkları ölçüde sanayileşme ve iktisadi büyümeyi teşvik etmekle kalmaz, ordu komuta kadrosunun ait olduğu aristokrasinin diğer unsurları da sınai-iktisadi faaliyet alanlarında fiilen yer alır. Prusya Junkerleri kapitalist zirai işletme sahipleri haline gelir, Samuraylar endüstri patronluğuna soyunur. Şüphesiz bu iktisadi-toplumsal rol, aristokrasinin geleneksel değerlerini yansıtacak biçimde düzenlenmesine çalışılmış bir işletme ve iş ilişkileri ortamında icra edilir. Militarist yaklaşım da zaten bu geleneksel değer ve kuralların askeri rasyonalite ve pozitivizm diline tercümesinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla klasik militarizmin etkin olduğu endüstrileşme- modernleşme süreçlerinde sermaye ve mülk sahipler' arasındaki iş ilişkilerinde değilse bile, işletme içi ilişkilerde askeri bir havanın esmesi normaldir.

1.2. SİVİL –ASKER İLİŞKİSİNİ AÇIKLAYAN YAKLAŞIMLAR

1.2.1. Liberal yaklaşım

Batılı demokratik ülkelerde ordunun görece siyaset dışı konumu dolayısıyla sivil-asker ilişkilerinde liberal-demokratik bir modelin varlığından söz edilmektedir. Demokrasinin kurumsallaştığı Batılı toplumlarda ordunun, (dış politika ve milli savunma politikalarındaki kısmi etkisi bir yana bırakılırsa) iç politikada veya yönetim alanındaki etkinliğinin düşük düzeyde seyretmesi³bu modelle açıklanmaktadır. Özellikle Anglo-Amerikan demokrasilerinde askeri darbenin hiç gerçekleşmemiş olması ve ordunun sivil siyaset üzerindeki nüfuzunun zayıf olması, liberal-demokratik modelin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Finer, “İngiltere

³Edward Shils, “The Military In The Political Development of The New States”, The Role of The Military In Under developed Countries, der. John J. Johnson, Princeton University Press, Princeton, 1962, s.8.

ve ABD’de sivil iktidar üstün ve egemendir. Ulusal ve askeri politikalar arasındaki ikilik bugünlerde karmaşıklaşmış ve bulanıklaşmıştır; fakat sivil otoritenin üstünlüğü ilkesi hiçbir zaman yok olmamıştır”⁴ demek suretiyle, bu gerçekliği dile getirmektedir.

Sivil-asker ilişkilerinde liberal demokratik model, öncelikle, ordunun hükümet etmekten sorumlu olmaması ve hükümete müdahale etmemesini; ikinci olarak ve daha önemlisi de, ordunun profesyonel işlevlerinin tamamen sivil iktidarın tasarrufunda ve denetiminde olmasını öngörmektedir⁵. Buna göre ordu, sivil iktidardan ayrılıp ona bağlı olmalı, profesyonelleşmeli ve depolitize olmalıdır⁶. Bu modelde ordunun bütçesi parlamento tarafından denetlenir, üst rütbeli subayların görevlerine atanmaları hükümet tarafından gerçekleştirilir, savaş ya da ciddi iç güvenlik sorunlarına ilişkin kararlar da yine hükümet tarafından alınır.⁷

Bütün bu kuramsal öngörülere karşın liberal demokrasilerde de sivil-asker ilişkileri, her zaman için sorun oluşturmaya uygun bir potansiyele sahiptir. Çünkü dünyanın her yerinde ordular, doğası gereği, otoriter eğilimlere açık kurumlardır. Bu gerçeklik, bütün demokrasileri zorunlu olarak otoriter bir ordu ile onun demokratik çevresi arasındaki ilişkiyi yerli yerine oturtmak sorunuyla karşı karşıya bırakır.⁸

Liberal demokrasi, sivil-asker ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlara ilişkin iki ilkeli bir çözüm önerir: Birinci ilke, ordunun sivil otorite tarafından denetlenmesi; ikinci ilke ise, orduyu denetleyen sivil otoritenin demokratik sürece tabi olmasıdır. Birinci ilkeye literatürde, “sivil otoritenin üstünlüğü” ya da “ordunun sivil otoriteye bağımlılığı” denilmektedir. “Siviller askerlere, askerler de silahlara kumanda eder” biçiminde formülleştirilmiş olan bu ilke, ordunun sivil siyaset dışında tutulması ve

⁴ S.E. Finer, *The Man On Horseback*, Pall Mall Press, London, 1962 s.28.

⁵ William Hale, “Ordu-sivil ilişkisinde liberal model de mümkün”, *Entelektüel Bakış*, Milliyet, 2 Nisan 1994.

⁶ William Hale, *Turkish Politics and the Military*, London, 1994, s.308

⁷ William Hale, “Ordu-sivil ilişkisinde liberal model de mümkün”. *Entellektüel Bakış*, Milliyet, 2 Nisan 1994

⁸ Robert A Dahl, ‘Demokrasi Ve Eleştirileri’ (Çev. Levent Köker), *Türk Siyasi İlimler Derneği- Türk Demokrasi Vakfı Yayını*, Ankara, 1993, s.310

denetim altına alınabilmesi açısından varlığı zorunlu olmakla birlikte yeterli değildir. Söz konusu ilke, demokratik olmayan siyasal sistemlerin birçoğunda uygulanmasına, ya da en azından uygulanılmasına çalışılmasına rağmen istenilen sonucun elde edilememesi, bu ilkenin tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Öyleyse, otokratik siyasal sistemlerde olmayan bir başka ilkeye ihtiyaç vardır ki bu ilke, orduyu denetleyen sivil otoritenin de bir denetime tabi tutulmasını ifade eden ilkedir. Başka bir anlatımla bu ilke, askeri bürokrasiyi denetleyen sivil otoritenin, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı temeline dayalı demokratik bir otorite olmasını gerektirmektedir.

Liberal demokratik devletlerde, sivil-asker ilişkilerinin görece sağlıklı yapısını bu iki ilkede aramak gerekir. Birbirini tamamlar nitelikteki bu iki ilkeden birincisi, ancak ikinci ilkenin yaşama geçirildiği bir toplumsal-siyasal ortamda işlevsel olabilir.⁹

1.2.2. Liberal Demokrasi ve Sivil Otoritenin Üstünlüğü İlkesi

Sivil otoritenin üstünlüğü ilkesi, anayasa hukuku literatüründe “seçilmişlerin atanmışlara üstünlüğü”, yönetim hukuku literatüründe ise “yönetimin bağımlılığı” şeklinde ifade olunan ilkenin sivil-asker ilişkilerindeki karşılığıdır. Genel olarak “seçilmişlerin atanmışlara üstünlüğü” ya da “yönetimin bağımlılığı” ilkesi, sivil-asker ilişkilerinde liberal-demokratik modelin gereği olan “sivil otoritenin üstünlüğü” ilkesinin genel çerçevesini çizmektedir. Bu nedenle, öncelikle “seçilmişlerin atanmışlara üstünlüğü” ilkesinin kuramsal temellerini ve çağdaş gelişmeler karşısındaki durumuna kısaca değinmekte yarar vardır.

---

⁹ Robert A Dahl, A.g.e., s. 310.

1.2.3. Marksist Yaklaşım

Türkiye’de Marksist ya da sınıfsal bir analiz geliştirmeye çalışan analizler yok demek mümkün değildir, ama bunlar çok azdır. Daha ziyade, Türkiye’nin siyasal iktisadı hakkında yapılan çalışmalar içinde darbe dönemlerine dair göndermeler ya da müdahalelerin niye olduğuna dair bazı açıklamalar görülür¹⁰.

Marx’a göre, sivil toplum altyapıdır, devletse üstyapıdır. Marx, sivil toplumun anatomisinin ekonomi politikte aranması gerektiğini belirtir ve hemen sonra en ünlü formüllemelerinden birinde “altyapı ve üstyapı arasındaki ilişkiler” hakkındaki tezinde, sivil toplumun, üretici güçlerin gelişiminin belli bir aşamasında bireylerin bütün maddi ilişkilerini kapsayacağını belirtir. Marx’a göre, iktisadi ilişkiler alanı olarak sivil toplum siyasi ve hukuki üstyapıyı oluşturan devletin sosyo-ekonomik temelidir. Sivil toplum esas itibarıyla mülkiyet ilişkilerine dayanan burjuva düzeninin kendisidir; o özel mülkiyet ve piyasa ilişkilerinin oluşturduğu alan, yani ekonomidir. Marx’a göre sivil toplum belirli dönemdeki ticari ve endüstriyel ilişkilerin tümüdür ve devleti ve ulusu aşan bir boyuttadır¹¹.

Devlet, Marxist felsefede; evrensel ve ulusal ihtiyaçlar doğrultusunda gelişen ve tüm toplumu aynı noktada buluşturan bir kurum olarak değil, egemen sınıfın egemenliğini meşrulaştıran aracı bir kurum olarak gelişmiştir. Marx, devleti çok açık bir ifadeyle bir sınıfın çıkarını yineleyen ve geliştiren bir kurum olarak yorumlamaktadır. Bu anlamda devlet sivil toplumun metafiziksel boyutuna değil onun yansımalarına işaret etmektedir. Devlet, sivil toplumu aşarak onu gölgelemez, tersine, sivil toplumdaki mevcut ilişkilerin aynen devam etmesini sağlar. Bu nedenle devletle beraber sivil toplum kaybolmaz, aksine yeniden üretilerek sömürüye dayalı ilişkilerin devamına yol açar. Marx için sivil toplum net olarak “belirli bir dönemdeki

¹⁰ Foti Benlisoy, İsmet Akça ile Söyleşi, Neo-liberal Militarizme Karşı Siyasetin Toplumsallaşması, Mesele Dergisi, sayı 20, 2008.

¹¹ Usta Sefa, Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları: Sivil Toplum, Demokrasi ve Güven, Konya, 2006, s. 15-16.

ticari ve endüstriyel ilişkilerin tümüdür; ve devleti ve ulusu aşan” bir boyuttur. Sivil toplumun anatomisi politik ekonominin kendi içindedir¹².

1.2.4. Seçilmişlerin Atanmışlara Üstünlüğü

Temsili demokrasi kuramı, iktidarın kaynağının halkta olduğu, toplumu yönetme yetkisinin de ancak halkın seçtiği temsilcilere ait olduğu düşüncesine dayanır. Bu düşüncenin doğal sonucu, kamu yönetiminin, demokratik meşruluğa sahip siyasal iktidara bağımlı olmasıdır. Bu anlayış, seçilmiş olmayan yönetimin kendine özgü bir meşruluğa sahip olmadığını, dolayısıyla toplumun kaderini ilgilendiren temel kararları alma yetkisinin de bulunmadığını ifade eder. Kamu yönetimi ve eylemleri, ancak siyasal iktidar aracılığıyla meşruluk kazanır. Bunun anlamı, kamu yönetiminin etkinliklerini belirlemek yetkisinin kendisine değil siyasal iktidara ait olduğudur. Kamu yönetiminin görevi, seçilmişler tarafından belirlenen amaçları yine onlara karşı sorumlu olarak gerçekleştirmektir. Buna göre kamu yönetimi, siyasal iktidarın toplumun yönetimine ilişkin belirlediği temel siyasaları uygulayan ve yürüten bir araç konumunda Liberal demokrasinin şemalaştırdığı bu model her zaman gerçeğe uygun düşmez. Özellikle günümüzde yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yarattığı teknokrasi olgusu, kamu yönetiminin siyasal iktidara olan bağımlılığını azaltmaktadır¹³. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin, çözüm bekleyen sorunları giderek daha karmaşık bir niteliğe büründürmesi, bu sorunların çözümü konusunda yetkin olan teknisyen kamu görevlilerinin siyasal karar alma sürecindeki ağırlığını artırmaktadır¹⁴. Bu durum, demokrasinin geleceği açısından tehlikeli bir yönelişe işaret etmektedir. Sartori, bu gelişme karşısındaki endişesini ve çözüm önerisini şu şekilde dile getirmektedir: “Güçsüz bilgi (uzmanların çok yönlü ve hassas grupları) ile her şeye gücü yeten cehalet (uzman olmayanların çoğunlukları) arasında büyüyen bir dengesizlik vardır. Demokrasi artık tahammül edilemez verimsiz bir siyasal biçime dönüşmemesi gerekiyorsa, o zaman bu

¹² Ömer Çaha, “Sivil Toplum ve Liberalizm”, Türk Demokrasi Vakfı Diyalog Dergisi, Ocak 1996, s. 188-213

¹³ Acar Örnek, ‘Kamu Yönetimi’, Meram Yayın Dağıtım, İstanbul, 1992: s.30.

¹⁴ Acar Örnek, a.g.e., s.30

denge-sizliği azaltmak zorundayız. Yani uzmanlar tarafından yönetilmeden, demokrasinin bir gerekliliği olarak, önemli ölçüde uzmanların bilgilerinden yararlanmayı kabul etmeliyiz”¹⁵.

Sartori'nin de dikkat çektiği gibi, uzmanların bilgilerinden yararlanma, hiçbir zaman onlar tarafından yönetilme sonucunu doğurmamalıdır. “Halk tarafından seçilmiş organlar, anayasal yetkilerini seçilmemiş organların (fili olsa bile) ezici muhalefetine tabi olmadan kullanabilmelidir”¹⁶. Aksi takdirde, demokrasinin varlığı tartışılır bir hale gelir; “halkın iktidarı” yerine “memurların iktidarı” söz konusu olur. Gerçekten, toplumun yönetimine ilişkin temel siyasal kararların, demokratik temsil meşruluğuna sahip olmayan uzmanlar heyeti tarafından alınması halinde demokrasinin varlığı tehlikeye girer. Kamu bürokrasisinin, yasal olarak veya fiilen siyasal süreci yönlendirebildiği ya da bu süreci denetleyebildiği bir ülkede, seçimlerin düzenli olarak yapılıyor olması ve hükümet değişikliklerinin gerçekleşiyor olması, o ülkede demokrasinin var olduğu anlamına gelmez¹⁷. Zira, böyle bir durumda, demokratik bir yönetimden değil, bürokratik bir tahakkümcülükten söz edilir.

1.2.5. Askeri Bürokrasinin Bağımlılığı

Çağdaş demokrasilerde, kamu bürokrasisinin bir parçasını oluşturan askeri bürokrasi de - tıpkı devletin diğer bürokratik aygıtları gibi- sivil otoriteye bağımlı bir aygıttır. Anayasal demokrasi, askeri bürokrasinin, seçilmiş sivil makamlara bağımlılığını ve onlar tarafından etkin bir biçimde yönetilmesini gerektirir¹⁸. Ünlü Fransız kamu hukukçusu Duguit bu ilkeyi çok radikal bir biçimde ifade etmektedir: “Askeriye hükümetin elindeki pasif bir araçtır. Onun görevini yapabilmesi,

¹⁵ Giovanni Sartori, “Demokrasi Teorisine Geri Dönüş” (Çev.Tuncer Karamustafaöğlu- Mehmet Turhan), Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s.468.

¹⁶ Phillippe Schmitter, /Terry Lyn Karl, “Demokrasi Nedir, Ne Değildir?” (Çev. Levent Gönenç), Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar, der. Atilla Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s.9.

¹⁷ Mustafa Erdoğan, “Anayasal Demokrasi (Anayasa Hukukuna Giriş)”, 2.bası, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s. 226

¹⁸ P. Hakim,/A. F Lowenthal, “Latin Amerika'nın Kırılgan Demokrasileri”, Demokrasinin Küresel Yükseliş-i, der. Larry Diamond ve Marc F. Plattner, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s.362.

hükümetin emrinde tam anlamıyla bilinçsiz bir aygıt olarak kullanabilecek bir durumda olmasına bağlıdır. Bu durumda askeri liderlerin hükümetin emirlerine uymayı reddetmeleri imkânsız hale gelir... Askeri liderlerin hükümetin emrini tartışma biçimi yapabildikleri yerde devlet yoktur. İdeal silahlı kuvvet, hükümetin yalnızca bir düğmeye basarak harekete geçirebileceği bir kuvvettir¹⁹.

Somut gerçeklik, Duguit'in radikal bir şekilde tasvir ettiği gibi olmasa da, çağdaş demokratik ülkelerde askeri bürokrasinin işleyişinde egemen olan model, askeri bürokrasinin bağımlı bir yönetsel aygıt olduğunu öngören modeldir. Bu model, başta ordunun temsili ve önemli ordu makamlarına atamalarda olmak üzere, ordunun örgütlenmesi ve profesyonel işlevlerinin yerine getirilmesinde siyasal iktidarın denetimini zorunlu kılmaktadır. Söz konusu model, askeri bütçelerin yasama organları tarafından sıkı bir biçimde denetlenmesini de gerektirmektedir. Ayrıca, liberal-demokratik model, savaş ve barış gibi temel sorunlar hakkındaki kararların temsil yeteneğine sahip sivil demokratik kurumlarca alınmasını öngörmektedir²⁰.

Sivil-asker ilişkilerinde liberal-demokratik modelin ön plana çıkardığı silahlı kuvvetlerin demokratik denetimi ilkesi, kısaca, hükümetin askeri faaliyetleri yönlendirmesi, parlamentonun ise hem hükümeti ve hem de silahlı kuvvetleri sürekli denetim altına almasını ifade etmektedir²¹. Bu ilke çerçevesinde, silahlı kuvvetlerin hükümete, hükümetin parlamentoya, parlamentonun ise halka karşı sorumluluğundan söz edilir²². Halkın, parlamento aracılığıyla gerçekleştireceği dolaylı denetim dışında daha etkin bir denetim sürecine dahil olması, güçlü bir sivil toplum geleneğinin varlığına ve silahlı kuvvetlerin de sivil toplumla bütünleşme derecesine bağlıdır. Silahlı kuvvetler ile sivil toplum arasında derin bir toplumsal ve psikolojik boşluğun var olduğu yerde sivil denetim tehlike altında olur²³. Zira, silahlı kuvvetler ne kadar

¹⁹ Aktaran, Mustafa Erdoğan,; Anayasacılık, Parlamentarizm, Silahlı Kuvvetler, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s.130.

²⁰ Yuri Kırshin, "Ensuring military security in a democratic society", Nato Review, (January, 1997) , s.23

²¹ Chris Donnelly, "Defence transformation in the new democracies: A framework for tackling the problem", Nato Review, (January 1997), s.17.

²² A.g.e, s.18

²³ Robert A Dahl, A.g.e, s.316

çok sivil toplumla bütünleşirse o kadar az sivil siyasete müdahale eder ve o kadar çok sivil denetime bağlı olur²⁴.

Ancak hemen belirtmek gerekir ki, askeri bürokrasinin bağımlılığı ilkesi, hiçbir zaman, askeri bürokrasinin -özellikle- milli savunma ve dış politika konularında söz hakkı olmadığı anlamına gelmemektedir. Elbette, bu tür konularda askere danışmak, demokratik devlet yönetiminde sorumluluğun ve akılcılığın bir gereğidir. Teknik bilgi ve veriler ışığında ele alınması gereken bu sorunlar, yalnız başına siviller tarafından karara bağlanabilecek nitelikte sorunlar değildir. Dolayısıyla, bu sorunlara ilişkin kararlar, askeri bürokrasinin bağımlılığı anlayışı içerisinde birlikte alınmak durumundadır²⁵. Nitekim bu amaçla bütün demokratik ülkelerde sivil siyasetçiler ile üst düzey askeri bürokratları bir araya getiren ortak kurullara yer verilmektedir. Bu kurullarda sivillerle askerler konuşur, tartışır; ancak, son söz hakkı asker değil, sivil iradenindir. Çünkü demokratik rejimlerde “atanmış olan asker”, “seçimle gelen sivil otorite”ye bağlıdır.

Bunun böyle olmadığı, yani, atanmış askerlerin seçilmiş sivillerin özgürce hareket edebilme kapasitelerini sınırladığı ya da halkın temsilcileri tarafından alınan kararların askeri otorite tarafından veto edildiği durumlarda demokrasi tehlikeye girer²⁶. Çünkü böyle bir sistemde siyasal iktidarın halk tarafından denetlenmesi mümkün olmadığı gibi, seçimlerle sağlanan hükümet rotasyonu da siyasal sorumluluğu gerçekleştiremez²⁷. Böyle bir sistem aslında askeri otoritenin sivil iktidara egemen olduğu “militarist” bir sistemdir.

Çağdaş demokratik ülkelerde “askeri bürokrasinin bağımlılığı” ilkesi, liberal düşünceye paralel olarak gelişim göstermiş ve bugün için yerleşik bir ilke haline gelmiştir. İlk olarak Anglo-Amerikan demokrasilerinde, liberal kaygılarla, askeri gücün sınırlandırılması gerekliliği dile getirilmiş ve bu sorun hakkında üretilen çözümler yazılı belgelere yansıtılmıştır. Nitekim dünyanın ilk yazılı anayasası olan

²⁴ Geoffrey Ponton, / Peter Gill, Introduction To Politics, Basil Blackwell, Inc., Cambridge, 1988, s.182

²⁵ Chris Donnelly, A.g.e., s.17.

²⁶ Phillippe Schmitter, / Terry Lyn Karl, A.g.e., s.9.

²⁷ Mustafa Erdoğan, A.g.e., s.226

Amerikan Anayasasının, Başkan'ın silahlı kuvvetlerin Başkomutanı olduğunu düzenleyen hükmü (Madde II) ile, savaş ilan etme ve orduları kurmak ve masraflarını karşılamak konularında Kongre'yi yetkili kılan hükmü (Madde I /Kısım 8) bu ilkenin anayasal düzeydeki ilk ifadelendirilişidir²⁸.

1.2.6. Sivil Otoritenin Üstünlüğü İlkesinin Araçları

Özellikle demokratikleşmekte olan ülkeler açısından yol gösterici nitelikte olan sivil otoritenin üstünlüğünü sağlamaya yönelik ilkelerin pratikte uygulanabilmesi için birtakım araçların varlığına gereksinim duyulmaktadır. Demokratikleşme olan ülkelerde ordunun sivil siyaset üzerindeki vesayetinin, bu ülkelerin siyasal değişim ve dönüşümlerinin önündeki en büyük engellerden birini oluşturduğu dikkate alındığında, bu araçların seçimi önem kazanmaktadır. Hiç kuşkusuz, her ülkenin özgül koşulları, bu ilkenin yaşama geçirilmesinde farklı çözüm yöntemlerinin kabul edilmesi sonucunu doğuracaktır²⁹; ancak, tarihsel deneyim - başka sorunların çözümünde olduğu gibi bu sorunun çözümünde de sivil-asker ilişkilerinde görece sağlıklı bir modelin var olduğu ülkelerin çözüm yöntemlerinden yararlanılması gerekliliğini salık vermektedir. Çağdaş siyaset bilimcilerden Robert Dahl, "Demokrasi ve Eleştirileri" adlı yapıtının "şiddete dayalı zoru ehliileştirmek" başlığı altında, sivil otoritenin üstünlüğü ilkesinin realize edilmesinde demokratik ülkelerin şu araçlardan yararlandıklarını bildirmektedir³⁰: (1) Silahlı kuvvetlerin zor kullanma kapasitesini ortadan kaldırmak veya önemsiz kılmak. 1930'lu yıllarda silahlı kuvvetlerin güçlü bir siyasal aktör haline geldiği Japonya'da, 1947 Anayasasıyla silahlı kuvvetlere sahip olmayacağını ilan edilmesi, silahlı kuvvetlerin önemli bir siyasal aktör olarak yeniden siyaset sahnesine çıkmasını önleyici bir etki yaratmıştır. Latin Amerika ülkeleri arasında demokratik geleneğin en güçlü olduğu ülkelerden biri olan Kosta Rika'da 1948-1949 yılları arasında silahlı kuvvetlerin tümüyle ortadan kaldırmak suretiyle askeri darbelerin önüne set çekmiştir. Amerika

²⁸ Bu yazılı belgeler için bkz. dipnot no 95.

²⁹ ChrisDonnelly, A.g.e., s.17.

³⁰ Robert A Dahl, A.g.e., s. 314-317.

Birleşik Devletlerinde de silahlı kuvvetler hiçbir zaman tümüyle yok edilmemişse de, ulusal tarihinin büyük bir bölümünde bu kuvvetler küçük oranda kalmıştır. (2) Silahlı kuvvetlerin denetiminin yerel yönetimler arasında paylaşılması. Tarihsel olarak, hem İngiltere’de, hem de ABD’nde, silahlı kuvvetler yerel veya eyalet milisleri olarak dağıtılmış bulunuyorlardı. İsviçre’de de, halen yürürlükte bulunan 1874 Anayasası, konfederasyonun, düzenli bir ordu kurmasını engellemekte; bunun yerine barış zamanında kantonlar tarafından denetlenen yurttaş milislerini öngörmektedir. (3) Silahlı kuvvetleri, sivil ve demokratik yönelimleri olan insanlardan oluşturmak. Demokrasi öncesi Avrupa’da 17.ve 18.yüzyıllarda uygulanan bu çözüm, 1874 Anayasasıyla askerlik hizmetinin herkes için zorunlu bir yükümlülük haline getirildiği İsviçre’de halen uygulanmaktadır. (4) Profesyonel askerleri sivil otoriteye bağıllık konusunda endoktirine etmek³¹.

Sivil-asker ilişkileri konusunda yaptığı çalışmalarla tanınan Samuel Huntington ise, 1975-1990 yılları arasındaki üçüncü dalga demokrasilerin, ordularının siyasal nüfuzlarını ve askeri olmayan rollerini azaltma konusundaki başarılarını şu beş alanda uygulanan geniş kapsamlı programlara bağlamaktadır³²:

1.2.6.1. Profesyonellik

Profesyonelleşmiş askeri kurumlarda askerler, ordunun sınırlı işlevlerinin bilincinde ve sivil denetimle uyumlu olan muhafazakâr bir askeri görüşe yaklaşırlar. Üçüncü dalga demokrasilerde, siyasallaşmış görüş biçimlerinin yerine, siyasal olmayan profesyonel bir etik’in geçirilmesi temel bir öncelik olmuştur. Yeni demokrasiler, profesyonel değerleri ve askerin siyasetten uzak durmasını sağlamak amacıyla, özendirme, endoktirine etme, askeri okullarda program değişiklikleri ve terfi sistemlerinin değiştirilmesi yollarına başvurmuşlardır. Örneğin, Yunanistan’da,

³¹ İsviçre’de 1989 yılında, ordunun bütünüyle lağvedilmesi amacıyla yapılan referandum, halkın %64’ünün hayır oyuyla reddedilmiş olmakla birlikte, böyle bir radikal dönüşüm için halkın %36’sının evet oyu kullanması önemli bir gelişmeye işaret etmektedir. Bkz. “Full Democracy”, The Economist, (December 2.1996- January 3.1997), s.8

³² Samuel P Huntington, “Üçüncü Dalga”(Çev. Ergun Özbudun), Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s.236-244

askeri okullardaki eğitim programı, profesyonelliği vurgulayıcı ve totalitarizmin tehlikeleri hakkında uyarıcı biçimde yeniden düzenlenmiş; Arjantin’de, harp okullarında, demokratik bir devlette ordunun rolü hakkında dersler konulmuş; Filipinler’de, orduda profesyonelliği güçlendirmek amacıyla yeni bir eğitim merkezi kurulmuş; İspanya, Yunanistan ve diğer bazı demokratik ülkelerde, yaşlı subayların emekliye ayrılmaları teşvik edilmiş, daha genç ve daha profesyonel eğilimli subayların terfileri hızlandırılmış ve terfi kriteri olarak kıdemden çok, yetenek vurgulanmıştır.

1.2.6.2. Misyon

Orduyu siyasetten uzak tutmanın yöntemlerinden biri de, ordunun güvenlikle ilgili olmayan işlevlerine son vermek, orduyu salt askeri misyonların yerine getirilmesine yönlendirmektir. Yeni demokratik yönetimler, silahlı kuvvetlerinin iç güvenlikle ilgili işlevlerine son vermeye ve ordularının dikkatlerini dış güvenliği sağlama misyonuna yöneltmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede yeni demokrasilerin birçoğunda, şehir merkezlerinde iç güvenliği sağlama kaygısıyla konuşlandırılmış askeri birlikler lağvedilmiş ya da kırsal bölgelere dağıtılmıştır. Öte yandan, bu yönetimler, silahlı kuvvetlerin ekonomik etkinliklerine ve sivil toplum üzerindeki denetim işlevlerine de son vermişlerdir.

1.2.6.3. Liderlik ve Örgüt

Silahlı kuvvetlerin yüksek komutasının sadakatine güven, demokratik yönetim açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle siyasallaşmış orduların var olduğu ülkelerde sivil otoritenin üstünlüğünü gerçekleştirebilmenin araçlarından biri, siyasal iktidarın, sadakatine güvenmediği üst düzey askeri komutanları değiştirmesidir. Nitekim, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Arjantin, Filipinler, Pakistan, Türkiye ve Polonya gibi ülkelerde siyasal iktidarlar, sadakatlerine güvenmedikleri silahlı kuvvetler yüksek komutasını değiştirmişlerdir. Öte yandan, yeni

demokrasilerde sivil iktidarlar, savunma kuruluşlarının yapısını değiştirmek suretiyle de askeri otoriteler üzerindeki denetimlerini güçlendirmişlerdir. Bu çerçevede, İspanya’da genelkurmay başkanlığı ve savunma bakanlığı kurulmuş; Portekiz’de askerlerden oluşan Devrim Konseyi lağvedilmiş; Peru’da savunma bakanlığı kurulmuş; Nikaragua ve Yunanistan’da başbakanlar aynı zamanda savunma bakanlığı görevini üstlenmişlerdir.

1.2.6.4. Büyüklük ve Teçhizat

Otoriter devletlerin orduları genellikle gereğinden fazla büyük ve teçhizatça yoksuldur. Bu durum, ordunun siyasete müdahalesini kolaylaştıran bir etkidir. Bu nedenle, Yunanistan dışındaki yeni demokrasiler, ordularının insan gücünü azaltmışlardır. İspanya, Arjantin, Nikaragua, Peru, Uruguay ve Portekiz’de ordunun toplam hacminde önemli kesintiler gerçekleştirilmiştir. Yine birçok ülkede, askeri harcamalarda kesintiye gidilmiştir.

1.2.6.5. Statü

Bütün ülkelerde subaylar statüleri konusunda derin kaygı duyarlar. Yeni demokrasiler bu kaygılara genellikle duyarlı olmuşlardır. İspanya’da, Filipinler’de ve Yunanistan’da ordu mensuplarının maaşları arttırılmıştır. Yunanistan’da ayrıca, ordu mensuplarının özlük haklarında iyileştirmeler yapılmıştır. Yeni demokrasilerde, orduların maddi statüleri yanı sıra manevi statülerini yükseltici çabalar içerisine de girilmiştir. Bu ülkelerde demokratik liderler, ordu mensuplarını her vesilede övücü sözler söylemek suretiyle onların morallerini ve prestijlerini arttırmışlardır.

Askeri otorite üzerinde sivil denetimi gerçekleştirebilmenin araçları konusunda gerek Dahl’ın erken dönemde demokratikleşmiş ülkelerin tarihsel deneyimlerinden ve gerekse Huntington’un üçüncü dalga demokrasilerin uygulamalarından esinlenerek sıraladıkları araçsal çözüm önerileri, her ülkenin kendi

özgöl koşulları dikkate alınarak uyarlanabilir. Ancak, unutmamak gerekir ki, söz konusu politik araçlar sivil otoritenin üstünlüğünü sağlamada tek başlarına yeterli olamazlar. Zira, hiçbir politik araç, uygulandığı çevreden soyut olarak düşünülemez; bu çevreden bağımsız bir biçimde kendinden beklenen işlevleri yerine getiremez. Bu anlamda sivil otoritenin üstünlüğü ilkesine geçerlilik kazandıracak politik araçlar, ancak demokratik bir çevre içerisinde işlevsel olabilirler. Gerçekten, yukarıda sıralanan politik araçların kalıcı bir güvence sistemin halkalarından birini oluşturması, siyasal sistemin bir bütün olarak demokratik niteliğe sahip olmasıyla gerçekleşebilir. Demek ki, askerin sivil siyaset üzerindeki nüfuzunu kırmanın ve onu sivil denetime tabi kılmanın asıl güvencesi, liberal demokrasinin bütün kural ve kurumlarıyla işletilmesidir.³³

1.2.7. Askeri Rejim Tipleri

Geri kalmış ülkelerde, sermaye sahipleri de, emekçi kesimler de yeterince güçlü değildir. Bu iki temel sınıfın güçsüzlüğü, ordunun rejim içindeki ağırlığını ve daha bağımsız hareket etme olanağını artırır. Ordunun toplumsal güçler dengesindeki önemi, geri kalmışlık ölçüsünde ve bunalım dönemlerinde daha da artar. Sivil seçkinlerin güçsüzlüğü, asker seçkinlerin önemini büyütür. Karşı koyacak, denge oluşturacak bir gücün ya da güçlerin yokluğu, askeri darbeleri ve askere dayalı rejimleri kolaylaştırır. Güçlü partilerin, sendikaların, derneklerin, etkili ve bağımsız kitle iletişim araçlarının bulunmayışı karşısında, iyi örgütlenmiş tek güç olarak, ordunun ağırlığı çok artar. 1985 yılında dünyada var olan 56 askeri diktatörlüğün hepsinin de geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelerde bulunması bir rastlantı sayılamaz.

Ülkenin gelişme düzeyi yükseldikçe diktatörlük tehlikesinin azaldığını, ama tümünden yok olmadığını biliyoruz. Buna karşılık, geri kalmışlıktan kurtulmuş ülkelerdeki diktatörlüğün askeri olma olasılığı yok denecek kadar düşüktür. Çünkü bu

---

³³ Samuel P.Huntington, A.g.e.,s.236-244

lkelerde temel sınıflar güçlenmiş, toplumun çoğulcu yapısı içinde silahlı kuvvetlerin ağırlığı göreceli olarak azalmıştır. Ne komünist ne faşist diktatörlükler, askeri diktatörlükler değil, ağdaş tek parti diktatrlkleridir.

Osmanlı Ordusu, tarihinde bazı ayaklanma girişimleri bulunmakla birlikte, merkezi iktidara saygı geleneğinin bulunduğu eski bir orduydu. Buna karşılık, genç cumhuriyetin kurulmasında da, dayanılan temel gçt. Kendi başkomutanı ve silah arkadaşlarının iktidarı devraldıkları andan başlayarak, sivil iktidara saygı geleneğini yaratacak süreçler harekete geçti. Eski uzun geçmişi bu eğilimi kolaylaştırıyordu. Sivil iktidarların ve sivil kurumların ömürleri ne kadar uzun olursa, askerlerin siyasete doğrudan karışma eğilimleri o ölçüde azalır. Darbeler sıklıklaşıka, askerin siyasete doğrudan karışması da bir tür gelenek oluşturmaya başlar.

Orduda verilen eğitim, özellikle de subayların yetiştirilmesindeki öz ve biçim, askerlerin sivil kurum ve kuruluşlara, ülkeyi yönetenlere bakış açılarını ve yaklaşımlarını yakından etkiler. Demokratik bir sistemi amaçlayan toplumların, bu konuya özel bir önem vermeleri gerekir. Sivilleri küçümseyerek, askeri bir disiplinin sivil yaşamın düzenlenmesinde de geçerli olduğuna inanarak yetişen geleceğin subayları, askeri darbelerin ve rejimlerin potansiyel gücünü oluşturur.

Ordunun, kendisine karşı koyabilecek bir gücün bulunmadığının bilincinde olması da, siyasete doğrudan karışmasının n koşullarındandır. Ordudan gelecek bir harekete gene ordu içinden başka bir gücün karşı koyması olasılığı caydırıcı bir etki yapar. Ama söz konusu karşı güç, ülke içinden olabileceği gibi, ülke dışından da olabilir. Büyük devletlerin doğrudan karışmasıyla başarısız kalan darbe girişimlerinin istisna oluşturduğunu düşünmek yanıltıcıdır.

Ülkenin genel durumundan ya da ordunun içinde bulunduğu özel koşullardan dolayı orduda ciddi bir huzursuzluğun varlığı, siyasal yaşama doğrudan karışmayı kolaylaştırıcı bir etki yapar. Subay kesiminin 1960 öncesindeki geçim sıkıntıları ve sivil kesim karşısındaki ezikliğinin, 27 Mayıs'a gidişi kolaylaştıran etkenler arasında yer aldığı söylenbilir. Bu durum daha sonra değişip tersine dönmeye başlamış,

ordunun rejim içindeki etkisini yasal yollardan arttırıcı önlemler, anayasalara kadar girmiştir. (Türkiye’de 1960, 1971 ve 1980 müdahaleleri sırasında ülkenin içinde bulunduğu bunalımların yarattığı huzursuzluklar da bu çerçevede değerlendirilmelidir.)

Askeri bir rejimle son bulan darbelerde üç olasılıktan söz edebiliriz: Ya darbeyi yapan tek bir komutandır ve ordu onun emirlerini yerine getirmekle yetinmektedir; ya darbe bir grup subayın öncülüğünde gerçekleştirilmiştir; ya da, askeri ast-üst ilişkileri korunarak, emir-komuta zinciri içinde iktidara el konulmuştur. Tek bir kişinin veya bir grup subayın öncülüğünde yapılan darbelerin, özellikle ülkenin gelişme düzeyi yükseldikçe, giderek azaldığı söylenebilir. Türkiye’nin de içinde bulunduğu, geri kalmış ülkeler grubunun üst kesimindeki toplumlarda, artık ordu emir-komuta zincirini bozmadan müdahale etmeyi yeğlemektedir. Çünkü böyle bir darbenin başarı şansı çok daha yüksektir. Aşağıdan gelen darbeleri yaşayan komutanlar, gerektiğinde kendileri orduyu harekete geçirmeyi daha uygun bulmaktadırlar. Genelleştirmemekle birlikte, genç subayların “ilerici” darbelerinin yerini, giderek generallerin “tutucu” darbelerinin almakta olduğu söylenebilir. Bu modeli, ülke içindeki egemen çevreler kadar, etki alanı içinde bulunulan dış güçler de tercih etmektedirler. Riski daha az, denetleme olanağı daha yüksektir. (Türkiye’de de, 27 Mayıs bir grup genç subayın ürünü idi; 12 Mart ve 12 Eylül darbelerinde ise emir-komuta zinciri işledi.)

Asker iktidarı ele geçirdikten sonra da, üç olasılık vardır: Ya iktidarı doğrudan kendisi kullanır (Mısır’da General Necip ve Albay Cemal Abdül Nasır darbesinde olduğu gibi); ya yürütmeye siviller bırakılır, ama Devrim Komuta Konseyi ve Milli Güvenlik Konseyi benzeri askeri kurullarla, askeri mahkemelerle, son yetki ve denetim elde tutulur (Irak’ta General Kasım darbesinde, Türkiye’de 12 Eylül’de olduğu gibi); ya da ordu, iktidarı kendi seçtiği siviller aracılığıyla kullanmayı seçer, geri planda kalır. Kendi içinden çıkanların sivilleşerek iktidarı devraldıkları, bu güvence içinde ordunun kışlasına çekildiği durumlar da üçüncü olasılık içinde değerlendirilebilir.

27 Mayıs'tan sonra, ordu, sivilleşen general Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı, seçimleri kazanamayan İsmet İnönü'nün (o da eski general) başbakan olmasından sonra kışlasına çekilmeyi kabul etmiştir.

Ordunun temel işlevi yurdu korumak ve gerektiğinde savaşmaktır, iyi savaşabilmek için, astın üste tartışmasız boyun eğmesi, tek bir kalıp içinde kişiliklerin geri plana itilmesi, yani sıkı bir disiplin önemlidir. Farklılıklara, farklı tutum ve davranışlara yer yoktur. Askeri ahlak anlayışı içinde, onur, cesaret, dayanışma ve özveri, en yüce değerleri oluşturur. Çünkü asker, gerektiğinde ölmeyi göze alabilmek zorundadır, işte bu ortamın ürünü olan bir askerin, özgür bir toplumdaki bölünmelerin, siyasal farklılıkların, bir noktanın ötesine gitmesini anlayıp hoşgörü ile karşılaması zordur. Demokratik, çoğulcu bir toplumdaki ordu, genel çıkarların unutulduğu, özel çıkarların ön plana geçtiği kuşkusunu taşır. Askeri mantık, düzen mantığıdır; tek biçim, uygun adım mantığıdır. Oysa siyasal mantık, kaçınılmaz olarak tüm farklılıkları göz önüne alan, almak zorunda bulunan bir mantıktır. Askeri mantık, farklılıkları ortadan kaldırmak ister. Siyasal mantık ise, özellikle demokratik bir toplumda, farklılıkları kabul etmek ve olabildiğince uzlaştırmak zorundadır. Bu zıtlıktan dolayıdır ki, askeri mantıktan hareketle sivil toplumun sorunlarını çözmek ve hele demokratik bir yönetim biçimini gerçekleştirmek adeta olanaksızdır. Demokrasi yaşanılarak öğrenilir, oysa orduda demokrasi yaşanmaz, yaşanamaz.

Geleneksel komutan, gene de, insanları yönetme sanatını öğrenebildiği ölçüde, siyasal bir niteliğe sahiptir. Oysa günümüzün ileri savaş teknolojisi, teknisyen nitelikli, hatta bilim adamı nitelikli subayları ön plana çıkarıyor. Bu yeni uzman subay tipi, geleneksel komutandan çok farklıdır ve dolayısıyla da siyasal bir kolaylığa sahip değildir.

Bir ordunun siyasal eğilimlerinde, elbette ki subay kesiminin toplumsal kökeni de önem taşır. Aristokrat kökenlilerin yönetimindeki bir ordu ile orta ve alt sınıflara dayalı bir ordunun olaylara yaklaşımının farklı olması doğaldır. Başta Ortadoğu olmak üzere, geri kalmış ülkelerde krallara karşı yapılan darbeler, genellikle aristokrat kökenli subayların uzaklaşıp, ordunun daha halkçı bir nitelik kazanması sonucunu da verirler. Bu yeni yapı da, daha sonraki gelişmeleri etkiler.

Subayların yetiştirilmesi dâhil, ordudaki eğitimin biçim ve içeriği de, yaygın ideolojinin belirlenmesinde rol oynar. Aşırı katı bir disiplin, belirli ideolojilerin uzantısı olan yayınları sokmamak, belirli ideolojilerin yandaşlarını sistemli bir biçimde uzaklaştırmak, askeri okullarda ders verecekleri ideolojilerini göz önüne alarak seçmek, ordudaki olası ideolojik yelpazeyi büyük ölçüde daraltır. Şili’de ordu, cumhuriyetçiliği ve siyaset dışı olmasıyla ünlüydü. 1965’ten sonra, “kontrgerilla ve iç düşmana karşı savaş” eğitimi görmüş olan komutanların etkisiyle hava hızla değişti. Aynı ordu, Allende’yi kanlı bir biçimde devirerek, Latin Amerika’nın en uzun ömürlü ve baskıcı askeri diktatörlüklerinden birisini kurdu.

Askeri siyasal sistemlerin hangi etkenlerin baskısı ile sona erdikleri kadar, nasıl sona erdikleri de önemli. Hemen belirtelim ki, bir askeri yönetim ne kadar çok kan dökmüşse, ne kadar çok baskı yapmış ve şiddet kullanmışsa, sona erdiği de o ölçüde sıkıntılı ve sancılı olur. Oysa halkın verdiği destek azaldıkça, muhalefet güçlendikçe, rejimin varlığını sürdürebilmek için baskı ve şiddete giderek daha çok başvurması kaçınılmazlaşır. Bu gibi durumlarda “yumuşak geçiş” olanaksızlaşırken, askeri rejimin sorumlularının -bazen de ağır biçimde- cezalandırılmaları gündeme girer. Hesap sorulmasından korkan askerler, yönetimin yeniden sivillere terk edilmesinden çekinmeye ve bunu önlemek için çeşitli yollara başvurmaya başlarlar. Sadece askeri rejim sırasında işkence yapmış, siyasal amaçla “devleti korumak için” cinayetler işlemiş olanlar değil, kapalı rejimden yararlanarak çeşitli yolsuzluklara karışmış olanlar da, sivilleşmenin önünde birer engeldir.

Askeri rejimin sonuçlanmasında ikinci bir model olarak, askerlerin gidip, kurdukları sistemin kalması gösterilebilir. Örneğin yetkilerin büyük ölçüde devlet başkanına bağlı olduğu bir “başkanlık sistemi” oluşturulur ve o göreve de, askerlerin güvendikleri bir komutanın “sivilleşerek” gelmesi sağlanır. Zamanla da her “başkan”, görevini kendisi gibi sivilleşmiş başka bir generale devreder. Bütün bunlar olurken, ordu perde arkasındaki “koruyucu ve kollayıcı güç” olarak devrededir.

Rouquie³⁴, “denetlenen ve baskı altında tutulan çok partililik” ya da “egemen bir askeri parti”ye dayalı çözümleri de üçüncü bir model olarak değerlendiriyor. Burada toplumsal güçler dengesine göre oluşan bir tercih söz konusudur. Eğer askerler kuracakları ya da kurduracakları partinin büyük ağırlık taşıyacağına inanırlarsa, bu onlar açısından kuşkusuz en uygun seçeneği oluşturur. Ama bunu sağlayacak kadar başarılı olamamış ve yıpranmışlarsa, denetim altında birçok partili sisteme razı olmak zorunda kalabilirler. Türkiye’de 12 Eylül’den çıkışta Amiral Bülent Ulusu’ya bir parti kurdurma istekleri başarılı olamayınca; General Kenan Evren’in cumhurbaşkanlığı ve sınırları daraltılmış bir çok partililik ile yetinilmek zorunluğu doğmuş, aynı zamanda General Turgut Sunalp’ın kurduğu partiye de açık bir destek verilmiştir.

27 Mayıs’tan sonra, ordunun kışlasına çekilmesi için, General Cemal Gürsel’in cumhurbaşkanı, gene eski bir general ve tarihsel kişiliği olan İsmet İnönü’nün başbakan, darbeye öncülük eden subayların da “ölünceye kadar” senatör olmaları gerekmişti. Daha sonra genelkurmay başkanı Cevdet Sunay, sivilleşerek cumhurbaşkanı seçildi. 12 Mart 1971 darbesinde ise, genelkurmay başkanı Faruk Gürler’in cumhurbaşkanlığı, ancak partilerin aralarında uzlaşmaları sayesinde başka bir eski askerin (Amiral Fahri Korutürk) o göreve seçilmesi ile önlenebildi. (Komutanlar arasında bu konuda görüş birliği bulunmaması, formülün uygulanmasını kolaylaştırdı.)

Bazı istisnaları bulunmakla birlikte, askerler genellikle, bir takım güvenceler almadan iktidarı terk etmezler. Üstelik, geri kalmışlık ya da gelişme sürecinin koşulları nedeniyle, hiçbir zaman da “geri dönmek üzere” gitmezler. Bütün toplumsal kurumlarda olduğu gibi, siyasal sistemler de, ömürleri uzadıkça güçlenirler. Zaman içinde bir yandan aksayan yönleri düzelir, öte yandanda toplum kendilerine alışır; uymayı, saygı göstermeyi doğal saymaya başlar. Oysa her askeri darbeden sonraki yeniden düzenleme, bir türlü kurumlaşamayan, istikrar kazanamayan bir siyasal ortam oluşturur. Her defasında birçok şeye yeniden başlamak gerekir. Geri kalmış ülkelerde, iki askeri yönetim arasındaki süre uzadıkça, sivil güçler arasında -özellikle askerlere

---

³⁴ Rouquie, a.g.e.

başvurmama, özendirmeme konusunda- uzlaşma eğilimi arttıkça, sivil yönetim ve kurumlar o ölçüde güçlenir.

Duverger'nin³⁵ deyiimiyle; “Bir rejimin bilançosu sadece gerçekleştirdikleriyle değil, aynı zamanda yarattığı tepkilerle ölçülür”. Örneğin, eğer İtalya ve Fransa faşist diktatörlükler dönemini yaşamış olmasaydı, her iki ülkenin ağırlıksız komünist partileri, savaş sonrasının en büyük siyasal güçleri arasına giremezlerdi. Gene Duverger'ye katılarak, geri kalmış ve özgürlük geleneği bulunmayan ülkelerde, baskı rejimlerinin bazen uzun sürebileceğini söyleyebiliriz. Ama bu gibi durumlarda bile, rejimle bütünleşen diktatörün ölümüyle birçok şey değişmektedir. Avrupa'nın en geri ülkeleri arasında sayılan İspanya ve Portekiz'in Franco ve Salazar diktatörlüklerinden sonra hızla demokrasiye ve ılımlı sola kaymış oluşları elbette ki bir rastlantı değildi.

Ordunun tek tipçi otoriter yapısı, sivil yaşamı düzenlemeye uygun olmadığı için, askeri rejimler, bir tepki olarak, kendilerinden sonra genellikle istemedikleri güçlerin iktidara gelmesi sonucunu doğururlar. Örneğin 27 Mayıs darbesi Demokrat Parti'yi iktidardan uzaklaştırmıştı, ama kapatılan partinin uzantısı olan Adalet Partisi, kısa bir süre sonra, daha da güçlenmiş olarak iktidarı ele geçirdi. 12 Mart darbesinin hedeflerinden birisi genel olarak sol, özel olarak da Cumhuriyet Halk Partisi'nin sol kanadıydı. Oysa darbeden sonra o kanat önce partiye egemen oldu, ardından da, yapılan ilk genel seçimlerden birinci parti olarak çıktı ve uzun yıllardan beri ilk kez iktidara ulaştı. 12 Eylül'den sonraki ilk genel seçimleri ise, darbecilerin destekledikleri parti değil, darbecilerin açıktan cephe aldıkları parti kazandı.

---

³⁵ Duverger, a.g.e.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ ASKER SİVİL İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti'nin çözülüş sürecine girmesiyle birlikte ordunun önceki dönemlerden farklı olarak toprakları koruma ve padişahın bu topraklara hükmetmesinde anahtar rol oynama işlevini yitirdiği bilinmektedir. Zayıflayan siyasal otoriteye koştur olarak, orduda siyasallaşmanın vücut bulduğu ve klasik dönemde padişahın otoritesine tabi olan ordunun bu konumundan sıyrıldığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda yeniçerilerin eylemlerine işaret etmek klasik dönemdeki ordu-siyaset ilişkilerin seyrinin önemli ölçüde değiştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Yönetime muhalefetin yoğunlaştığı yıllarda yeniçeri saflarındaki isyanlar padişahların tahttan indirilmesine hatta ölümüne yol açmıştır. Modernleşmenin başlatıldığı kurum olan ordunun, Osmanlı'da bir orta sınıf (burjuvazi) yokluğunun da etkisiyle anayasanın ilanı ve meşrutiyetin ilanında öncülük ettiği bilinmektedir. Osmanlı mirası, modern Türkiye tarihindeki ordu-siyaset ilişkilerinin anlaşılmasına yardımcı olması bakımından önem taşımaktadır.

Giderek sultana karşı isyancı ve kimi zaman ulema ile birleşerek reform karşıtı bir çizgi benimseyen yeniçeri ordusunun³⁶ II. Mahmut tarafından 1826'da lağvedilmesi sonrasında klasik dönemin kurumsallaşma yapısı özellikle ordu bağlamında büyük ölçüde değişime uğramıştır. Örneğin 1841'de örgütlenme açısından yerel komutanları olan eyalet orduları teşkil edildi. Merkezi bürokrasi de güçlendirilerek ordu saflarındaki siyasileşme (yeniçeri zihniyeti) bertaraf edilmeye çalışıldı. Ancak ilerleyen dönemde açılan askeri okullar, yine yönetime muhalif askerlerin çıkmasına sebep olmuştur. Bu bakımdan Harbiye Mektebi askerlerin politizasyonuna kapı aralayan bir okul olarak değerlendirilmektedir. Askerlerin siyasallaşmasına rağmen, teknik yönden güçlenen ordunun yine zamanın en önde kurumu olduğu bilinmektedir.³⁷

³⁶ Bu ordu devşirmelerden müteşekkildi. Ancak son zamanlarda bu kurum da bozuldu ve rejime tehdit sunar hale geldi. Lağvedilmesi olayı " Vaka-i Hayriye" yani "Hayırlı Olay" olarak bilinir. Sonradan bu ordu yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu kurulmuştur.

³⁷ Cemal Özkan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ordu" Tanzimat'tan Cumhuriyete Büyük Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, C.5. s.1215, 1261.

Tanzimat döneminde asker – sivil ilişkileri bağlamında önemli bir olay olarak değerlendirilen Kuleli Olayı, (1859) ordu ve siyaset arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından dikkate değerdir. O yıl, kendilerine “Fedailer Cemiyeti” diyen bir grup Sultan Abdülmecit’i devirmek ve icap ederse katletmek için bir komplo girişiminde bulundular. Adı geçen cemiyet, bazı alt ve orta rütbeli subaylardan oluşan 40 – 50 kişilik bir örgüttü. Aynı yıl içerisinde komplocular tutuklandılar. Fedailerin düşünce itibarıyla liberal oldukları ileri sürülüyor. Bu nedenle 1876 anayasal hareketinin öncüleri olarak görülüyorlar. Diğer bir görüşe göre ise fedailer bu dönemde, azınlıklara verilen ödünlere muhalif olan gençlerdir.³⁸

Öte yandan, 1876 Anayasal Devrimi’nin gerçekte askeri bir darbe niteliğinde olduğu ileri sürülmektedir. Padişahın yetkilerine kimi kısıtlamaların konulması gerektiğine inanan üst düzey sivil ve askeri memurlar grubu bu harekette etkin rol oynamışlardır. Bu anayasal devrim Tanzimat’ın asker ve sivil isimlerinin aktif rolünün ürünüydü, denilebilir. II. Abdülhamit’ in yönetiminde gerek asker gerekse sivil çevreleri kontrol ve disipline eden bunun yanı sıra yoğun jurnal faaliyetleriyle öne çıkan bu dönem, 1878 yılında parlamentonun sultan tarafından süresiz tatil ilan edilmesiyle mutlakiyetçi bir yapı kazanmıştır. Siyasi daralmaya karşı II. Abdülhamit eliyle açılan modern okullar ve özellikle Harbiye mektepleri sayesinde, yeni bir teknokratlar sınıfı da oluşum halindeydi. Bu dönemde yapılan bürokratik reformlar sayesinde ilk kez idarede asker – sivil ayrışmasına gidildi ve idare “sivil” bir hal aldı. İdaredeki bu ayrışma sayesinde ordunun yönetime doğrudan doğruya dahil olma imkanı tasfiye edilmiştir. Bu bağlamda, eskinin hem komutan hem yönetici olan valisinin yerine sadece komutan olan ordu komutanları getirilmiştir.

II. Abdülhamit Dönemi’nde ordunun, hem teşkilat yapısında hem de teknik donanım bakımından çağdaş bir görünüm kazandığı bilinmektedir. Fakat yönetime dolaylı da olsa özellikle ordu saflarından muhalefet güçlenmekteydi. Alaylıların yönetimce kayırılması muhalefeti daha da görünür hale getirmeye başladı. Askerler arasında terfi yolsuzlukları gibi şikâyetlerin artması ve bunların giderek rejime

³⁸ William Hale, Türkiye’de Ordu ve Siyaset, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınları, 1996, s. 33.

duyulan güvensizlikle çakışması Osmanlı ordusunu aktif politikanın içine sürükleyen çok önemli bir unsur olarak belirtilmektedir. Ayrıca yeni okullardaki pozitivist eğitim tarzı askeri öğrencileri adeta harekete geçmeye sevk ediyordu. İstibdat rejimine hoşnutsuzluklarını perçinleyen bu eğitim tarzı ile askerler, kendilerini değişimin öncüleri olarak görmeye başlamışlardır.

1889'da Mekteb-i Tıbbiye de kurulan İttihad-i Osmanlı Cemiyeti bu tepkilerin vücut bulduğu bir örgüt niteliğindedir. 1895 itibariyle bu yapılanma Fransa'da kendine Jön Türkler adını vermişti. 1876 – 1908 arası “ordu - siyaset - devlet” odaklı bir okumada ordunun dominant rolünün oluşum süreci göze çarpmaktadır. Şöyle ki, 1876'da olduğu gibi muvazzaf subayların desteği olmadan, sultanın otoritesine karşı durmak çözümlene dönemi de olsa zordu. Ancak açılan askeri okullar kanalıyla mektepli subay kesiminin yoğunluk kazanan istibdat karşıtı duruşu ve siyasileşmesi sebebiyle yönetime muhalif sesler ordu desteğiyle vücut bulabilmekteydiler.

1908'deki Jön Türk Devrimi \ Temmuz Devrimi tıpkı 1876'daki gibi muvazzaf subayların geniş desteğiyle vuku buldu. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu yıllarda, ittihatçı kanat ve liberal kanat biçiminde hiziplere ayrılmışken 1908 Devrimi'ni³⁹ fiilen gerçekleştiren ordudaki bölünme muhafazakârlar, liberaller, ittihatçılar ve tarafsızlar arasında görülmekteydi. Tarafsızlar, siyasileşmiş askerler istemiyorlar ve ordunun sadece savunma odaklı olmasını düşünüyorlardı. Muhafazakâr kesim padişaha daha bağlı ve alaylı idiler. İttihatçılar hem mektepli olmalarıyla hem de aktif siyaset içinde yer almalarıyla yönetime tehdit niteliğindediler. Devrime bağlılık anlamında ise komuta düzeyindeki subayların devrime bağlı oldukları gözlemlenmekteydi.

Bu dönemde orduyu siyasileşmeye iten sebeplerin başında iktisadi ve sosyo-politik nedenlerin olduğunu görürüz. Maaşların düşüklüğü, yönetimin alaylı subayları kayırması, terfi şikâyetleri ile siyasal, toplumsal ve yönetsel zapt- u rapt

³⁹ Bu devrim için bkz. Aykut Kansu, 1908 Devrimi, Çev. Ayda Erbal, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995; Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki (1908 – 1914) Çev. Nuran Yavuz, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1986.

hali askerleri hoşnutsuz kılmaktaydı. İTC – ordu ilişkilerine değinmek gerekirse, cemiyetin ordusu değil de ordunun cemiyeti söz konusuydu.⁴⁰ Cemiyet adeta orduya bağımlı gibiydi, ancak küçük rütbeli subaylar arasında asker - sivil ilişkilerinin seyri farklıydı. Bu kişilere göre, cemiyete mensup olmak sivil ve asker üyeler arasında bir statü üstünlüğü hasıl etmiştir. Özellikle zabitler, bu duygunun etkisiyle normal dönemlerde asla yapamayacakları faaliyetlere girişmişlerdi. Örneğin bu zabitler, Meşrutiyet’i ilan etmek için önce dağa çıkıp, sonra sokağa dökülmüşlerdir. Kışlarına dönmeye de mesafeli duran bu zabitler için kışla zaten hürriyet olmadan, istibdat yıkılmadan dönülecek bir yer değildi.⁴¹

Bu dönemde politik bütünlüğü olmayan ordunun iktidarı büyük oranda Mahmut Şevket Paşa’nın elindeydi. 1909’daki isyancı hareket (31 Vakası) bu komutan tarafından bastırılmıştı. Ancak Mahmut Şevket Paşa, ordunun politizasyonunu desteklemiyor ve isyanın İTC adına değil, ülke adına bertaraf edildiğini özellikle vurguluyordu. Ordu, bu tarihten sonra esas olarak mesleki gerekçelerle hareket ederken cemiyet, meşrutiyeti savunmaktaydı. Bu olayla ilgili bir değerlendirme ise şöyledir: Hareket Ordusu’nun isyanı bastırması sultanın işine gelmiştir, ancak liberaller arasında ordunun ani hareketi endişe yaratmıştır.⁴²

II. Meşrutiyet Devri’nde ordu – siyaset ilişkilerinin bir başka önemli olayı da 1912’de gerçekleşen Halaskar Zabitan Hareketi’dir. Kendilerine “Kurtarıcı Subaylar” diyen bir grup, seçimlerin yenilenmesini ve ordunun siyaset yapmamasını talep ediyordu. Sundukları beyannamede aslında kendileri de siyaset yapmaktaydılar, örneğin meşruti esaslara dayalı bir yönetim talep ediyorlardı. Bu hareket neticesinde ittihatçı kesimce desteklenen Sait Paşa hükümeti çekilmek zorunda kaldı.

Öte yandan bu dönemde, askerin siyasal alanda konumlanmasına izin vermeyecek yasal düzenleme girişimlerine de gidildi. Tam ismi, “Mensubin-i Askeriye’nin Riyaset ile Men’i İştigali Zımında Askeri Ceza Kanunu’na Zeyil

⁴⁰ Ahmet Turan Alkan, II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset, İstanbul, Ufuk Kitapları, 2001, s. 51.

⁴¹ Ahmet Turan Alkan, A. e. s. 53.

⁴² Feroz Ahmad, “İttihatçılıktan Kemalizme”, Çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985. s. 21- 22.

Olmak Üzere Tanzim Olunan Layiha-i Kanuniye” olan yasa teklifi meclise sevk edilmişti ancak bu tekliften bir sonuç çıkmamıştır.⁴³

---

⁴³ Ahmet Turna Alkan, a.g.e., s. 144.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ ASKER SİVİL – İLİŞKİLERİ

3.1. ERKEN CUMHURİYET VE TEK PARTİ DÖNEMİ: KURUCU VE KOLLAYICI GÜÇ KONUMUNDAKİ ORDU

Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, subaylar, bürokratlar ve toprak sahipleri kısaca Jön Türk iktidar yapılanmasının orta kademeleri direniş hareketinin liderliğine soyundular. 1923'te Cumhuriyet'in kuruluşunda da bu kadrolar başroldeydi. Milli Mücadele kadroları geniş ölçüde İttihatçılardan oluşmaktaydı. Cumhuriyet kurulduktan sonra da aynı kişiler yönetimi ellerinde bulundurmışlardır. Askerler cephesine bakacak olursak Mete Tunçay'ın ifadesiyle Paşalar Komplosu'ndan sonra orduda Mustafa Kemal Paşa'ya başkaldırabilecek hiçbir önemli komutanın kalmamış olduğunu görürüz. Bir anlamda ordu tamamıyla kendisine bağlı komutanlardan oluşmaktaydı.⁴⁴

1924'teki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası deneyiminden sonra Atatürk, devrimler için daha uygun bir ortam yaratmak amacıyla İzmir suikast girişimi (1926) sonrasında ordudaki muhalif seslerin tasfiyesine dönük bazı yasal düzenlemelere önayak oldu. Bu düzenlemelerin en önemlisi aynı anda hem orduda hem de mecliste yer alınmasını yasaklayan kanundur. Ancak 1920 ve 1924 yılları arasında görev yapan altı kabinede Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (İsmet ve Fevzi Paşalar) bakanlar kurulunun üyesi olarak görev yapmışlardır. Buna ek olarak “ Müdafaa-i Milliye vekâletinde de Fevzi, Refet ve Kazım Paşalarla, kabinede her zaman iki generalin bulunduğu görülmektedir.”⁴⁵ Diğer yandan, 1925'teki Takrir-i Sükûn Kanunu sonrasında tüm muhalefet susturulmuştur. 1930'daki güdümlü demokrasi deneyinden (Serbest Cumhuriyet Fırkası) sonra ise resmen tek parti devrine girilmiştir.

---

⁴⁴ Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması: (1923 – 1931), Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1981, s. 113.

⁴⁵ Mete Tunçay, a.g.e. s.,114.

Öte yandan, Kurtuluş Savaşı yılları asker - sivil ilişkilerinin seyri açısından önemlidir, zira bu yıllarda asker siyasetten uzakta tutulmak isteniyor ancak olağanüstü savaş koşulları sebebiyle de asker, siyaset yapıyordu. Bu yıllarda savaşın da etkisiyle ordu giderek daha merkezi ve özerk bir hal almıştır. Mete Tunçay'a göre ise ordu, 1923 sonrası peyderpey yönetimin yasama kolundan yasal olarak uzaklaştırılacaktı. Örneğin, Askeri Ceza Kanunu'nun 148. maddesiyle ordunun siyasete karışma yasağı pekişmiş oldu. Açıkta siyasi konuşma yapmak, siyasi nitelikli bildiri hazırlamak, imzalamak veya basına yollamak bir ordu mensubu için suç addediliyordu. Ayrıca, tek parti dönemi boyunca Silahlı Kuvvetlerin hükümetin icraatlarını destekleyen bir konumda olduğunu kurulan İstiklal Mahkemeleri ve Sıkıyönetim Mahkemeleri gibi kurumlardan da anlayabiliriz.

Atatürk özelinde konuya eğilecek olursak, Atatürk'ün asıl hedefinin, orduyu siyaset dışında tutmak değil, ordunun kendine ve çevresine bütünüyle sadık kalmasını sağlamak olduğunu iddia edildiğini görürüz.⁴⁶ Tek parti döneminde asker - sivil ilişkilerinde askerin geri planda kaldığı görülmektedir. Ümit Cizre'ye göre, bu dönemde ordunun sivil siyasette ağırlık taşımamasının nedeni, ordunun rakip bir iktidar odağı olarak güçlenmesine engel olmaktır.⁴⁷ Özellikle devrimlerin uygulanmasında ve yeni rejimin yukarıdan aşağıya doğru içselleştirilmesinin sağlanmasında Silahlı Kuvvetler, adeta sivil siyasi otoritenin bir aracı olarak çalışmıştır.

Atatürk'ün ölümünden sonra, İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasıyla ordunun üst kademesiyle siyasal iktidar arasına mesafe konulmuş oldu. 1944'te Fevzi Çakmak'ın emekliliği İnönü tarafından sağlanmıştır. Çakmak sonrası Genelkurmay Başkanlığının Savunma Bakanlığına karşı sorumlu hale getirilmesiyle birlikte ordunun özerkliğini sınırlama yönünde bir girişim olmuştu ki bu daha sonra geçilecek liberal demokratik sistem için de olmazsa olmaz bir şarttı, zira demokratik bir sistemde askerler meşru hükümetin üzerinde yer alamazlar.

⁴⁶ Aktaran, William Hale, a.g.e, s. 76.

⁴⁷ Ümit Cizre, "Egemen İdeoloji ve TSK: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz", Haz. Ahmet İnel, Ali Bayramoğlu, a.g.e., s. 141- 42.

İnönü döneminde ordu - siyaset ilişkilerinin önemli bir unsuru da devrimler özelinde ele alınabilir. Özellikle 1939 – 1944 yılları arasında, TSK Kemalist Devrim’in koruyuculuğu işlevini üstlenmişti.⁴⁸ Sıkıyönetim Mahkemeleriyle İstiklal Mahkemelerinin yaptıkları işbölümü ve devrimlerin benimsetilmesinde askerlerin oynadığı etkin rol (örneğin tarikatların ve dergâhların kapatılmasında) buna örnek olarak sunulabilir. Ayrıca 1939’da başlayan Milli Şef döneminde bürokrat sınıfının siyasal elite göre daha aktif olduğu gözlemlenmektedir. Zaten yeni bir ulus devleti kurup bu devleti modernleştirmeye koyulan gücün burjuvazi değil bürokrasi olması da⁴⁹ bu gözlemi doğrular niteliktedir.

İlerleyen yıllarda, Silahlı Kuvvetler Kemalist Devrim’in iktidar ortaklığından özellikle CHP’nin seçim yenilgisinden sonra çıkacaklardır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bu dönemde subayların hoşnutsuzlukları sadece iç politika odaklı değildir, dış dinamikler de (NATO üyeliği gibi) rol oynamıştır. Bununla birlikte 1950’deki iktidarın el değiştirmesi olayı iç dinamikler açısından belirleyici sonuçlar doğurmuştur. Tabanı itibariyle CHP’den oldukça farklı olan Demokrat Parti⁵⁰(DP), kimi politika ve söylemleriyle ordu için müdahale zemini hazırlamıştır.

3.2. ÇOK PARTİLİ SİYASAL YAŞAMA GEÇİŞ VE SONRASINDA ASKER - SİVİL İLİŞKİLERİNİN SEYRİ YA DA ASKERİ MÜDAHALELER ZİNCİRİ

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Silahlı Kuvvetler genel itibariyle tarafsız bir strateji izlemiş ve savaşa katılmamıştır. Politik bağlamda ise, ordu içerisinde bu yıllardan itibaren ve özellikle 1950’lerle birlikte gizli örgütlenmeler (komita faaliyetleri) vücut bulmuştur. Albay Alparslan Türkeş (1960 Hareketi’nin

⁴⁸ Ümit Özdağ, “Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu -Siyaset İlişkileri”, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991, s. 126.

⁴⁹ Çağlar Keyder, Türkiye’de Devlet ve Sınıflar, 13. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 9.

⁵⁰ DP hakkında kapsamlı bir inceleme için bkz: Cem Eroğul, Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi, Ankara, İmge Kitabevi, 1990.

öncülerinden bir isim), bizzat ordu içindeki faaliyetleri doğrular nitelikte bilgiler vererek bu dönemde askerlerin siyasileştiğini belirtmiştir.⁵¹

27 Mayıs 1960'ta ordu, seçilmiş bir sivil yönetimi devirmek için müdahale ettiğinde ordunun bu tavrını mümkün kılan sebeplerin bir kısmının hâlihazırdaki yapısal unsurlarda gizli olduğu bilinmektedir. Dönemin toplumsal, ekonomik ve siyasal özelliklerinden soyut bir değerlendirme, ordu – siyaset – devlet çerçevesindeki açıklamaları yetersiz bırakacağından çok partili siyasal yaşama geçiş ve sonrasını kısaca betimlemek konumuz açısından gereklidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, “liberal demokrasi” zafer kazanmıştı ve yeniden yapılanan dünya siyasetinde, Türkiye de Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana yüzünü batıya döndüğünden demokratik bir sistemi benimsemeliydi, zira batıya eklemlenmesi için bu şarttı. 1946'da CHP içindeki kimi muhalifler tarafından kurulan DP, bu sebeple İnönü'nün de desteğiyle politik arenada yerini almış oldu. Tabanı itibariyle tek parti yönetiminden mutsuz geniş bir halk kitlesine sahip olan DP, 1950'de iktidara geldi.

1954 seçimleriyle de gücünü perçinleyen Demokrat parti, 1950'lerin ortasından itibaren mali sebepler ve kimi otoriter eğilimleri ve eylemleri sebebiyle politika üretmez bir hale geldi. 27 Mayıs'a götüren nedenler arasında DP'nin baskıcı bir rejim kurma girişimleri ve buna karşı giderek güçlenen muhalefet ve gençlik hareketinin önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. 1953 sonrası siyasal haklara ve muhalefete kısıtlamalar getirildiği bilinmektedir.⁵² Örneğin, DP çoğunluğunun kararıyla basına ve siyasal faaliyetlere yasaklar getirilmiştir. Öte yandan, yine bu dönemde üniversitelerin özerkliğinin bozulduğu da kaydedilen bir diğer gelişmedir. Bülent Tanör, 27 Mayıs'a götüren nedenleri ekonomik ya da sosyal değil, siyasal olarak nitelendirmektedir. Orduya müdahale imkanı veren siyasetin yapısal unsurlarına bakacak olursak Meclis çoğunluğunu elde eden siyasal partinin milli iradeyi temsil

⁵¹ Ümit Özdağ, a. g. e., s.143.

⁵² Bülent Tanör, Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri, 14. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s. 352.

yetkisini yalnızca kendilerinde gördüğünden Hükümet ve parti içinde oluşan dar bir oligarşinin partinin meclis grubunu da denetim altına alarak milli iradenin tek sözcüsü kimliğine bürünmüş olduğunu görürüz.

3.2.1. 27 Mayıs Darbesi

Cumhuriyet tarihindeki⁵³ bu ilk askeri müdahalenin meydana gelmesinde ekonomik ve siyasal temeldeki sebeplerin yanında Cumhuriyet'in asker ve sivil elitlerinin statü ve itibar kaybının bu askeri müdahaleye zemin hazırladığı vurgulanmaktadır. Davut Dursun'a göre, Türk siyasal sisteminde merkez ile kenar (çevre) arasındaki fay hattının karşıt değerler ve ilkeler üzerinden yükselmesi ve her iki kesimin de temsilcilerinin demokratik tutumlara öncelik tanımaması darbeyi beslemiştir.⁵⁴

27 Mayıs'ın önderlerinden Alparslan Türkeş'in kişisel kanaati ise 1960 öncesi subaylık mesleğinin bir mahkûmiyet ve mahrumiyet mesleği haline getirildiğidir. Bu anlamda Türkeş'in, gittikçe artan ekonomik sıkıntının ve kötü siyasal gidişin darbeyi kaçınılmaz kıldığını belirtmesiyle⁵⁵ bir bakıma bir asker olarak onun gözünde tüm suçun sivil liderlerde olduğu değerlendirilmesine ulaşabiliriz.

Sosyolojik anlamda merkez ile çevre arasındaki gerilim, ekonomik olarak artan enflasyon oranı ve işsizlik gibi faktörler ile siyasal anlamda Menderes ve partisinin otoriter icraatları ve duruşları 27 Mayıs'ta emir-komuta zinciri dışında

⁵³ "...Cumhuriyet tarihine bakarsak Türkiye Devleti'nin kurullarla yaşamayı tercih ettiğini söylemenin ne kadar zor olduğunu görürüz. Devletin hukukun üstünlüğünden hoşlanmadığını, neredeyse süreklilik kazanmış "istisna" koşullarını isteyerek sürdürdüğünü biliyoruz. Toplumla ilişki çerçevesinde bu istisna durumu somut olarak olağanüstü hal ve örfi idare rejimlerinde ortaya çıkar. Devlet bir ulusal tehlike retoriği kullanarak kurullar üstü ve tabii ki hiçbir kaideye bağlanamayan, dolayısıyla da öngörülebilirliği olmayan bir hareket tarzını benimsemiştir; bu niteliği ile de toplumdaki gelen sınırlama taleplerine şiddetle karşı koymuştur." (Çağlar Keyder, " Cumhuriyet Devleti Ne Kadar Güçlüydü?" Uluslararası Atatürk ve Çağdaş Toplum Sempozyumu, Haz.Mürşit Balabanlılar, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2002, s. 334 – 35.) Vurgular bana aittir.

⁵⁴ Davut Dursun, 27 Mayıs 1960 Darbesi: Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler, İstanbul, Şehir Yayınları,2001, s.37.

⁵⁵ AlparslanTürkeş, 27 Mayıs ve Gerçekler, Ankara, Berikan Yayınları, 2000, s.14.

gelişen bir askeri darbeye kapı aralamıştır ve siyasal iktidar askerlerce tümüyle devralınmıştır. Siyasal iktidarın askerlerce tümüyle devralınmasına zemin hazırlayan koşullar içinde, burjuvazi-bürokrasi dengesinin bozulması ve burjuvazinin bürokrasi aleyhine güçlenmesi sonucu oluşan tepkinin de önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir.

Darbeden sonra Milli Birlik Komitesi (MBK)⁵⁶ adıyla 38 kişilik bir grup oluşturuldu ve Mayıs – Ekim 1960 arası bu komite iktidardaydı. Daha sonra ordu destekli İnönü hükümetleri⁵⁷ kurulsa da sivil siyasete geçiş süreci sorunlu bir dönem oldu. Cemal Gürsel liderliğindeki MBK yasama organı olmanın yanı sıra fiilen perde arkasındaki kabine gibi hareket etmekteydi. Bu arada devrilen hükümet lideri Adnan Menderes, kabinesi ve tüm eski DP’li milletvekilleriyle birlikte 27 Mayıs’ta gözaltına alınmıştı. Mahkûmlar 19 ayrı davada suçlamalarla karşı karşıya kaldılar.

27 Mayıs’ın hazırlanmasında ve gerçekleşmesinde başlıca rolleri oynayan iki önemli kurum olan ordu ve üniversite, demokratik işleyişin tıkanmasına zemin hazırlayan yapısal unsurların yansımaları üzerinden (ekonomik gerilik, toplumsal bölünmüşlük gibi) hareket etmişlerdi. İktisadi bunalım ve gittikçe otoriterleşen DP politikaları ile ordudaki artan gerilim neticesinde askeri müdahale vuku bulmuştu. Orduda o yıllarda her kademedede gereğinden fazla general ve üst rütbeli subay vardı; bu, alt rütbeli subaylar için terfi şikâyetlerini gündeme getirmekteydi. Öte yandan, ordunun modernizasyonu için eski subayların emekliye ayrılması gerekmekteydi ve bu da gerçekleşmiş oldu. Emekliye ayrılan kimi subaylar daha sonra sivil hizmetlerde görev aldılar. İkinci tasarruf ise, üniversiteye ilişkindir. Gerek darbe öncesi gerekse sonrasında üniversitelerle ilgili problemler mevcuttu. MBK darbenin hedefleri arasından ikinci önceliği üniversite kurumuna vermiştir.⁵⁸

⁵⁶ 38 kişilik komiteden sadece beşi tuğgeneral ve daha yukarı rütbedendi.- Cemal Gürsel, Fahri Özdilek, Cemal Madanoğlu, İrfan Başbuğ ve Sıtkı Ulay. Geri kalan 33 üye yüzbaşı binbaşı, yarbay ve albaylardan oluşuyordu. Tam liste için bkz. Walter F. Weiker, *The Turkish 1960 – 61 Revolution: Aspects of Military Politics*, Washington, Brookings Institution, 1963, s. 119.

⁵⁷ “Ordu + CHP = İktidar” formülü ileride bu parti için demokratik tutumu bakımından güven sorununa yol açan bir gelişme olarak kaydedilmektedir.

⁵⁸ Orhan Erkanlı, *Anılar... , Sorunlar... , Sorumlular... , İstanbul, Baha Matbaası, 1972, s.44.*

Öte yandan, Kurucu Meclis oluşturulmuştur. Bu aşamayla birlikte MBK'nın, iktidarı sivil ellere devri ilk defa gündeme gelmiştir. Ancak sivil siyasete geçiş sancılı bir süreç olacaktır, zira MBK lideri Gürsel ve general arkadaşları iktidarı sivillere devretmeden önce bu erken dönüşe muhalefet eden komite üyelerini bertaraf etmek zorundaydılar. Bu durum, MBK içindeki ilk ciddi krize yol açtı ve Türkeş ve diğer on üç radikal - bunlar yapısal reformların icrasına dek uzun süreli bir askeri yönetimden yana tavır almışlardı - 13 Kasım 1960'ta komiteden atılmalarıyla sonuçlandı. "Ondörtler" demokrasiye soğuk bakan bir grup olarak nitelenmektedir. Bu tasfiyenin bir sebebinin de rütbeler arası çekişmeler olduğu bilinmektedir. Tasfiye olayı bu anlamda, generallerin ve ılımlıların zaferi olarak yorumlanabilir. Konumuz açısından şunun altını çizmek gerekir: Liberal demokrasinin temel ilkelerine karşı çıktıkları için bu tasfiye olayı vuku bulmuştur, zira bu radikal kliğin önemli bir ismi Yüzbaşı Muzaffer Özdağ, "Atatürk'ten daha ileri gidip onun eksik bıraktıklarını tamamlamak mecburiyetindeyiz!" demiştir.

Bu yıllarda ordu içinde Silahlı Kuvvetler Birliği⁵⁹ adlı bir yapılanma oluşturulmuştur. Bu örgüt, hem alt rütbelere gelecek müdahaleci adımlara karşı tetikteydi hem de MBK'nın faaliyetlerine göz kulak olmaktadır. Siyasi ortam ise hala gergindi. DP'lilerin yargılanma süreci ise bu gerilimi arttırmaktaydı. 21 Temmuz'da Kurucu Meclis seçimlerin 15 Ekim 1961'de yapılmasını oylayıp kabul etti. Politik alanda Kasım 1960 ve Temmuz 1961 arası dönem, sivil siyasal kurumların tedrici olarak yeniden kurulmasına tanık oldu. Ancak, 21 Ekim 1961'de sunulan "Çankaya Protokolü"⁶⁰ adeta bir darbe manifestosu niteliğindedir.

⁵⁹ Silahlı Kuvvetler Birliği, o sıralar varlığından pek kimsenin haberi olmayan bir şemsiye örgüt niteliğindedir. Aktif komuta mevkilerindeki üst rütbeli subaylar tarafından organize edilmişti. SKB, zaman zaman MBK'ya bir karşı-cunta gibi davranma tehdidinde bulunmuştur. Öte yandan bu örgütün faaliyetlerinin Gürsel ve arkadaşlarının, subayların genel desteğine sahip olmadıklarını ve ordu içinde bir bölünme tehlikesinin var olduğunu gösterdiği belirtilmiştir. Ayrıca o dönemde iki kez darbe girişiminde bulunan Talat Aydemir ve grubu da Ankara'da SKB Genel Konseyi adıyla düzenli olarak toplantılar yapıyorlardı. Menderes'in idam edilmesi olayının SKB'nin orta rütbeli subayları arasında hoş karşılandığı da belirtilmiştir, zira William Hale'e göre eğer bu idam gerçekleşmeseydi, örgüt içindeki orta rütbeli subaylar arasında ciddi bir huzursuzluk tehlikesi ortaya çıkardı. (William Hale, a. g. e. , s. 126 – 131). SKB hakkında bkz. Levent Ünsaldı, Türkiye'de Asker ve Siyaset, Çev. Orçun Türkay, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2008, s. 75-79.

⁶⁰ Bu protokol ile ordu "yeni TBMM toplanmadan evvel duruma fiilen müdahale edeceğini ve seçim sonuçları ile MBK'nın fesh edileceğini" ilan ediyordu. Osman Metin Öztürk, Ordu ve Politika, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1993, s. 74.

Yeniden yapılanan siyasal ve yönetsel sistemde çoğunluğun tahakküm riskine karşı Anayasa Mahkemesi gibi kurumlar inşa edildi. Ayrıca 1961 Anayasası iki meclisli bir parlamentoyu öngörmekteydi. Yine bu anayasa ile düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlükleri garanti altına alınmaktaydı. “Sosyal Devlet” ilkesi ilk kez benimsenmiş oldu. 1960 sonrası önemli bir gelişme de iktisadi açıdan meydana gelmiştir. Ekonominin bir plan bağlamında, rasyonel bir şekilde yürütülmesi hedefler arasında öncelikliydi, zira ekonomik kötü gidiş politik kilitlenmeye gebe olmaktaydı. Bu sebeple Devlet Planlama Teşkilatı kuruldu. Ancak şunu da belirtmek gerekir: Tüm bu gelişmelere ve yapısal yeniliklere rağmen 1961 Anayasası yapısal bir temel olmadan liberal siyasete geçişi sağlamakla bu liberal siyasetin gayet kırılgan olması sonucunu doğurdu. Bu kırılganlık ve yapısal temel yoksunluğu, daha sonra rejimin sivilleşememe problemine zemin hazırlayan önemli bir etken olmuştur. Askerin yönetsel ve siyasal alandaki rolü, bu yapısal eksiklik ve ani benimsenen liberal siyaset ile pekişmiştir, diyebiliriz.

1961 Anayasası’yla birlikte Silahlı Kuvvetler, anayasal bir kurum olan MGK⁶¹ aracılığıyla Bakanlar Kurulu’na eş düzeyde bir konuma yerleştirilmiştir. Böylece MGK Bakanlar Kurulu ile askeri bürokrasi arasında bağlantı da kuran bir kurum durumuna getirilmiştir. Öte yandan bu yeniden yapılanan sosyal, ekonomik ve siyasal yapının dışında, ordudaki müdahaleci hareketler de hala devam etmekteydi. 22 Şubat 1962’de ve 20 Mayıs 1963’te Talat Aydemir darbe girişimlerinde bulunmuş fakat başarılı olamamıştı. Özellikle 1962 ve 1963 arası dönemde çeşitli komplo hareketleri gözlemlenmektedir. Ancak yeni bir müdahale vuku bulmamıştır. 1963’teki başarısız darbe teşebbüsünden sonra görece bir asker- sivil uzlaşısından söz etmek mümkündür.

27 Mayıs sonrası ordunun siyasal ve yönetsel alanda özerklik kazandığı bilinmektedir. Mustafa Erdoğan’a göre “1776 Tarihli Virginia İnsan Hakları

⁶¹ MGK“dan önce 1949 yılında Milli Savunma Yüksek Kurulu adı altında benzer bir teşkilat kurulmuştur. Bu teşkilatın görevi “milli savunma politikasını tespit ve topyekun milli seferberlik planının barışta hazırlanması” olarak tanımlanmış Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı dışında başbakanı ve onun önereceği bakanları da içine almıştı. MSYK, gücü başbakana veriyor, gündemi onun tespit etmesini öngörüyordu. (Ali Bayramoğlu, a. g. e., s. 77.)

Bildirgesi'nin 13. Maddesi'ne göre, ordu her durumda sivil gücün emri altında bulunmalıdır."⁶² Askeri bürokrasinin özerkliği liberal demokrasilerde orduya biçilen işlev ve role aykırıdır, ancak kriz ortamlarının Türkiye'de bu özerkliği sürekli beslediği de bilinen bir gerçektir. Askerlerin kendilerini siyasal ve yönetsel alanda konumlamalarının, onların kendilerini Atatürk Devrimleri'nin savunucusu olarak görmelerinden güç aldığı bilinmektedir. Bir subaya göre, 27 Mayıs gerçekte Atatürk Devrimlerinin değişmez savunucusu olan genç kitlelerin bir eylemi olarak nitelenmektedir.⁶³

3.2.2. Askeri Rejimlerin Sınıflandırılması ve 27 Mayıs 1960 Müdahalesi'nin Literatürdeki Yeri

Askeri rejim tipleri Eric Nordlinger ve Morris Janowitz'in klasikleşen anlatımlarında belirtilmiştir.⁶⁴ Buna göre her birinde ordunun şu ya da bu şekilde sivil otoriteye tabi olması ve kendisinin özerk bir siyasi güç uygulamaması anlamında pretoryen olmayan üç farklı asker-sivil kontrol ilişkisi modelinden söz edilmektedir:

Bu modellerin ilki geleneksel-aristokratik modeldir. Bu modelde askeri ve sivil güçler aynı aristokratik sınıf tarafından paylaşılır ve bu iki kesim arasında çatışmadan kaçınılır. Askeri elitin artan profesyonel uzmanlığı nedeniyle bu modelin modern devletlere uygulanamayacağı ileri sürülmektedir.⁶⁵ Totaliter-nüfuz edici modelde ise askeri otorite siyasi otoriteyle uyum içindedir. Sovyetler Birliği ve Çin'in komünist rejimlerinde bu model gözlenmektedir. Ayrıca askerlerin aşılana siyasal düşünceleri kabul etmesi ve askeri deneyim ile birlikte rütbe yükseltilmesinde önemli bir kriter olarak kabul edildiğinden mevcut siyasal düzeni kabul etmelerinin

⁶² Mustafa Erdoğan, Rejim Sorunu, Ankara, Vadi Yayınları, 1997, s.29.

⁶³ Talat Turhan, 27 Mayıs 1960'tan 28 Şubat 1997'ye: Devrimci Bir Kurmay Subayın Etkinlikleri, İstanbul, Sorun Yayınları, 2001, s.167.

⁶⁴ Eric Nordlinger, Soldiers in Politics : Military Coups and Governments, Prentice Hall, New Jersey, 1977 ; Morris Janowitz, Military Institutions and Coercion in The Developing Nations, Chicago, University of Chicago Press, 1977.

⁶⁵ William Hale, a. g. e. , s. 258.

daha kolay sağlandığı ifade edilmektedir. Nordlinger'in deyimiyle “siyasal uyum ödüllendirilir.”⁶⁶

Bir diğer asker-sivil kontrol ilişkisi modeli ise liberal-demokratik modeldir. Bu modelde ordu, sivil iktidardan ayrılıp ona tabidir, depolitize ve oldukça profesyonelleşmiştir. Bu modelde ayrıca ordu, bütçesi ve içyapısı hakkındaki düzenlemelerde sivil denetimi kabul eder. Ordu, sivil yönetimin politikalarını kabul etmese bile onun otoritesine bağlılık gösterir. Bu modelde sivillerin daha fazla sorumlulukları ve yönetim konusunda daha fazla becerileri olması nedeniyle, askerlerin sivillerin yanında ikincil bir konumda oldukları bilinmektedir. Bu modelde hükümet, karar ve eylemleriyle ordunun onuruna, uzmanlığına ve siyasal tarafsızlığına saygı duyduğunu açıkça göstermelidir. Ancak o zaman liberal modelin sivil kontrolü garantilediği belirtilmektedir.⁶⁷

Bu modellerin yanında sivil kurumların görece zayıflığı ve buna bağlı olarak ordunun ekonomik, toplumsal ve siyasi değişime müdahil olması bağlamında yukarıda bahsi geçen modellerin uygun olmadığı ülkelerde askeri rejimler yapıları, amaçları ve sivil gruplarla ilişkileri bakımından geniş bir çeşitlilik gösterirler.⁶⁸ Bu rejimler ise iktidarda kalma süreleri ve siyasi, toplumsal ve ekonomik yapılara müdahale etme dereceleri bakımından sınıflandırılmaktadırlar.

Tipolojileri şöyle açıklayabiliriz: Riyaset rejimleri ya da Veto rejimleri, iktidarı devralmadan hükümet kararları üzerinde veto yetkisini kullanarak etkide bulunurlar. Bu tip rejimler, genelde statüko yanlısı rejimlerdir. Bu rejim türünde sivil siyasi kurumlar işlemeye devam eder. Ancak siyasi kurumların kararları birçok alanda ordu tarafından denetim ya da yönlendirme altındadır. Bu nedenle riyaset rejimler, ordunun sivil bir yönetimi devirip yerine ordu için kabul edilebilir başka bir yönetim geçirdiği durumlarda görülmektedir. Bu rejimlerin genelde statükoyu korumayı amaçladıkları belirtilmektedir.

⁶⁶ Aktaran, Birsen Örs, Türkiye’de Askeri Müdahaleler [Bir Açıklama Modeli], İstanbul, Der Yayınları,1996, s. 102.

⁶⁷ A.g.e., s. 101.

⁶⁸ Morris Janowitz, a. g. e. ,s. 83.

Süresiz elde tutmaya niyet etmeden (Nordlinger 2 – 4 yıllık bir zaman aralığı öneriyor.) doğrudan siyasi iktidarı devralan Muhafız rejimler, daha yoğun bir nüfuz elde ederler. Bu tip rejimler, sivil politikacıların yarattığı “pisliği temizleme”nin kendilerine düştüğünü iddia ederler. Bu rejim türünde askerler, askeri müdahaleye yol açan koşulların yeniden oluşmasına imkan vermeyen bir ortam oluşunca iktidarı sivil ellere terk ederler. Bütün askeri rejim türleri gibi muhafız rejimler de baskıcıdır ve sivil hakları sınırlarlar, ancak bu sınırlama iktidar süresinin de sınırlı olmasına bağlı olarak çok uzun süre devam etmez. Muhafız rejimler statükoyu korumak istedikleri fakat bunu yapmak için kötü uygulamaları ve eksiklikleri düzeltmeye de hazır olmaları anlamında ılımlı muhafazakârlar olarak da adlandırılmaktadırlar.⁶⁹

Son olarak Hükmedici rejimler, önceki tiplerden çok daha ileri derecede denetim uygularlar veya uygulamaya çalışırlar. İktidarda ise çok daha uzun soluklu kalmayı tercih ederler. Bu tür rejimlerde askerler, kendilerini devrimci ya da radikal modernleştirici olarak tanımlarlar. Toprak reformu ve ulusallaştırma gibi mekanizmalarla ekonomik ve toplumsal yeniden yapılanmayı sağlayarak ve mevcut siyasi kurumları devirerek politik güç dağılımında uzun erimli değişikliklere gitmeyi amaçlarlar. Bu değişimleri yapmaya çalışırken hükmedici rejimler medyayı katı bir denetime tabi tutarak kendi kurdukları örgütler dışındaki tüm örgütleri ve siyasi partileri kapatarak daha az radikal rejimlerden çok daha fazla baskıcı olurlar.⁷⁰

Diğer taraftan bu değişimleri yapmaya çalışırken hükmedici rejimlerin medyayı katı bir denetime tabi tuttuğu ve kendi kurduğu örgütler dışındaki tüm siyasi partileri kapatarak daha az radikal rejimlerden daha çok baskıcı oldukları bilinmektedir. 1960 yılındaki ilk askeri müdahalenin, Nordlinger’in “gardiyan” veya “yönetici” tipleri arasında bir yere oturduğu ifade edilmektedir.⁷¹ Ordu, ülke içindeki giderek artan siyasal gerilim ve çatışmayı durdurmak için diğer bir deyişle statükoyu muhafaza etmek amacıyla eylemde bulunmuştur. Öte yandan, 1960 müdahalesi ve

⁶⁹ William Hale, a.g.e., s.260.

⁷⁰ William Hale,a.g.e. , s. 259- 260.

⁷¹ Aktaran, Birsen Örs, a.g. e. , s. 120.

seçimlere kadar süren askeri yönetim “gardiyan” tipe de benzetilmektedir. DP yönetiminin izlediği siyasalar nedeniyle subayların sosyo-ekonomik koşullarının bozulmasının da bu müdahalede etkisinin olduğunu göz önüne alırsak Ümit Cizre’nin ifadesiyle “ordu müdahale geleneğiyle bir anlamda, kendi kurumsal, onursal ve iktidarsal çıkarlarını sürdürme amacını gütmektedir.”⁷²

3.2.3. 12 Mart Darbesi

1961 Anayasası ile radikal siyasetin başlaması ve siyasal yelpazenin sağda ve solda oldukça çeşitlilik arz etmesi siyasal ve toplumsal kutuplaşmayı da beraberinde getirmiştir. Etkin kurumsal ve siyasal kanalların eksikliği sebebiyle bu toplumsal siyasallaşmanın yapısal temelden yoksun olarak başlanan liberal siyaseti giderek daha radikal bir hal almaya zorladığı bilinmektedir.

Genel olarak muhtıra öncesi bu dönem, Türkiye ekonomisinin ve karakterinin çok büyük bir değişim geçirdiği yıllara tekabül etmektedir, zira liberal siyaset dışında, Türkiye’nin 1960’lardan önceki ağırlıklı tarımsal ülke olma niteliği de değişmiştir ve on yılın sonunda güçlü bir sanayi sektörü oluşmuştur. Sermayenin gayrisafi milli hâsılaya katkısı neredeyse tarıminkine eşitlenmiştir, diyebiliriz. Bunu da hızlı bir kentleşme ve göç olgusu izlemiştir. 12 Mart Muhtırasının en önemli sebebi 1969 seçimleri olarak görülebilir. Bu seçimler sol kesimin demokrasiye ve parlamentarizme karşı daha da soğuk olmasına neden olurken askerleri mevcut çerçeveyi korumaya yöneltmiş, böylece 1961 sonrasında birlikte hareket edenler, birbirlerine ters düşmüşlerdir. 1969 sonrası, AP ve diğer sağ partilerin demokratik yollarla iktidardan uzaklaştırılmasının hayli güç olduğu anlaşılınca, sol kesimdeki darbeci eğilimler yoğunluk kazanmıştır ve demokratik gelişmeyi savunanlar, solda oldukça azalmışlardır.

---

⁷² Ümit Cizre, a.g.e., s. 151.

Silahlı Kuvvetler içinde ise, 1963'ten sonra hiziplere bölünme söz konusuydu. Emir-komuta zincirinin dışından sol nitelikli müdahale tehdidi vardı. Ordu - siyaset ilişkisi bakımından bu dönemdeki önemli bir olay, o zaman Hava Kuvvetleri Komutanı olan Orgeneral Muhsin Batur tarafından sivil otoriteye verilen muhtıralardır. Batur, emrindeki komutan ve subayların görüşlerini aldıktan sonra Ocak 1970'te siyasal, ekonomik ve sosyal bunalımlara referans veren ve reformların gerekliliğini vurgulayan bir dosyayı MGK'ya sunmuştur. Ancak bu muhtıralardan bunalımların tasfiyesi ve\ya reformların icrası gibi neticeler çıkmamıştır. Bu dönemde giderek ordu içindeki huzursuzlukların arttığı gözlemlenmektedir.

Bu muhtıranın nedenleri ve zamanlaması hala net bir şekilde anlaşılmış değildir. Muhtıra, meclisi ve hükümeti “Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği... ciddi bir şekilde tehlikededir...” sonucuyla birlikte, “ülkeyi anarşiye, kardeş kavgasına ve toplumsal ve iktisadi huzursuzluğa sürüklemekten” sorumlu tutuyordu.

12 Mart sonrası “partiler üstü hükümet” modeli benimsendi. Nihat Erim hükümeti kurmakla görevlendirildi. Erim hükümeti toplumun ekonomik ve sosyal yapısının değişimine yönelik birtakım yasa tasarıları hazırlayıp, parlamentoya sunmuş ancak TBMM'nin tepkisiyle karşılaşmıştır. Müdahale sonrası kurulan askeri rejimi askerler ile sivil politikacılar arasında kurulan kararsız bir güç dengesine dayalı bir idare şekli olarak betimlemek mümkün. Askerlerin tarafında ise bu dönemde bölünmeler mevcuttu. Müdahaleye neden olan komutanlar arasındaki bölünme - Batur gibi reformistlerle esas vurguyu kanun ve düzenin gerekliliğine yapan Tağmaç gibi muhafazakarlar arasında olan - bu dönemde meydana gelen ayrı bir gelişmedir.⁷³

Öte yandan, muhtırayı sunan askerlerin yasal çerçevede kimi değişikliklere gittikleri bilinmektedir. 22 Eylül 1971'de yapılan değişiklikle, sıkıyönetim konusunda yeni düzenlemelere gidildiği kaydedilmiştir. “Savaş hali, ayaklanma olması ya da vatan ve rejime karşı kuvvetli bir eylem olduğunu gösterir kesin belirtilerin meydana

---

⁷³ William Hale, a. g. e. , s.170.

çıkması gibi sıkıyönetim ilanını gerektiren hallere, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü içten veya dıştan tehlikeye sokmak veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketleri gibi haller de eklenmiştir.

Bu dönemde askeri bürokrasi açısından mevzuata eklenen önemli bir diğer gelişme de 13.05.1971 tarih ve 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun kabul edilmesidir. Bu kanun ile sıkıyönetim komutanının, sıkıyönetim bölgesinde genel güvenliği, huzuru ve kamu düzenini sağlamak amacıyla bir kısım temel hak ve özgürlüklerin kullanımının kısıtlanmasını ya da tamamen durdurulmasını da içeren bir dizi önlemi alabileceği belirtilmiştir. Sıkıyönetim ilan edilen yerlerde işlenen kimi suçların sıkıyönetim mahkemelerinde ele alınacağı dikkate alınırca askeri güvenlik bürokrasisine olağanüstü dönemlerde, sistem içerisinde güçlü bir yer verildiğini görürüz.⁷⁴

12 Mart müdahalesinin yalnız AP açısından değil, Türk siyasal tarihi açısından da bir kilometre taşı olduğu bilinmektedir. Çünkü bu tarihten itibaren 1961 düzeninin getirdiği özgürlükler askerler tarafından budanmaya başlamış ve bu süreç 12 Eylül ile sürdürülmüştür. 1971 – 1973 askeri ara rejimi döneminde 1961 Anayasası'nın 55 maddesi değiştirilmiştir. 1971'deki anayasa değişiklikleri paketine AP'nin yanı sıra CHP ve Demokratik Parti grupları da oy vermişlerdir. Ümit Cizre'ye göre, AP, devlet otoritesini kişi hak ve hürriyetleri karşısında güçlendirmeyi amaçlayan bu ara rejime en büyük desteği veren sivil kesimdir.⁷⁵

Ara rejimin noktalandığı Mart 1973'teki cumhurbaşkanlığı seçimi ise, asker-sivil ilişkileri açısından sivillerin lehine bir sonuç yaratmıştır. 1961 ve 1965'te Meclis'in, komutanların sunduğu adayları cumhurbaşkanlığı makamına seçtiği bilinmektedir. 1973'te komutanların adayı, muhtıradan imzası bulunan ve zamanın Genelkurmay Başkanı olan Faruk Gürler idi, ancak seçim sonunda sivillerin adayı olan Oramiral Fahri Korutürk bu makama hak kazanmış oldu. Bu dönem için TRT'nin

⁷⁴ Seydi Çelik, ‘Osmanlı’dan Günümüze Askeri Bürokrasinin sistem İçindeki Yeri’, İstanbul, Salyangoz Yayınları, s. 163.

⁷⁵ Ümit Cizre Sakallıoğlu, AP- Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993, s. 111.

adeta Gürler'in seçim bürosu gibi çalışmakta olduğu da dile getirilmiştir.⁷⁶ 1973 Cumhurbaşkanlığı seçiminde muhtıranın güçlü ismi Gürler'in seçilememesi olayının 12 Mart rejimini fiilen bitiren bir eylem olduğu bilinmektedir.

3.2.4. 12 Eylül Darbesi

12 Eylül 1980 askeri darbesine giden yolda, parlamenter sistem tıkanıklığının etkisiyle sivil rejimin çöküşe doğru gittiği bilinmekteydi. Ordu, parlamenter sistemin sorunları çözmede inisiyatif alamamasının itici gücüyle üçüncü kez yönetime el koyarak 12 Eylül 1980'de demokrasinin bir kez daha askıya alınmasına sebep olmuştur. Demokrasinin üçüncü kez rafa kaldırılmasına giden yolda, uygunsuz birleşimlerle kurulan koalisyon hükümetlerinin payının büyük olduğu bilinmektedir.

1980 askeri darbesine giden yolda ekonomik faktörler de belirleyici bir rol oynamıştır. 1977 – 1980 yılları arasında ekonominin oldukça kötü bir durumda olduğu kaydedilmektedir. İşçilerin devam eden huzursuzluklarıyla birleşen döviz kıtlığının (dolayısıyla petrol, hammadde ve yedek parça kıtlığı) kaçınılmaz olarak milli gelir üzerinde bunaltıcı bir etki yarattığı dile getirilmektedir. Ayrıca ilaç, margarin ve ampul gibi yaşamsal önemi haiz ürünlerin 1979 kışında sık sık piyasadan kaybolduğu veya karaborsaya düştüğü de bilinmektedir.⁷⁷

Türk ordusunun standart ethosu – milli birlik ve laiklik düşüncesine sadakat -⁷⁸ 12 Eylül 1980 öncesi sarsılma yaşamaktaydı. Öncellerinden farklı olarak alt ve orta rütbeli subayların komplo ve harekete geçme hazırlıkları 12 Eylül öncesi yoktu. Bunun bir göstergesi olarak, önceki iki müdahalede olduğu gibi 12 Eylül 1980 Darbesi'ni, Silahlı Kuvvetlerde bir temizlik hareketi yani tasfiye olayı izlememiştir.

⁷⁶Ümit Cizre Sakalhoğlu, A. e. s., 169.

⁷⁷ William Hale, a.g.e. , s. 192 –193.

⁷⁸William Hale, a.g.e., s. 200.

12 Eylül yönetiminin icraatlarına bakacak olursak, askerlerin hayatın neredeyse tüm alanlarında geniş ve derin değişiklikler yaptığına şahit oluruz. Sadece ekonominin faaliyet alanına dokunulmadığı bilinmektedir. Demirel Hükümeti'nin 24 Ocak 1980'de yürürlüğe koyduğu ekonomik istikrar programı askerlerce aynen korunmuştur.⁷⁹ Yeni hükümetin 21 Eylül'de yürütme yetkisi MGK'ya ait olmak üzere kurulduğu bilinmektedir. Başbakan emekli bir amiral olan Bülent Ulusu idi. Hükümet, daha çok bürokratlar, profesörler ve emekli subaylardan oluşuyordu.

1982 Anayasası'nın askeri otoriteye kazandırdığı yeni yetkilere bakacak olursak, bu Anayasanın muhtelif hükümleriyle askerlerin sivil yönetime geçişten sonra da devletin genel düzeni içinde etkili olmasını sağlayan bazı garantiler elde ettiğini görürüz. Orgeneral Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığına seçilmesi (Genelkurmay Başkanı ve MGK Başkanı olmasına ek olarak) 1982 Anayasası'nın geçici 1. maddesi ile sağlanmıştır.⁸⁰ Evren'in bu makama gelmesi için, Anayasanın cumhurbaşkanı seçimi için öngördüğü kuraldan bir defaya mahsus olarak vazgeçilmiş ve Anayasa hakkındaki halk oylaması ile birlikte cumhurbaşkanının doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi sağlanmıştır.

1982 Anayasası'nın askeri otoriteyi güçlendirdiği bir diğer nokta da anayasanın Milli Güvenlik Kurulu'nu düzenleyen 118. maddesinde yer almaktadır. Buna göre kurulun asker üyelerine sayısal üstünlük sağlanmasıyla kararların bağlayıcılık rolü pekişmiş ve askerlerin sistem üzerindeki vesayeti⁸¹ artmıştır. Diğer taraftan, 1982 Anayasasının⁸² geçici 15. maddesi ile Milli Güvenlik Konseyi üyelerine ve 12 Eylül rejimindeki işlemlere sağlanan yargı bağımsızlığı da önem taşır, zira geçici 15. maddenin 3. fıkrasına göre, bu düzen içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararname ve diğer tasarrufların anayasaya aykırılığı iddia edilemeyecektir.

⁷⁹ William Hale, a.g.e.,s. 216.

⁸⁰ Serap Yazıcı, "Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri", Ankara, Yetkin Yayınları, 1997, s. 176.

⁸¹ 1982 Anayasası'nın Milli Güvenlik Kurulu'na yansımaları ve ordunun sistem üzerindeki vesayetinin artması yönündeki bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Serap Yazıcı, a. g. e. , s. 184- 188.

⁸² 1982 Anayasası, Ümit Sakallıoğlu'na göre, askeri kesime siyasi sistem içinde istisnai bir rol ve etkinlik sağlamış olduğundan, siyasi yaşama darbeler yoluyla doğrudan müdahaleyi adeta gereksiz kılmaktadır. (Ümit Sakallıoğlu, "Ordu ve Siyaset" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt: 14, İstanbul, İletişim yayınları, 1995, s. 1001).

Askeri yönetim, yapılan seçimler sonrası 6 Aralık 1983'te resmen noktalanmıştır. Yaklaşık 3 yıl süren askeri yönetimin meşruluğunun 1960 ve 1971'dekinden çok daha az tartışmalı olduğu bilinmektedir. Askerler eliyle yürütülen seçim kampanyası sonrası 20 Mayıs 1983'te kurulan Turgut Özal'ın partisi Anavatan Partisi seçimlerden galip çıkmıştır ve 1983'ün son günlerinde "sivil" siyasi yaşama yeniden geçilmiştir.

3.2.5. 1980'lerden 1990'lara Ordu-Siyaset İlişkileri

1980'lerde başlayan ve geleneksel siyasal yapıların çözülüşüne tanıklık eden bu evrede, 1983 sonrası yavaş yavaş devlet-dışı aktörlerin (Sivil Toplum Örgütleri) güç kazanmaya başladığı ve kültürel aidiyetlerin siyasileştiği kaydedilmektedir. Bilindiği üzere Türkiye'de ithal ikameci sanayileşmeye bağlı kalkınma modeli 1970'lerin sonlarına doğru bir bunalıma girmiştir. 24 Ocak Kararları ile Turgut Özal liderliğinde, kalkınma modelinin ulusalcı-devletçi bir stratejiden radikal bir biçimde uluslararası bir stratejiye kaydığı da bilinmektedir. Bu bağlamda değişen ekonomik yapıya koşut olarak siyasal ve yönetsel mekanizmalar da değişime uğramış ve serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte devlet, eski konumundan farklılaşmaya başlamıştır. Ekonomik liberalleşmeyle birlikte İslami sermayenin bir iktisadi aktör olarak güç kazanmasıyla siyasal alandaki farklılaşmayı sermaye yapısındaki farklılaşma izlemiştir.

Turgut Özal'ın başbakanken geleneksel kutsal devlet anlayışına aykırı olarak, sürekli bir biçimde devletin insanlar için var olan bir araç olduğu temasını işlemiş olduğu dile getirilmektedir. O'na göre devletin görevi, esas itibarıyla bireylerin önündeki engelleri kaldırmaktır. Aşkın devlet anlayışının aşındığı bu yıllarda Özal, Mustafa Erdoğan'a göre bürokratik Atatürkçülük yorumuna karşı da alışılmışın dışında bir tutum almıştır. Bu tutuma göre, "Atatürk'ün söz ve eylemleri bir dogma veya kutsal bir revelasyon değildir."⁸³ Ayrıca Özal, kendisi de bürokrasinin içinden gelmiş

⁸³ Mustafa Erdoğan, "Türk Politikasında Bir Reformist: Özal", İhsan Dağı, İhsan Sezal., Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet, İstanbul, Boyut Kitapları, 2003 , s. 20.

olmasına rağmen, “seçilmişlerin atanmışlara önceliği”nden söz ederek askeri bürokrasiyi sivil siyasetin denetimi altına almaya çalışmıştır. Özal’ın bürokratik ideolojiden ayrıldığı ölçüde halka yakın durduğu da dile getirilmektedir.⁸⁴

Turgut Özal’ın sivilleşmeye yönelik iki önemli başarısından söz edilebilir. Bunlardan biri devlet protokolündeki yeriyle⁸⁵ ilgilidir. Başbakan olduğu zaman yedinci sırada olan yerini Özal, 1987 başlarında devlet protokolünde üçüncü sıraya alır. Önceden ilk sıradaki Evren’i TBMM başkanı izliyor ondan sonraki dört sırada ise Cumhurbaşkanlığı Konseyi’nin dört üyesi olan paşalar geliyordu. Özal’ın sivilleşme yönündeki ikinci başarısı ise 1987 Haziranı’ndaki “Öztorun Operasyonu” idi. Bu operasyon sivil otoritenin askeri otorite karşısında gücünü göstermesi bakımından önemlidir.

Öte yandan, Körfez Krizi’nde Özal’ın benimsediği tutum ve Genelkurmay Başkanı Torumtay’ı ve Dışişleri Bakanlığı’nı bilgilendirmeden adımlar atması asker-sivil elitin büyük tepkini çekmiştir. Orgeneral Torumtay bu olay sonrası istifasını sunmuştur. Silahlı Kuvvetlerin en üst kademesinin uyarı ya da veto sunmak yerine istifasını sunması ordu-siyaset ilişkilerinin seyri açısından öncellerinden farklı bir durum arz etmektedir.

Son tahlilde, 24 Ocak ile başlayan ve ANAP hükümetleriyle devam eden dönüşümün, 1990’larda siyaset, toplum ve ekonomide yeni aktörlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlaması söz konusudur. Siyaset sınıfının bu aktörleri dışlaması sonucu gelişen toplumsal kutuplaşma, bu yıllarda kriz dinamiklerini besleyen en önemli unsur olarak tanımlanabilir. Geleneksel sağ ve sol ayrımının kaybolduğu ve siyasal partilerin temsil ve meşruiyet krizlerine tanık olunan bu yıllarda, devletin ve milletin bölünmez bütünlüğüne karşı Kürt sorunu ile laik cumhuriyete tehdit olarak nitelenen siyasal İslam ivme kazanmış bu ise asker-sivil ilişkilerini gerilimli bir atmosfere taşımıştır.

⁸⁴ Mustafa Erdoğan a.g.e., s. 21.

⁸⁵ Genelkurmay Bakanlığı’nın devlet protokolündeki yerine ilişkin tartışmalar, yürütmenin iki başlığı sorununu yansıtan önemli bir konudur. 12 Eylül sonrası oluşturulan protokol listesi uyarınca Genelkurmay Başkanı bakanlardan önce olmak üzere, Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı ve Başbakanıdan sonra üçüncü sıradadır. Bu durum demokratik kurum ve kuralların yerleşik olduğu ülkelerden farklıdır. Türkiye dışında hiçbir NATO üyesi ülkede böyle bir protokol yoktur.

3.2.6. 28 Şubat Post-Modern Darbe

24 Aralık 1995 genel seçimlerinden oyların yüzde 21,4'ünü alarak 158 milletvekili çıkaran RP'nin sandıktan birinci parti olarak çıkmasının kimi asker ve sivil çevrelerde gerilimlere sebep olduğu bilinmektedir. Siyasal literatüre “post-modern”⁸⁶ darbe olarak geçen 28 Şubat Süreci'ne zemin hazırlayan faktörlerin başında Kemalistler tarafından RP'nin demokrasiye ve demokrasinin önkoşulu olan laikliğe inanmadığı tezi ileri sürülmektedir.⁸⁷ Bu tezin yanında 28 Şubat süreci, laik kamuoyunun İslami bir partinin arka arkaya kazandığı seçim başarılarından duyduğu endişeyle beslenmiş bir müdahale olarak da yorum bulmaktadır.⁸⁸

28 Şubat Süreci, “çok eksenli ve çok aktörlü karmaşık değişim sürecinin ürettiği sert çatışmaların bir sonucu”⁸⁹ olarak da okunabilir. Bu süreçte laikliğin tehdit altında olduğu iddiası seçimler sonrası kimi medya organları aracılığıyla canlı tutulmuştur. Seçilmiş hükümetin görevden uzaklaştırılması için medya ve “sivil” toplum üzerinden laiklik ilkesinin tehdit altında olduğu işlenmiş ve TSK siyasal alandaki etkinliğini oldukça arttırmıştır. Refahyol Hükümeti'nin kurulmasıyla birlikte Cumhuriyet tarihinde ilk kez İslamcı bir partinin liderinin Başbakanlık koltuğuna oturduğu bilinmektedir. Erbakan'ın Başbakan olmasından sonra medyada laiklik ilkesinin tehdit altında olduğuna dair haberlerin yoğunluk kazandığı bilinmektedir.

28 Şubat tarihli MGK toplantısında kamuya duyurulan bildirin anayasa hukuku ve siyaset bilimi açısından “muhtıra” olarak nitelenmekte olduğu ve MGK bildirisinde yer alan kaygının anayasallık ve demokrasiyle bağdaşmayacağını Mustafa Erdoğan şu şekilde ifade etmektedir:

⁸⁶ “Postmodern” darbe nitelemesi için bkz. Hulki Cevizoğlu, Generalinden 28 Şubat İtirafı: Postmodern Darbe, İstanbul, Ceviz kabuğu Yayınları, 2001.

⁸⁷ Hakan Yavuz, “Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt:6, İslamcılık, Haz: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 600.

⁸⁸ Ali Bayramoğlu, 28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 13.

⁸⁹ Ali Bayramoğlu A.g.e. s. 14.

“Bildirinin müelliflerinin temel kaygısı “Atatürk milliyetçiliği”, “Atatürk ilke ve inkılapları”, “çağdaş medeniyet”, “rejim aleyhtarı”, “çağdışı uygulamalar”, “devleti güçsüzleştirmeye yeltenmek” gibi ibarelerde yansıyan devletçi-ideolojik bir kaygıdır. ...Çağdaşıktan ve çağdaş medeniyetten ayrılma yönündeki eğilimleri yeren ibarelerle birlikte düşünüldüğünde, laikliğin bir yaşam tarzı olduğunun vurgulanması, devletin asıl kaygısının insan hakları, hukuk devleti ve demokrasi olmayıp, belli bir dünya görüşü ve toplum projesini hakim kılmak olduğunu göstermektedir.”⁹⁰

Öte yandan, bu dönemde, askeri otoritenin merkezileşme süreci ve bu süreçte yargının emir-komuta mekanizmasına tabi kılınmasına tanık olunmuştur. Refahiyol Hükümeti döneminde TBMM’ye getirilen ve Askeri Ceza Kanunu’nda değişiklik öngören bir yasa tasarısında şu hükümler yer almıştır:

“Askeri savcılar; askeri yargıya tabi bütün suçlar sebebi ile yapacakları soruşturmalarda, suçun ağır cezalı olması veya gecikmesinde sakınca umulan hallerde soruşturmaya başlamadan önce teşkilatında Askeri Mahkeme kurulan kıt’a komutanı veya askeri kurum amirinin sözlü iznini alacaklar, daha sonra yazılı olarak teyit edilmesini isteyeceklerdir. (...) Askeri savcılar hazırlık soruşturması sırasında, soruşturmanın genişletilmesi durumunda genel kurala uygun olarak kuruluşunda askeri mahkeme bulunan kıt’a komutanı veya askeri kurum amirinin yazılı veya sözlü iznini alacaklardır.”⁹¹

Ordu’nun yeni eylem tarzının bu süreçte üç unsur üzerine temellenmiş olduğu bilinmektedir. İlki TSK bünyesinde, siyasi, toplumsal, idari ve ekonomik alanlarda takip mekanizması oluşturmak. İkinci aşamada Silahlı Kuvvetleri siyasi karar yapılarının içine yerleştiren yasal mekanizmalara güç kazandırmak. Diğer yandan, Genelkurmay Harekat Başkanlığı bünyesindeki Psikolojik Harekat Şubesi’nin 28 Şubat döneminde Psikolojik Harekat Dairesi’ne dönüşmüş olduğu bilinmektedir. Bu daire tarafından yasal olmayan yollardan yapılan en önemli faaliyetlerin içinde, RP’nin

⁹⁰ Mustafa Erdoğan, 28 Şubat Süreci, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 24.

⁹¹ Ali Bayramoğlu, a. g. e., s. 104 – 105.

aleyhine haberler hazırlayarak basına vermek ve yayımlanmasını sağlamak ve partinin kapatılması için kampanyalar yapmak olduğu bilinmektedir.

Diğer taraftan, ulusal güvenlik anlayışının yine bu dönemde MGK tarafından değiştirilerek “irtica”nın öncelikli tehdit düzeyine çıkarılmasının ardından. Soğuk Savaş sonrası Türkiye’inde ulusal güvenlik stratejisinin askeri ağırlıklı mimarlarının Türkiye’ye yönelik iç ve dış tehditlerin azalmadığı konusunda birleşmekte oldukları ifade edilmektedir. Milli Savunma Bakanlığı’nın iki yılda bir yayımladığı Beyaz Kitap’ta şu ifadeler yer almaktadır:

“Dengelerin değişim sürecinde olduğu Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar gibi istikrarsızlık ve belirsizliklerle dolu bir bölgenin ortasında yer alan Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde de terörizm ve radikal dinci akımlar, etnik farklılıklardan kaynaklanan bölgesel çatışmalar, kitle imha silahları ile uzun menzilli füzeler gibi risk ve tehditleri dikkate almak zorundadır.”⁹²

Bu dönemde, TSK’nın meşru yollarla iş başına gelmiş olan Refahyol Hükümeti’ni görevinden uzaklaştırmak için başvurduğu yollardan biri de yargı mensuplarına, akademik çevrelere ve medyaya sunduğu brifinglerdir. Ahmet İnsel, brifinglerle bu süreçte TSK’nın kendine biçtiği rolün toplum mühendisliği olduğunu söylemektedir:

“Siyasal meşruiyetini önce kendi silahlı konumundan, sonra Türkiye Cumhuriyeti halkı’nın içinde boğulduğu genel güvensizlik ortamından alan bu toplum mühendisliği misyonunu sürdürmek için, ya otoriter bir siyasi rejimin merkezinde yer almak gerekir ya da bir siyasi parti gibi faaliyet göstermek. Birinci şıkta, Meclis, siyasi partiler çağın zorladığı koşullar nedeniyle tahammül edilen bir figüran olurlar. İkinci şıkta ise, Silahlı Kuvvetler Partisi’nin varlığı silahsız kuvvetlere dayanan siyasi oluşumları güdük bırakır, hatta fiilen yok eder. Türkiye’de bir siyaset ve yönetme biçimi olarak yürürlükte olan ulusal güvenlik rejimi bu iki şıkkın sentezidir. Bu rejimin

---

⁹² Milli Savunma Bakanlığı, Beyaz Kitap, Ankara, 2000, s. 1

doğal bir sonucu siyasetin siyasetlesmesidir. Silahlı Kuvvetlerin toplum mühendisliği operasyonunun (olayının!!!) sürdürülebilir kalması için siyasetin bir ulusal güvenlik saplantısı içinde gerçekleşmesi gerekir.”⁹³

“Post-Modern” darbe olarak anılan bu süreçte Refahyol Hükümeti son bulmuştur. Öte yandan bu dönemde i ve dış politikada askerin hükümeti devre-dışı bırakan icraatları olduğu bilinmektedir. İç politikada askerin Kürt meselesiyle ilgili kendi iç bünyesinde ekonomik ve sosyal nitelikli önem paketi hazırlaması ve İçişleri Bakanlığı’nı atlayarak özellikle valilikler vasıtasıyla MGK kararlarının bir kısmının uygulanmasına ilişkin uygulamaları buna örnek olarak gösterilebilir. Dış politikada ise Türk-Yunan ilişkilerinin merkezde bulunduğu Avrupa ile ilişkiler, Amerika ile ilişkiler ve Ortadoğu ile ilişkiler, özellikle İsrail ile ilişkilerde askerin Dışişleri Bakanlığı ile yakın ilişkiler içinde olduğu bilinmektedir.

---

⁹³ Ahmet İnel, “Ulusal Güvenlik Siyaseti ve Silahlı Kuvvetler Partisi”, Birikim, Sayı:149, 2001, s. 13.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ASKERİ DARBELERİN SEBEP OLDUĞU ANTİDEMOKRATİK

YAPILAR VE SORUNLAR

4.1. ASKERİ VESAYET SİSTEMİ

4.1.1. Darbelerle Sağlanan Ayrıcalıklar ve Yetkiler

Birincisi, Türkiye’de çok partili siyasi hayattan geçildikten sonra demokratik sürecin askerler tarafından üç kez doğrudan bir kez dolaylı bir şekilde kesintiye uğraması ve her kesintiden sonra askerlerin baskısı ve gözetimi altında hazırlanan anayasalarda kurum olarak ordunun karar alma süreçlerinde etkili olabileceği mahfuz alanlar ve yetkiler elde etmesidir. Örnek vermek gerekirse, 1961 Anayasasında ordunun elde ettiği başlıca yetki ve ayrıcalıklar şunlardır:

- Milli Birlik Komitesi üyelerine Cumhuriyet Senatosu’nda “tabii senatörlük” statüsü verilmiştir.
- 1924 Anayasasında Milli Savunma Bakanı’na karşı sorumlu kılınan Genelkurmay Başkanı, 1961 Anayasasında Başbakan’a karşı sorumlu hale getirilmiştir. (110. madde)
- Milli Güvenlik Kurulu ilk kez 1961 Anayasası ile düzenlenmiştir. (111.madde)
- Milli Birlik Komitesi üyeleri ile bu üyelerin emir ve kararlarını uygulayanlara dokunulmazlık güvencesi sağlanmıştır. (Geçici 4.madde)
- Milli Birlik Komitesi döneminde kabul edilen hukuki tasarruflara yargı bağımsızlığı sağlanmıştır. (Geçici 4. madde)12 Mart döneminde yapılan 1971 ve 1973 anayasa değişiklikleri ile askeri otoriteler şu yetki ve ayrıcalıklara sahip olmuştur:
- MGK kararlarının daha etkili hale getirilmesini amaçlayan ifade değişiklikleri (“bildirir” yerine “tavsiye eder”) yapılmıştır. (111. madde) TSK’nın yaptığı harcamalar, Sayıştay denetiminin dışına çıkarılmıştır.(127. madde)

- “Tabii hâkim” ilkesi “kanuni hâkim” ilkesine dönüştürülerek sıkı yönetim mahkemelerinin anayasaya aykırılık sorunu giderilmeye çalışılmıştır.(32. madde)
- Sıkıyönetim mahkemelerinin yargı yetkisi güçlendirilmiştir. (Geçici 21. madde)
- Sıkıyönetim ilan nedenleri genişletilerek sıkıyönetime geçiş kolaylaştırılmış ve askeri otorite güçlendirilmiştir. (124. madde)
- Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurularak askeri otoriteye yargı içerisinde önemli bir yetki kazandırılmıştır. (136. madde)
- Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kurularak, sivil yargının alanı daraltılmış, askeri otoritenin yargı ayağı güçlendirilmiştir.
- 1971 ve 1973 yılında yapılan değişikliklerle orduya verilen yetki ve ayrıcalıkları koruyan 1982 Anayasası, bunlara ek olarak, aşağıdaki yetki ve ayrıcalıklarla ordunun gücünü daha da tahkim etmiştir:
  - 12 Eylül darbesinin lideri Evren’i Cumhurbaşkanı seçtirmek için anayasanın halk oylamasına sunulması ile cumhurbaşkanı seçimleri birleştirilmiştir. (Geçici 1. madde)
  - Cumhurbaşkanına güçleştirici veto yetkisi tanınmış ve böylelikle Cumhurbaşkanı Evren’e ordu adına anayasa değişikliğini denetleme görevi verilmiştir. (Geçici 9. madde)
  - Milli Güvenlik Konseyi, Cumhurbaşkanlığı Konseyi’ne dönüştürülmüştür. (Geçici 2. madde)
  - Türk Silahlı Kuvvetleri, Devlet Denetleme Kurulu’nun denetim yetkisi dışında bırakılmıştır. (108. madde)
  - Mili Güvenlik Kurulu’nda asker üyelerin sayısı sivil üyelere fazla tutulmuş ve kurulun karar vermeye yetkili olduğu konuların kapsamı genişletilmiştir. (118. madde)
  - Yüksek Askeri Şura kararları, yargı yetkisinin dışında tutulmuştur. (125. madde)
  - Genelkurmay Başkanlığı’na Yüksek Öğretim Kurulu’na üye atama yetkisi verilmiştir. (131. madde)

- Milli Güvenlik Konseyi dönemi yöneticilerine yargı bağımsızlığı sağlanmıştır. (Geçici 15. maddenin 1 ve 2. fıkrası)

Milli Güvenlik Konseyi döneminde kabul edilen hukuki tasarruflara yargı bağımsızlığı sağlanmıştır. (Geçici 15. maddenin 3. fıkrası)⁹⁴

Kısacası her askeri müdahale ile birlikte Türkiye'nin demokrasisi derinden yaralanmış ve askerlerin sistem içerisindeki ayrıcalıkları da daha fazla artmış ve kökleşmiştir:

“Böylece, askeri otoritenin sivil yönetim süreci içinde kullanabileceği oldukça güçlü yetkilere sahip olması, bu yetkiler aracılığıyla seçilmiş sivil yöneticilerin kararlarını kendi tercihlerine tabi kılması Türk siyasetinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.”⁹⁵

4.1.2. Askeri Yargı

27 Mayıs darbesinden sonra askeri güçlü kılmak adına yapılan önemli hamlelerden biri, 1961 Anayasasındaki askeri yargı sistemiyle ordu üzerindeki adli denetimin sınırlandırılmasıdır. 1961 Anayasası, askeri yargıya ve askeri yüksek yargı organlarına anayasada yer vererek askeri yargıyı bir anayasal kurum olarak düzenlemiş ve böylece askeri yargı adli yargıdan bağımsız ve özerk bir hale gelmiştir. Askeri yargının bu şekilde düzenlenmesinin ardında yatan temel düşünce şudur:

Türkiye’de ordu, Ümit Cizre’nin ifadesiyle, “kendi varoluşunu, devleti kutsayan ve koruyan bir tehdit ve güvenlik anlayışına yani ‘ötekiler’in varlığına

⁹⁴ Serap Yazıcı , Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, özellikle s. 75-201 arası. Serap Yazıcı, Demokratikleşme Sürecinde Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s.79-98

⁹⁵ Serap Yazıcı, Demokratikleşme Sürecinde Türkiye, s.80.

kilitleyen ve ‘öteki’nin tanımını bizzat kendisi yapabilen bir ‘iktidar’ odağıdır.”⁹⁶ Ordu, sistem içerisinde ‘vasi’ konumundadır ve bu konumu kendisine birtakım ayrıcalıklar sağlar. Ordunun bu ayrıcalıklarını ve hegemonyasını muhafaza edebilmesi için toplumsal ve siyasal alana müdahale edebilmesi gerekir. Bu müdahalelerin etkin olması ve kurumsal bir süreklilik kazanması ise bunların yargı denetiminin dışında tutulmasına bağlıdır. İşte 1961 anayasasıyla oluşturulan sınırları son derece geniş bir şekilde çizilmiş kendine has bir askeri yargı sistemi orduya bu imkânı sağlamıştır. Nitekim ordu da bu imkândan sonuna kadar istifaya etmiş, toplumsal ve siyasal hayata ya doğrudan (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül) ya da dolaylı (28 Şubat) olarak müdahalelerde bulunmuş ve sonuç olarak bu egemen pozisyonunun sürmesini temin etmiştir.⁹⁷

4.2. MİLLİ GÜVENLİK KURULU

Milli Güvenlik Kurulu, 1961 Anayasasıyla yaratılan bu tür anayasal kurumlardan biridir. 1961 anayasasının 111. maddesinde düzenlenen MGK sayesinde ordu, hükümetlerin izleyeceği politikaları etkileme, belirleme ve denetleme gücüne sahip oldu.

Herhangi bir şekilde iktidarı ellerine geçiren askeri yönetimler, iktidardan çekilmek durumunda kaldıklarında, hem mevcut düzendeki ayrıcalıklarını korumak, hem de yeni oluşacak siyasi düzende pay kapmak için birtakım “çıkış garantileri (exit-guarantees)”⁹⁸ dayatırlar. Askeri yönetimlerin geçiş dönemi anayasalarıyla elde ettikleri çıkış garantilerinden biri de, normal demokratik düzen içerisinde de askeri otoritenin sivil otorite üzerinde denetim kurabileceği yeni vesayet yetkileri yaratmaktır.

⁹⁶ Ümit Cizre, Evrenselden Yerele Asker ve “İktidar” Sorunu, Stratejik Boyut, Yıl 2, Sayı 7, Mayıs-Haziran-Temmuz 2010, s. 10-11.

⁹⁷ Fazıl Hüsnü Erdem– Vahap Coşkun; Askeri Yargı ve Askeri Vesayet, SETA Analiz, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayını, Temmuz 2009.

⁹⁸ “Çıkış garantileri” kavramı hakkında bakınız: Yazıcı, Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, s.24-42

Vesayet yaratmanın tipik yolu ise, askerlerin denetiminde yeni anayasal kurumlar oluşturmaktır.⁹⁹

Milli Güvenlik Kurulu (MGK), 1961 Anayasasıyla yaratılan bu tür anayasal kurumlardan biridir. 1961 anayasasının 111. maddesinde düzenlenen MGK sayesinde ordu, hükümetlerin izleyeceği politikaları etkileme, belirleme ve denetleme gücüne sahip oldu. Anayasada bu kurulun yetkisi “görüş bildirmek” ile sınırlı tutulmuştu, yani kurulun görüşlerinin hükümetler açısından bir bağlayıcılığı söz konusu değildi. Fakat hukuki durum bu olsa da fiiliyatta süreç çok farklı yürüdü. Hükümetler, MGK’da oluşturulan görüşlerin ordunun iradesini yansıttığını biliyorlardı; bu nedenle ordunun iradesiyle çelişmemek ve orduyu karşılarına almamak için kurulun tüm kararlarına uymak zorunda kaldılar. Dolayısıyla MGK aracılığıyla ordu, her zaman devletin genel düzeni içerisinde ve işleyişinde etkili oldu.

1982 Anayasası, 1961 ile getirilen MGK’yı daha güçlü kıldı ve böylelikle kurul kararlarının hükümetler üzerindeki bağlayıcılığını artırdı. 82 Anayasasının orijinal halinde, MGK’da Cumhurbaşkanı dışında, sivil üyelerin sayısı dört (Başbakan ile Milli Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanları) iken, asker üyelerin sayısı 5 olarak (Genelkurmay Başkanı ile Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı) belirlenmişti. Böylece kurulda askerlerin ağırlığı artırılmıştı. Bunun yanı sıra kurul kararlarının Bakanlar Kurulunca “öncelikle dikkate alınacağı” belirtilmişti. Ayrıca konuya ilişkin kanunda Genel Sekreter’in askeri bir kişi olması zorunlu kılınmış ve kendisine önemli icrai görevler verilmişti. Tüm bu düzenlemelerle “teorik olarak ancak bir danışma organı olması gereken kurul, gerçekte ikinci bir hükümet mertebesine çıkarılmıştı.”¹⁰⁰

Türkiye’de demokratikleşme çabalarının güç kazanmasına bağlı olarak zaman içinde, MGK’nın sistem üzerindeki etkisini azaltmak için birtakım yasal ve anayasal değişiklikler yapıldı. 2001 yılında iki önemli anayasal değişiklik gerçekleşti: Birincisi,

⁹⁹ Serap Yazıcı , Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s. 83-84

¹⁰⁰ Ergun Özbudun, Türkiye’nin Demokratikleşmesinin Önündeki Engeller,Stratejik Boyut, Yıl 2, Sayı 7, Mayıs-Haziran-Temmuz 2010, s.15

Başbakan Yardımcıları ve Adalet Bakanı'nın da kurul üyesi haline getirilmesiyle kuruldaki üye sayısının artırılmasıydı. İkincisi, “Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır” ifadesinin “Bakanlar Kurulunca değerlendirilir” olarak değiştirilmesiyle kurul kararlarının Bakanlar Kurulu üzerindeki etkisinin azaltılmasıydı.

Bu bağlamda, yasal düzeyde yapılan önemli bir değişikliğe de değinmek gerekir. Avrupa Birliği ile uyum çalışmaları çerçevesinde 2003 yılında Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'ne ilişkin kanunda değişikliğe gidildi. Bu değişiklikle Genel Sekreterlik bir askeri kadro olmaktan çıkarılarak sivillerin de genel sekreter olabilmelerinin önü açıldı, MGK'nın 2 ayda bir toplanması öngörüldü ve Genel Sekreterliğe olağanüstü yetkiler veren düzenlemeler de kaldırıldı.

Gerçekleştirilen önemli değişikliklerin, askerin rejim üzerindeki vesayet gücünü törpülediğine şüphe yoktur. Ancak MGK anayasal bir kurum olarak varlığını halen muhafaza etmeye ve demokratik kararların alınması sürecine etkide bulunmaya devam etmektedir. Yeni bir anayasa yapılacaksa bu MGK'nın bu pozisyonu üzerinde de hassasiyetle durulmalıdır.

Türkiye'de bugüne kadar birçok anayasa taslağı üretildi, birçok anayasa çalışması yapıldı. Bu taslak ve çalışmalarda ortak olan nokta, MGK'ya ilişkin olarak radikal önerilerde bulunmaktan kaçınılmasıdır. Bu çalışmalarda, ya MGK'nın mevcut durumunun aynen devam etmesi teklif edilmiş veya MGK düzeninde sınırlı ve kısmi bir değişiklikle yetinilmiştir. Oysa yeni bir anayasa söz konusu olacaksa, silahlı kuvvetleri bir vesayet kurumu olmaktan çıkaracak köklü bir değişim yapmak gerekir:

- Milli Güvenlik Kurulu, bir anayasal kurul olmaktan çıkarılmalıdır, anayasada böyle bir kurula kesinlikle yer verilmemelidir.
- Milli Güvenlik Kurulu'nun yerine ülkenin dışarıya karşı savunulmasına dair konularda görev yapacak ve tamamıyla “danışma birimi” niteliği taşıyacak bir kurul, kanunla düzenlenmelidir.
- Kanunla kurulacak böylesi bir danışma biriminin niteliği ve görev çerçevesi net bir şekilde belirtilmelidir. Bu danışma birimi, Bakanlar

Kurulu'nun ihtiyaç duyduğu hallerde başvuracağı bir organ olmalıdır ve kendisine günlük politikalara dâhil olma olanağı veren yetkiler verilmesinden imtina edilmelidir.

- Bu danışma biriminde sadece Genelkurmay Başkanı daimi olarak bulunmalıdır. Hükümet eğer gerek görürse Genelkurmay Başkanı haricindeki diğer askeri bürokratları da çağırıp bilgilerine başvurabilir. Bunun yanında böylesi bir danışma biriminde, askeri bürokratlardan başka sivil uzmanlar ve akademisyenler de yer almalıdır.

4.2.1. Genelkurmay Başkanının Konumu

1944 yılında Mareşal Fevzi Çakmak'ın Genelkurmay Başkanlığı'ndan emekli olmasından sonra zamanın CHP Hükümeti, doğrudan Cumhurbaşkanı'na karşı sorumlu olan Genelkurmay Başkanı'nı Savunma Bakanı'na karşı sorumlu hale getirmek için bir girişimde bulundu. Çünkü Çakmak döneminde, "devlet içinde bir tür özel imparatorluk statüsüne sahip olan" ordu savunma politikasını bağımsız bir şekilde belirliyor, bu konuda hükümete herhangi bir inisiyatif bırakmıyordu. Çakmak'ın ayrılmasını ordunun statüsünü geriletmek için uygun bir fırsat olarak gören hükümetin gayesi, savunma politikası üzerinde etkili bir kurumsal denetimi sağlamaktı. Ancak bu girişim, ordu üst kademesinin yoğun bir muhalefetiyle karşılaştı. Sonunda bir uzlaşmaya varıldı; ordu -Savunma Bakanı'na değil- Başbakan'a bağlı hale getirildi. Genelkurmay Başkanı, Başbakan'ın önerisiyle Bakanlar Kurulu tarafından atanacaktı.¹⁰¹

Ancak 1949 yılında CHP, Genelkurmay Başkanının statüsünü yine değiştirdi ve 1944'te Çakmak'ın emekliliği ile başlayan süreci tamamladı. Mayıs 1949'da Meclis'ten geçen bir kanunla, Genelkurmay Başkanı, Savunma Bakanı'na karşı sorumlu kılındı. Böylece Türkiye'deki pratik, pek çok demokratik ülkedeki pratikle bağdaşır hale getirildi. Savunma Bakanlığı; personel, istihbarat, tatbikat, eğitim ve

¹⁰¹ William Hale, Türkiye'de Ordu ve Siyaset, Hil yayınları, İstanbul, 1994, s. 82-83

levazımla ilgili ordunun bütün işlerini Genelkurmay Başkanı vasıtasıyla yürütecekti. Genelkurmay Başkanı, Savunma Bakanı'nın önerisiyle Başbakan tarafından göreve atanacak ve görevden alınacaktı.¹⁰²

Fakat 1961 Anayasasının 110/3. maddesi bu duruma son verdi. Anayasa, Genelkurmay Başkanı'nı Başbakan'a karşı sorumlu kıldı ve böylelikle kendisinin devlet düzeni içerisindeki statüsünü yükseltti.¹⁰³ 1982 Anayasası da 117/4. maddesindeki düzenlemeyle Genelkurmay Başkanı'nı sadece Başbakan ile irtibatlandırılan konumunu korudu.

Silahlı kuvvetler komutanının bu pozisyonu, demokratik bir ülke için kabul edilebilir değildir. Merkezi yönetim içinde bir Savunma Bakanlığı bulunmasına rağmen, silahlı kuvvetlerin bu bakanlık yerine doğrudan Başbakanlık ile ilişkilendirilmesi, ordunun devletin idari yapısı içindeki özerkliğini güçlendiren bir olgudur. Bu duruma son vermek için anayasada bu konu hakkında birbiriyle bağlantılı iki düzenleme yapılmalıdır:

- Ordunun üzerinde sivil kontrol ilkesinin tam anlamıyla uygulanabilmesi için, silahlı kuvvetler komutanının doğrudan doğruya Savunma Bakanlığı'na bağlanması gerekir. Bu nedenle yeni anayasada Genelkurmay Başkanı, Savunma Bakanına bağlı ve ona karşı sorumlu hale getirilmelidir.
- Genelkurmay Başkanlığı, diğer demokratik ülkelerde olduğu gibi, Savunma Bakanlığı'nın altında düzenlenmeli ve anayasada herhangi bir biçimde silahlı kuvvetlerin özerkliğini ima edecek ifadelerden dahi kaçınılmalıdır.

¹⁰² William Hale, a.g.e., s. 89.

¹⁰³ Serap Yazıcı, Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s. 32.

4.2.2. Askeri Yargı

Türkiye’de 22 Mayıs 1930 tarihinde –Cumhuriyet rejiminin hukuk reformlarının bir parçası olarak- 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu ve 1631 sayılı Askeri Muhakeme Usulü Kanunu kabul edildi ve askerlerin yargılanması sorunu “kanun” seviyesinde ele alındı. Ancak 27 Mayıs Darbesinden sonra kabul edilen 1961 Anayasası, 1930’larda oluşturulan bu yapıyı önemli ölçüde tasfiye etti ve askeri yargı, adli yargıdan bağımsız, özerk ve adli yargıya paralel bir yargı kolu olarak anayasada düzenlendi. Askeri yargı alanında meydana gelen bu radikal değişimin temel nedeni, darbe yapan ordunun darbe ile elde ettiği kazanımlarını koruma altına almak ve ordunun siyasal alana yönelik müdahalelerini adli yargının denetim alanının dışına çıkartmaktı. Bu bağlamda 1961 Anayasasıyla bir yandan askeri yargının görev alanı genişletildi, diğer yandan da Askeri Yargıtay (ve 1971 Anayasa değişikliğiyle) Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM) birer yüksek yargı organı olarak anayasal düzenlemeye kavuşturuldu. Böylelikle ordunun sistem içerisindeki konumu güçlendirildi ve demokratik siyaset kurumlarına vesayet ederken adli denetimden masun kılındı.

1982 Anayasası, genel itibariyle, 1961 Anayasasının askeri yargıya ilişkin kurduğu düzeni büyük ölçüde korudu. Fakat 1980 dönemindeki anayasa koyucu, askeri vesayet ideolojisinin en otoriter ve en devletçi yorumunu esas aldığından, askerin sistem içerisindeki özerk ve üstün konumunu daha da pekiştirme yoluna gitti. Şöyle ki:

- 1982 Anayasası, 1961 Anayasasına oranla AYİM’in görev alanını daha da genişletti.
- 1961 Anayasasında AYİM Danıştay başlıklı 140. maddenin son fıkrasında düzenlenirken 1982 Anayasasında bağımsız bir maddede (157. madde) düzenlendi.

1961 Anayasasında, askeri mahkemelerde görevli olan üyelerin çoğunluğunun hâkimlik niteliğine sahip olmasını şart koşan bir hüküm bulunuyordu, ama 1982 Anayasasında bu hükme yer verilmedi.

- 1961 Anayasasının 138.maddesinin 5.fıkrasında,“(...) askeri hâkimlerin refakatinde buldukları komutanlarla ilişkilerinin kanunla düzenleneceği” ifade edilmekteyken, 1982 Anayasasının paralel hükmünde, “(...) askeri hâkimlerin mahkemesinde görevli buldukları komutanlık ile ilişkilerinin kanunla düzenleneceği” belirtildi. Askeri hâkim bakımından, bir komutanın refakatinde olmak ile komutanlığın mahkemesinde görevli olmak arasında önemli bir fark vardır; zira ikinci ifade, emir komuta zincirine ve ast-üst ilişkisine vurgu yapmaktadır.¹⁰⁴

Askeri yargının bu derece güçlendirilmesi Türkiye'nin demokratik dünyayla– özellikle tam üye olmak istediği AB ile bütünleşmesine engel olduğundan, askeri yargının görev alanını daraltmayı hedefleyen bazı hukuki iyileştirmeler yapıldı. Ancak bu hukuki iyileştirmelerin yeterli olduğu söylenemez. Yeni anayasada, demokratik ülkelerdeki askeri yargıya ilişkin eğilimler dikkate alınıp, askeri yargı alanının köklü bir değişime tabi tutulması lazımdır. Bu çerçevede;

- Askeri yargı, anayasaya yerine yasalarla düzenlenmelidir; bu nedenle yeni anayasada 1982 anayasasının 145. maddesi gibi bir madde bulunmamalıdır.
- Askeri mahkeme kararları adli yargının denetimden geçmelidir. Bunun için askeri mahkemeler, adli yargı teşkilatının içine alınarak–tıpkı iş mahkemeleri, çocuk mahkemeleri, aile mahkemeleri, ticaret mahkemeleri gibi- uzmanlık mahkemeleri haline getirilmeli ve bu mahkemelerin verdikleri kararlar Yargıtay'da incelenmelidir. Dolayısıyla yeni anayasada Askeri Yargıtay bulunmamalıdır.

---

¹⁰⁴Erdem/Coşkun, s. 7-9

- Yeni anayasa, idari davaların bütünüyle sivil yargı tarafından karara bağlanması esasını üzerine kurulmalı ve AYİM gibi bir mahkemeye kesinlikle yer vermemelidir.

4.3. GENELKURMAY BAŞKANI VE KUVVET KOMUTANLARININ YARGILANMASI

12 Eylül 2010’da yapılan halkoylamasına kadar, Türkiye’de Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarını yargılayacak bir mercii bulunmuyordu. Bu kişileri fiilen yargılamak mümkün değildi. Çünkü ilgili mevzuata göre Genelkurmay Askeri Mahkemesi, general ve amiralleri yargıladığında, üç askeri hâkim ve iki general veya amiralden kurulur. Muharip sınıftan subay üyelerin – yani iki general veya amiralin-ise, “sanığın astı veya en yakın amiri olmamaları” gerekir. Ancak Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının en yakın amir olmayan ama aynı zamanda üstü olan iki general veya amiral da yoktur. Bundan ötürü bu rütbelileri yargılayacak bir mahkeme teknik olarak kurulamıyordu.

Askeri vesayetinin sistem üzerinde ne denli etkili olduğunu gösteren bu durum 12 Eylül’de yapılan halkoylamasıyla değiştirildi. Yapılan anayasal değişiklikle, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının görevleriyle ilgili işledikleri suçlarda Yüce Divan’da yargılanmalarının önü açıldı.

Adı geçen askeri bürokratların yargılanabilir hale getirilmesi önemlidir, ancak yargılama makamı olarak “Yüce Divan”ın belirlenmesi isabetli değildir. Çünkü Yüce Divan; Cumhurbaşkanını, Başbakanı, Bakanları ve Yüksek Yargı Organlarının mensuplarını yargılar. Bu özel yargı merciiinde siyasetçilerin ve yüksek yargı mensuplarının yargılanması, Anayasanın demokratik siyasete ve hukuk devleti ilkesine verdiği önemden kaynaklanır. Bu evrensel değerlere verilen önemin bir gereği olarak, söz konusu kişilere ayrıcalık tanınır. Siyaset ve yüksek yargının dışında kalan Genelkurmay Başkanı’nın ve kuvvet komutanlarının Yüce Divan’da yargılanmaları bu yaklaşımla bağdaşmaz.

Bu nedenle yeni anayasada böyle bir hükme yer verilmemelidir. Bu konuda iki tür düzenleme öngörülebilir: İlki, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının görevleriyle ilgili suçlarda adli yargı düzeni içerisindeki ilk derece mahkemelerinde yargılanmalarıdır. Tercihe şayan olan budur. İkincisi ise, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının yargılanmaları için Yargıtay'ın bir Ceza Dairesinin veya Ceza Genel Kurulunun görevlendirilmesidir.¹⁰⁵

4.4. SIKIYÖNETİM

1961 Anayasasında iki tür olağanüstü yönetim biçimi vardı: Biri, 123. maddede düzenlenen ve tabii afet ile ekonomik bunalım nedeniyle ilan edilecek “olağanüstü haller”i kapsıyordu. Diğeri ise 124. maddede düzenlenen “sıkıyönetim ve savaş hali”ydi.

1982 Anayasasına gelince, burada üç tür olağanüstü yönetim biçimi söz konusu: Birincisi, 61 Anayasanın 123. maddesine tekabül eden ve tabii afet, salgın hastalıklar ve ağır ekonomik bunalım nedeniyle başvurulmuş olağanüstü hallerdir. (m. 119) İkincisi, şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin bozulması sebepleriyle ilan edilen olağanüstü haldir ki, bunun 1961 Anayasasında bir karşılığı yoktur. (m. 120) Üçüncüsü ise, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halidir. (m.122)

1982 Anayasası, olağanüstü halin kapsamını genişletmiş ve sıkıyönetimi ancak çok vahim şiddet olayları karşısında başvurulması icap eden bir çözüm olarak düzenlemiştir. Bu itibarla 82 Anayasasının, yönetimin askerlere geçtiği sıkıyönetimin alanını daralttığını ve sivil yönetimden yana tercihte bulunduğunu söylemek mümkündür. Ancak 82 Anayasası sıkıyönetime geçişi güçleştirmekle birlikte, bu anayasa düzeninde sıkıyönetim ilan edilmesi halinde askeri makamlar, sıkıyönetimin ilanına bağlı olarak 1961 Anayasasına kıyasla daha geniş yetkiler kazanmışlardır.¹⁰⁶

¹⁰⁵Mustafa Erdoğan, Sorun Güvencesizlik Değil Ayrıcalıklar, Star,16.07.2009

¹⁰⁶Serap Yazıcı, Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, s. 188-196

Bu nedenle yeni anayasada hem genel olarak olağanüstü hal rejiminin, hem de özel olarak sıkıyönetimin yeniden tanzim edilmesi lazımdır. Bu kapsamda:

- Olağanüstü yönetim dönemlerinde, hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin takdir yetkisi genişler ve bu dönemdeki işlemlere karşı yargısal denetim ihtiyacı –olağan dönemlere oranla- artar. Bundan ötürü yeni anayasada, olağanüstü yönetim dönemlerinde sivil iradenin inisiyatifi elinde tuttuğu ve etkin yargısal denetim yollarının bulunduğu çok açık bir biçimde belirtilmelidir.
- Yeni anayasada, mevcut anayasanın 15. maddesinde olduğu gibi, “Temel Hak ve Hürriyetlerin Durdurulması” başlıklı bir madde olmamalıdır. Bunun yerine “Olağanüstü Yönetim Dönemlerinde İnsan Hakları” gibi bir başlık kullanılmalı ve ister olağan ister olağanüstü dönem olsun her zaman temel önceliğin insan hakları olduğu vurgusu güçlendirilmelidir.
- Olağanüstü yönetimin egemen olduğu dönemlerde, hak ve özgürlüklere daha fazla güvence kazandırmak amacıyla hiçbir şekilde dokunulamayacak olan “sert çekirdek haklar kategorisi” genişletilmelidir.
- Olağanüstü yönetim halleri arasında sayılan “sıkıyönetim”, bir olağanüstü yönetim modeli olmaktan çıkarılmalıdır. Kolluk yetkisinin askeri makamlara geçmesi, bu dönemlerde sıkıyönetim askeri mahkemelerinin kurulması ve sıkıyönetim komutanının işlemlerine karşı dava açılmaması bu yönetimi “olağanüstü halden farklı” kılmakta ve bu yönetime dair “hukuk dışılık” algısını güçlendirmektedir. Türkiye’nin yakın tarihinde sıkıyönetim dönemlerinin sivil yönetimin etkisini azaltmak/kırmak amacıyla kullanıldığı da dikkate alınacak olursa, yeni anayasada sıkıyönetim biçimindeki olağanüstü hal modelinin tümüyle kaldırılması, hem sivil

yönetimin etkinliği hem de hak ve hürriyetlerin korunması açısından da olumlu etki yapabilir¹⁰⁷.

4.5. ASKERİ OKULLAR SORUNU

1982 Anayasasının 132. maddesi, silahlı kuvvetlere ve emniyet teşkilatına bağlı yüksek öğretim kurumlarının özel kanunların hükümlerine tabi olacağına dair bir hüküm içermektedir. Yeni anayasada bu tür bir hükmün bulunmasına gerek yoktur.

Burada belki de üzerinde asıl durulması gereken konu, askeri okullarda verilen eğitiminin içeriği meselesidir. Zira bu konu, siviller ile askerler arasındaki ilişkilerin demokratik modele uygun olarak yürüyebilmesinde hayati önemi haizdir. Askeri okulların bütün müfredatına mutlak manada hâkim kılınması gereken iki ilke vardır: Birincisi, sivil iktidarın üstünlüğü ve meşruluğudur. Asker olmak için askeri okula adımını atan her öğrenci, ülkeyi sivillerin yönettiğini, kendilerinin ise sivillerin emrinde ve hizmetinde çalışacaklarını bilmelidir. Askeri okullardaki müfredat ve bütün eğitim bu düşünce üzerine kurulmalıdır. Asker, “zayıf veya “güçlü” olduğuna bakmaksızın seçilmiş iradeye itaat etmesi gerektiği gerçeğini içselleştirmelidir. Askeri eğitim ordunun, sivil iradeyi meşru kabul ettiği için gönüllü olarak ona uymasını sağlamalıdır.

“Sağduyulaştırılması ve içselleştirilmesi gereken en temel değişim, seçilmiş sivil iktidarların meşruiyetlerinin koşulsuz bir biçimde kabul edildiği bir ortama ve iklime geçiş yapmaktır. Bu değişim sonucunda sivil iktidarlar, vasilerini omuz gerisinden izleyerek politika oluşturma zaafına düşmeyecekleri gibi iktidarlarını daha güçlü daha kesintisiz ve daha büyük bir özgüvenle sürdürebilme şansına kavuşacaklardır.”¹⁰⁸

¹⁰⁷Serap Yazıcı, a.g.e., s.196

¹⁰⁸Ümit Cizre, a.g.e., s. 12

Askeri eğitim konusunda ikinci olarak belirtilmesi gereken nokta, bütün subayların demokratik insan hakları eğitiminden geçirilmeleridir. İnsan hakları, eğitimin bütün aşamalarını kapsamalı, subaylarda bir insan hakları bilincinin oluşmasını sağlayacak ciddiyette verilmelidir. Subaylarda demokrasi ve insan hakları hassasiyeti oluşturacak bir eğitim, ordu kaynaklı insan hakları ihlallerinin azalmasını sağlayabilir.

Eğitim meselesi yaşamsaldır; öyle ki, bu mesele halledilmeden profesyonel orduya geçilmesi çok ciddi problemler ve tehditler içerir. Sivillerin üstünlüğünü tanımayan, demokrasi ve insan haklarına riayet etmeyen bir ordunun profesyonelleşmesi, o orduyu daha ideolojik ve daha kıyıcı hale getirebilir. Dolayısıyla Türkiye'nin önünde duran ve acilen çözmesi lazım gelen sorunlarından biri de, askeri eğitimi demokratik bir ülkede olması gereken bir içeriği kavuşturmasıdır.

4.6. YÜKSEK ASKERİ ŞURA (YAŞ)

Yüksek Askeri Şura, Genelkurmay Başkanlığı'nın yardımcı bir kuruluşudur ve sadece barış zamanlarında görev yapar. YAŞ'ta Başbakan ve Milli Savunma Bakanı dışındaki bütün üyeler askerdir; Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ile bütün orgeneraller ve oramiraller YAŞ'ın üyesidirler. Şura'nın başkanı Başbakan'dır. Başbakan bulunmadığında Şura'ya Genelkurmay Başkanı başkanlık eder. YAŞ üyelerinin terfi işlemleri ile ilgili konulardaki oy hakkı ve değerlendirme notları eşdeğerdedir.

1972 yılında çıkarılan 1612 sayılı YAŞ'ın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanununun 3. maddesine göre YAŞ'ın üç temel görevi vardır:

1. Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan askeri stratejik ana fikirle ilgili olarak görüş bildirmek.

2. Silahlı kuvvetlerle ilgili önemli kanun, tüzük ve yönetmelik tasarıları hakkında görüş bildirmek.
3. Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı'nın isteği üzerine görüş bildirmek.

Görüldüğü üzere YAŞ'ın temel görevleri istisnai bir nitelik taşımaktadır. Tayin, terfi ve atamalar konusunda YAŞ'a –kuruluş kanununda- doğrudan bir görev verilmiş değildir. Ancak kuruluş kanununun 3/e maddesinde belirtilen “diğer kanunlarla verilen görevleri yapmak” hükmüne istinaden, 926 sayılı TSK Personel Kanununun ilgili maddelerinde yapılan atıflar sonucunda YAŞ; terfi, tayin, atama ve meslekten çıkarmalar konusunda idari ve hukuki düzenleme yapabilmektedir.

12 Eylül 2010 yapılan halkoylamasına kadar, 1982 Anayasasının 125. Maddesi gereğince YAŞ'ın her türlü kararı yargı denetimi dışındaydı. Halkoylaması sonucunda kabul edilen anayasal değişiklik ile 82 Anayasasının 125. maddesine bir ekleme yapıldı ve YAŞ'ın “terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararına karşı” yargı yolu açık hale getirildi.

YAŞ'a ilişkin iki tür düzenleme yapılabilir:

- İdeal olan, YAŞ'ın genel askeri stratejik konularda görüş bildiren bir danışma organı olarak düzenlenmesi ve terfi, atama, görev süresini uzatma ve TSK'dan ayırma gibi işlemlerin YAŞ'ın görev alanından çıkarılmasıdır. Bu tür işlemler TSK Personel Kanunu'nun ilgili maddelerindeki usul ve esaslar çerçevesinde düzenlenmelidir. Böyle bir düzenleme, hem komuta kademesinin şekillenmesinde sivil iradeye üstünlük kazandırır, hem de YAŞ'tan doğacak mağduriyetlere son vereceğinden hukuki problemlere de son vermiş olur.

- Eğer YAŞ mevcut yapısını koruyacak şekilde düzenlenecekse, bu takdirde yapılması gereken –terfi işlemleri ve kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma işlemleri de dâhil olmak üzere- YAŞ’ın her türlü kararının yargı denetimine açılmasıdır.

4.7. EKONOMİDE ASKERİN VARLIğI, ASKERİ SERMAYE, OYAK

Türkiye’de ordunun, modern orduların asli işlevi olan dış askeri güvenlik alanının yanı sıra siyasal, iktisadi, kültürel, ideolojik alanlara uzanan geniş bir faaliyet alanının bulunması ve bu alanlardaki faaliyetlerin sivil siyasal iktidarın ve kamu otoritesinin denetiminden yasal veya fiili özerklik altında yürütülmesi pretoryen bir militarizmi hâkim kılmıştır. Söz konusu pretoryen militarizmin güç sahalarından biri de ekonomidir. Savaş sanayii ve askeri harcamalar alanında müesses klasik askeri-sınai kompleks mekanizmasının dışında Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) üzerinden ordunun bizatihi kolektif bir sermaye grubu olarak hareket etmesi ve üretim, hizmet, ticaret ve finans sektörlerinde doğrudan yatırımlara sahip olması Türkiye’de militarizasyonun önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

4.8. BAŞKA HANGİ ÜLKELERDE BENZER YAPILAR VARDIR?

Türkiye bu açıdan dünyada tek örnek midir? Hayır. Nikaragua, Şili, Guatemala, El Salvador, Honduras, Ekvator, Kolombiya, Bolivya, Çin, Endonezya, Tayland, Mısır, Suriye, Pakistan ve Türkiye. Bu ülkelerin -otoriter siyasal rejimleri, insan hakları ihlalleri, sınıfsal eşitsizliklerin derinliği gibi- ortak birçok noktasından bahsedilebilir. Hepsinin bir başka ortak noktası bu sunuşun konusunu oluşturmaktadır: Bu ülke ordularının genellikle yardımlaşma kurumu benzeri yapılar altında sınai, ticari ve finansal yatırımlarıyla ülkelerinin en büyük sermaye grupları arasında yer almaları.

4.9. KURULUŞ

OYAK, 27 Mayıs 1960 darbesinin hemen ardından Milli Birlik Komitesi'nin 3 Ocak 1961'de çıkardığı 205 sayılı Yasa ile kurulmuştur; yani varlığını olağandışı bir dönemin yasama faaliyetine borçludur. Buna rağmen ne hikmettir ki söz konusu yasa, Türkiye tarihinin en dayanıklı yasalarından biri olabilmıştır. OYAK'ın kurulma sürecine baktığımızda, 27 Mayıs darbesinin toplumsal tabanını oluşturan kesimlerden askerler, bürokrasi, entelijensiya ve dönemin burjuvazisi OYAK'ın kurulmasını desteklemiş ve bu ilk dönemde yetkili kurullarda görev almıştır.

Dönemin askeri iktidarı OYAK kanununu şu şekilde gerekçelendirmiştir: Ordu mensuplarına emekli olduklarında “ancak mütevazı geçim şartları” sağlanabilmesi, “kendi içtimai seviyelerine uygun bir hayat seviyesi temin edememe”leri sebebiyle ve “istikbal endişesinden kurtularak maddi ve manevi huzura kavuşmaları” için OYAK kanunu hazırlanmıştır.

Bu gerekçe Türkiye’de ordu mensuplarının kendilerini “ayrıcalıklı bir zümre olarak görme” halini veya o dönem için arzusunu yansıtmaktadır.

4.10. FAALİYETLERİ AÇISINDAN OYAK NEDİR?

Faaliyetleri açısından OYAK aynı anda hem üyelerden yapılan zorunlu kesintiler dolayısıyla bir zorunlu tasarruf kuruluşu; hem üyeleri için Emekli Sandığı'na ek olarak işleyen bir ek sosyal güvenlik kuruluşu; hem de üretim, ticaret, hizmet ve finans sektörlerindeki doğrudan yatırımları dolayısıyla bir “holding”dir.

Bir sosyal güvenlik kuruluşu olarak, bir yandan sosyal yardımlar başlığı altında emeklilik, ölüm ve maluliyet yardımları yapılmakta, diğer yandan da sosyal hizmetler başlığı altında piyasaya göre daha uygun ve uzun vadeli konut kredisi ve borç verme faaliyetleri yer almaktadır. Bu faaliyetlerin ana hedefi ordu mensuplarının üst orta sınıflara denk bir refah düzeyine sahip olmasıdır. Zaten maaşlarıyla memur kesim

içinde farklı bir konumda olan askeri bürokrasi, OYAK sayesinde de ayrıcalıklı kılınmaktadır. (2004'te bir orgeneral Emekli Sandığı'ndan aldığıının yaklaşık üç katını, bir albay iki katını, bir çavuş da 1,5 katını OYAK'tan emeklilik ikramiyesi olarak alıyordu.)

Kurumu nev-i şahsına münhasır kılan özelliği ise hiç şüphesiz kâr amaçlı iktisadi faaliyetleridir. Bu noktada hemen şunu belirtmek gerekir ki, kurum gelirlerinin ancak belirli bir kısmı sosyal yardım ve hizmetlere ayrılmakta, büyük çoğunluğu ise yeniden yatırıma yönlendirilmektedir. Sosyal güvenlik işlevi aleyhine holding faaliyetlerine ağırlık verilmesi, özellikle genç üyelerin üst rütbelilerden oluşan kurum yönetimine yönelik eleştirilerine de yol açabilmektedir.

OYAK yatırımları ve gelirleri hiçbir biçimde askeri harcamalar ve projeler için kullanılmamaktadır.

4.11. OYAK SİVİL BİR KURULUŞ MUDUR?

“OYAK nedir?” sorusu akla hemen “OYAK sivil bir kuruluş mu, askeri bir kuruluş mu?” sorusunu getirmekte. OYAK yönetiminin kurumun orduyla bağımlı silikleştirmek adına sivilliği vurgulayan söylemleri son yıllarda özellikle dikkati çekmekte.¹⁰⁹ Ancak kurumun üyelerine ve idari yapısına bakıldığında askerlerin hâkimiyeti açıktır.

- Kurumun daimi üyeleri aslen Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) kadrolarında görevli subay, astsubay ve askeri memurlardır. Bunların üyelikleri mecburidir ve mevcut 241.000 üyenin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadırlar.

¹⁰⁹ *Milliyet*, 23.11.2001 ve 26.04.2002; *OYAK 2004 Faaliyet Raporu*, s. 10; *Oyak 2008 Faaliyet Raporu*, s. 3.

- İdari yapısına bakıldığında Temsilciler Kurulu tamamen askerlerden oluşmakta, 40 kişilik Genel Kurul'da 9 sivil üye bulunmaktadır. Yasada 7 kişilik Yönetim Kurulu'nun 3 kişisi asker olarak öngörülmüş olmakla birlikte, fiiliyatta askerler 1976'dan beri 4 kişiyle temsil edilemiş ve Yönetim Kurulu başkanı her zaman asker üye olmuştur. Şu anda ikisi emekli olmak üzere Yönetim Kurulu'nun altı üyesi askerdir.
- Şirketler ise çok büyük oranda profesyonel siviller tarafından yönetilmekte, ancak bazı durumlarda şirket yönetim kurullarında emekli askerler de yer almaktadır.

Özet olarak, OYAK'ın karar alma kurulları askerler tarafından kontrol edilmektedir.

4.12. OYAK VASITASIYLA KOLEKTİF BİR SERMAYEDAR OLARAK TSK

OYAK'ın bir sermaye grubu olarak yapılanması daha kuruluş aşamasında öngörülmüş ve diğer sosyal güvenlik kuruluşlarından farklı olarak yatırım faaliyetleri herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmamıştır.

OYAK bünyesindeki şirketlerin sayısı yıllar içinde artış ve değişiklik göstermiş olup, bu sayı bugün itibarıyla 27 ana şirket ve 17 yan şirket olmak üzere 44'tür. Üretim, ticaret, hizmet, finans sahalarında faaliyet yürütmektedirler ve yatırım faaliyetleri yatay ve dikey entegrasyon arz etmektedir. Şirketlerden birçoğu Türkiye'nin en büyük ve en kârlı iktisadi kuruluşları arasında yer almaktadır. OYAK, kuruluşundan bugüne yerli ve yabancı büyük sermaye gruplarının yanı sıra kamu iktisadi teşekkülleriyle de çeşitli düzeylerde ortaklıklar kurmuştur. Geçen 48 sene zarfında, bir kısmı halen süren ve aralarında Renault, Axa, Goodyear, Elf gibi dünya sermaye devlerinin yanı sıra Sabancı, Koç, Eti, Yaşar Holding, Gama, Yapı Kredi Bankası, Garanti Bankası, Kutlutaş Holding, Alarko, Cerrahoğulları gibi yerli büyük sermaye grupları ve Halk Bankası, Ziraat Bankası, SSK, TPAO, Petkim gibi kamu

iktisadi teşekküllerinin de yer aldığı sermaye gruplarıyla ortaklıklar kurulmuştur. Bugün itibariyle OYAK'ın yatırımları otomotiv, çimento, demir çelik, enerji sektörlerinde yoğunlaşmış olmakla beraber, finans, inşaat, gıda, iç ve dış ticaret, turizm, zirai kimya, nakliye, teknoloji-bilişim, savunma ve güvenlik sektörleri gibi geniş alanlara yayılmıştır. (Bkz. Tablo).

2008 sonu itibariyle toplam aktifleri 10,588 milyon TL'ye ulaşan ve 1,911 milyon TL'lik net dönem kârı¹¹⁰ elde eden OYAK Türkiye'nin en büyük üç holdinginden biridir.

4.13. OYAK'IN VARLIĞININ SORUNLU SONUÇLARI

Farklı yaşam alanlarına sirayet eden militarizasyon pratikleri dolayısıyla ordu hem kendi kurumsal gücünü derinleştirmekte, hem de daha geniş sosyopolitik ve sosyo ekonomik iktidar ilişkileri ağına daha fazla dahil olmaktadır. Türk ordusunun OYAK dolayısıyla ekonomi alanındaki varlığı bunun bir halidir. Bir yandan her türlü siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel meseleyi asayiş sorunu olarak kodlayan “neoliberal güvenlik siyaseti ve devleti” sosyopolitik ve sosyoekonomik planda demokratik hak taleplerinin önünü kesmekte, diğer yandan da sosyoekonomik güvenlik, toplumun genel refahından soyutlanarak başta ordunun kendisi olmak üzere hâkim sosyal grupların ve sınıfların ekonomik güvenliği açısından ele alınmaktadır.

OYAK'ın bir işlevi, ordu içi bütünlüğü ve hiyerarşiyi korumaya yönelik sosyoekonomik bir araç olmasıdır. Kurum içi homojenliği sağlamanın bir yolu olarak ordu mensupları steril orta sınıf hayatların içine çekilmiştir. Ancak OYAK'ın büyük bir pasta oluşu ordu içinde özellikle bu pastadan az pay aldığını düşünen astsubaylar ve düşük rütbeli subayların tepkisini çekmektedir. Asli işi dış güvenlik olması gereken ordu mensupları dar iktisadi çıkar çatışmaları içine çekilmektedir.

---

¹¹⁰OYAK 2008 Faaliyet Raporu

Diğer yandan bir kurum olarak ordu, OYAK'ın faaliyetleri üzerinden sermaye birikim sürecinin ve sınıflararası ve sınıf içi güç ilişkilerinin daha doğrudan biçimde içine çekilmekte ve bu ilişkilerin yönünü tayin eden unsurlardan biri olmaktadır. Bu, orduyu her düzeyde sınıfsal güç ilişkilerine daha göbekten bağlamakta ve yine modern demokratik bir yapıda görmesi gereken işlevlerin çok ötesinde faaliyetler alanına çekmektedir.

Bu süreçte ne IMF, ne de AB, OYAK'ın varlığını bir sorun olarak görmektedir. IMF açısından bu durum belki daha anlaşılır olabilir, ama özellikle ordunun demokratik bir siyasal ve toplumsal yapının içindeki görev sınırlarına çekilmesi gerektiğini üyelik kriteri olarak sunan AB'nin çeşitli kurul ve platformlarında OYAK'ı diğer emeklilik fonları veya normal holdingler gibi algılama eğilimi bir tutarsızlık ortaya çıkarmaktadır¹¹¹.

---

¹¹¹<http://www.habername.com/yazi-inci-kayar-turkiye-siyasetinde-ordunun-rolu-asker-sivil-iliskileri-ii-9032.htm>

Tablo 1. OYAK Şirketleri (2009)

OYAK Şirketleri (2009)				
Şirket	Sektör	OYAK Hisse Payı	Diğer Ortaklar	Hisse Payları
Oyak-Renault	Otomotiv	49	Régie Renault	51
Renault-Mais	Otomotiv Pazarlama	51	Régie Renault	49
OMSAN ^{1*}	Nakliyat/Lojistik	61.6 (100)		
ATAERHOLDİNG- ERDEMİR ^{2**}	DemirÇelik	49,29		
Adana Çimento	Çimento	57	İMKB	43
Bolu Çimento	Çimento	51	İMKB	49
Mardin Çimento	Çimento	51	İMKB	49
Ünye Çimento	Çimento	51	NUH Holding	41
			İMKB	8
BİRÇİM	Çimento	100		
OYAK Beton	Beton	100		
OYKA Kağıt Ambalaj	Sınai Ambalaj Üretimi	75 (100)		
OYAK İnşaat	İnşaat	75	SSK	25
OYAK Konut	İnşaat	100		
OYAK Anker Bank GmbH	Finans Bankacılık	(100)	OYAK Bank	100
OYAK Yatırım Menkul Değerler				
Halk Leasing	Finans-Leasing	39 (46,4)	Halk Bank	46
			Merkez Bankası Çalışanları Sandığı	5.47
			Halkbank Çalışanları	
			Yardımlaşma Sandığı	1.75
			Güven Sigorta	0.38
OYTAŞ	Ticaret (İthalat ve	99.48		
OYCEM Hispania SL	Ticaret)	(100)		
TUKAŞ	Gıda	72	İMKB	28
TAM Gıda	Gıda	29	Eti Holding	61.9
			İslami Kalkınma Bankası	6.2
Eti Pazarlama	Gıda Pazarlama	26	Eti Holding	58
HEKTAŞ	Kimyevi Tarımsal Ürünler	53	İMKB	43
OYAK Paz. Hizm. Turizm	Turizm	100		
OYAK Savunma ve Güvenlik	Güvenlik	100		
OYTEK	Teknoloji Bilişim	99.97	Yaşar Holding Aile Üyeleri	0.03
OYAK Enerji	Enerji	(100)		
İSKEN	Enerji	49	STEAGAG	51

Bazı şirketlerde doğrudan OYAK'ın yanı sıra OYAK'a bağlı diğer şirketlerinde hissesi bulunabildiğinden, parantez içindeki rakamlar OYAK grubunun toplam hisselerini göstermektedir.

* OMSAN şu şirketlerinde tamamına sahiptir: OMSANGMBH, OMSANSARL, OTTI, OMSANLOJİSTİKEOOD, OMSANLOJİSTİKOOO, OMSANLOGİSTİCA, OMSAN LOJİSTİK MMC, AZER-OMSAN NAKLİYAT MMC, OMFESA LOGİSTİCS.

** Ataer Holding'e bağlı şu şirketler bulunmaktadır: İSDEMİR, ERENCO, ERDEMİRÇELİK SERVİS, ERDEMİR ROMANYA, ERDEMİR MADEN, ERDEMİR LOJİSTİK, ÇELBOR, ERDEMİRGAZ¹¹².

¹¹² OYAK 2009 Faaliyet Raporu

BEŞİNCİ BÖLÜM

AK-PARTİ DÖNEMİNDE ASKER SİVİL İLİŞKİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Türkiye milenyum denilen zaman dilimine ciddi bunalımlarla, toplumun tümünü etkileyen olaylarla giriş yapmıştı ve bu bunalım hali yeni yüzyılın başında da devam etmekteydi. 1997 yılının 28 Şubat'ında askerinin Sincan'da tankları yürütmesi ile başlayan irtica avı 2000 yılı başına kadar sürmüş ve birçok insanın hayatını ciddi anlamda etki etmişti. Aynı sürecin içerisinde Türkiye Marmara Depremi'ni yaşamış ve kamplara ayrılan toplumun farklı kesimleri bir doğal afet neticesinde kenetlenmişti. 1999'da yaşanan Marmara Depremi'nin etkileri tam silinmeden tarihinin en büyük ekonomik krizlerinden birini yaşayan Türkiye'de toplumun tüm kesimleri yaşanan bu olaylardan muhakkak surette etkilenmişti. Özellikle 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz toplumu isyan noktasına sürüklemiş ve halkın yeni bir yönetim için umutlanmasına sebep olmuştu. 14 Ağustos 2001 tarihinde yukarıda bahsedilen şartların içerisinde bulunan topraklarda kurulan AK Parti, kuruluşundan bir yıl sonra tek başına iktidar olma başarısını gösteriyordu. Kuşkusuz bu başarı da bahsi geçen trajedilerin çok büyük etkisi vardı. Halk 28 Şubat sürecindeki hükümeti demokrasi için dik durmaktan dolayı yetersiz görmüş ve Erbakan-Çiller hükümetinin asker zoruyla gidişine göz yummakla birlikte bu iki partiye 1999 seçimlerinde gerekli desteği göstermemiştir. Bunun yanında 1999 depreminin toplumda yol açtığı hem maddi hem de manevi yıkımı telafi etmede hükümetin çaresiz ve aciz kalışı halkın tepkisine sebep olmuştu. Depremle maddi olarak ciddi kayıplara uğrayan ülkenin en önemli sanayi bölgesinin sadece iki yıl sonra ekonomik krizi yaşaması hükümet hakkında bardağı taşıran son damla oldu. 2001 yılı içerisinde ekonomik kriz ile boğuşan Türkiye aynı zamanda dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in rahatsızlığı dolayısıyla görevini ifa edemeyişi sebebiyle otorite boşluğu da yaşıyordu. Tüm bu ilginç ve rahatsız edici hadiselerin yarattığı ortam, halkta farklı beklentilerin ortaya çıkmasına sebep oldu. İşte AK Parti'nin ilk seçim başarısının altında bu sebepler yatmaktaydı. Yeni kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi, Milli Görüş geleneğinin yenilikçi kanadını temsil ediyordu. Dışarıdan bakıldığında İslamcı bir gelenekten gelen bu partinin mensupları ilk zamanlar bu durumu dışarıya yansıtılmakta hatta bu gelenekten çok farklı bir tarz ortaya koymaktaydılar. 2002

yılında seçilen AK Parti 2007 yılına kadar geçen sürede beklenen çizgisinden öyle farklı icraatlar da bulundu ki, toplum istikrar sembolü haline gelen partiyi daha çok sahiplendi. Muhafazakar Demokrasi adı verilen bu gömlek AK Parti'ye çok yakışmış ve toplumdaki daha fazla demokrasi isteğini, ülkenin kronik sorunlarını çözüm umudunu arttırmıştı. Ancak bu 'Muhafazakâr Demokratlık' kimliği sözde kalmamalıydı ve icraata dökülmeliydi. İşte AK Parti hükümeti öyle hedefler, yapılanmalar ve reformlar belirledi ve uyguladı ki hem laik kesimden hem de kendi seçmeninden daha fazla destek görmeye başladı.

AK Parti hükümetinin reformculuğunun temeli demokratikleşme ve yarım kalan AB üyeliği rüyasını gerçekleştirmeye dayanıyordu. Kendine çok önemli iki misyon yükleyen hükümet bunları gerçekleştirme yolunda iyi niyetli ve gayretli davrandı. Ergun Özbudun ve William Hale'e göre bu gayret ve iyi niyet toplumda önemli bir teveccühe yol açmıştı ve AB'ye üyelik ümidi ile yapılan reformlar AK Parti hükümetinin kabulünü sağlamıştı.¹¹³

Özbudun ve Hale'in; AK Parti'nin ideolojisini demokrasi, liberalizm ve İslamcılık ekseninde dönemsel örneklerle açıkladıkları kitapta, bu iki bilim insanı AK Parti'nin birinci dönemindeki başarısını demokratikleşme ve AB'ye uyum süreci ile ilişkili görmekte. Özellikle verilen örnekler adeta AK Parti'nin ikinci döneme geçerken kazandığı oyu açıklayacak nitelikte. İşte bu nedenle AK Parti'nin birinci dönemde AB ve demokratikleşme adına yürüttüğü reformlara bakmakta yarar var. 1999 yılında aday ülke konumuna gelen Türkiye, bu tarihten itibaren Kopenhag kriterlerine uyum maksadıyla kapsamlı bir demokratikleşme sürecine girdi. 2002 yılına kadar geçen sürede kriterlere uyum sağlamak maksadıyla üç uyum paketi meclis tarafından kabul edilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Devam edegelen süreçte ise AK Parti hükümeti altı uyum paketini meclisten geçirmiş ve AB'ye uyum konusunda müzakerelerin başlamasına öncülük etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta uyum paketlerinin kabulünden çok paketlerin içeriğidir. Buna göre bu

¹¹³ Ergun Özbudun, William Hale , Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm-AKP Olayı, Doğan Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2010, s.105

uyum paketler özgürlüklerin artmasında ve demokratikleşmede önemli paya sahiptir. Uyum paketlerinin içeriğine baktığımızda paketleri şu şekilde sınıflandırabiliriz.

- İfade Hürriyeti (Özellikle 159. Ve 312. Maddelerin değişimi bu kapsamda önemlidir ve AB adına da önem arz etmektedir.)
- Dernek Kurma Hürriyeti (Demokrasinin ana unsurlarından biri olan Sivil Toplum Örgütlerine müsaade etme adına önemlidir.)
- Toplanma Hürriyeti (Yine toplumun kendini ifade etmesine müsaade eden bir başka hürriyet)
- Din Hürriyeti (Bu hürriyet ile hem AK Parti döneminden önce mağdur olan İslami kesime hem de Gayri Müslimlere önemli haklar tanınmıştır.)
- İşkence ve Kötü Muamelenin önlenmesi
- Azınlık Hakları
- İnsan Haklarının Milletlerarası Korunması
- Sivil-Asker İlişkilerinin Düzenlenmesi

Uyum Paketlerinin içeriklerine bakıldığında 90'lı yıllardaki Türkiye'nin siyasi ve toplumsal sorunlarına çözüm getirme çabasının olduğunu görürüz. Bu paketleri sadece dayatılan kanunlar olarak görmek yanlış olacaktır. Özellikle 90'lı yıllara kadar uzanan Türk siyasetinin ve ondan etkilenen toplumun durumuna baktığımızda demokratikleşmenin ve uyum yasalarının gerekliliğini görürüz. 90'lı yıllarda ortaya çıkan kimlik sorunsalı devlet tarafından sert tepkiyle karşılanmış ve aynıyle karşılık bulmuştur. Bu yılların önce PKK ve Kürt kimliği ile mücadele içinde geçmesi, sonrasında ise dindar-laik çatışmasına dönüşmesi toplumu sesini bastıran bir devletin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu zaman diliminde görünürde otoriter bir devlet yapısı yoktur ancak bürokrasinin, askerinin ve polislerinin siyasete ve topluma müdahalesi ile Türkiye ciddi bir çatışma ortamının içinde kendini bulmuş ve özgürlüklerin kısıtlanmasıyla karşılaşmıştır. Ayrıca, 2000'li yıllarda AK Parti hükümetinin önünde duran sorunlardan olan PKK sorunu, dindar-laik çatışması, askerinin ve bürokrasinin siyaset üzerindeki tahakkümü ancak ve ancak demokratikleşme ve toplumu dinleme yoluyla çözülebilecek sorunlar olarak

durmaktaydı. AK Parti hükümeti olması gerekeni hedef olarak seçmiş ve daha önceki dönemlerde çağdaşıktan dem vuran hükümetlerin statükoculuğunun aksine sistemi, demokrasiyi, insan hak ve özgürlüklerini dönüştürme yolunda önemli adımlar atmıştır. Atılan tüm adımlar geçen zaman içerisinde toplumun büyük kesiminde daha geniş hak talebi ile karşılık bulmuş ve halk AK Parti hükümetini geçen üç dönemde de beklentilerle iktidara taşımıştır. Özellikle 2007 yılında yaşananlara bakıldığında o dönemde atlatılan önemli eşik, yeni bir anayasa beklentisi ile beraber kronikleşmiş sorunlardan olan PKK sorununun da çözümü noktasında beklentileri arttırmıştı. Bu nedenle 2007 yılı öncesinde ve kendi içerisinde barındırdıkları ile AK Parti için çok önemli bir imtihan olmuş ve birçok kesimin hem fikir olduğuna göre bu imtihan başarıyla atlatılmıştır.

Bir önceki bölümde anlatılanlara bakıldığında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin performansı ile önemli bir seviyeye ulaştığını, bazı kesimlerin korktuğu gibi İslam'ı kullanmadığını ya da gerici davranmadığını söyleyebiliriz. Ancak bu performansın ve ortaya çıkan göstergelerin askerde aynı izlenimi uyandırdığını söylemek güç olacaktır. Çünkü Genelkurmay, AK Parti'ye karşı daha ilk dönemden mesafesini korumuş ve –kendilerine göre-gerekli yerde gerekli uyarıyı yapmıştır. Ayrıca, 2009 yılında ortaya çıkmaya başlayan askeri darbe planları, askerın AK Parti hükümetinin hakkında hiçbir zaman tam anlamıyla emin olmadığını göstermektedir. Ergun Özbudun ve William Hale'in değerlendirmesine göre AK Parti hükümetlerinin asker ile ilişkileri üç dönemde ele alınabilir. Buna göre, birinci aşama olan 2002 ile 2006 yılları arası Kontrollü Anlaşmazlık, 2007 yılı bir 'Meydan Okuma ve Kriz' dönemi olarak ikinci aşama, 2007-2008 yılları ise ordunun geri çekildiği dönem olan üçüncü aşamayı temsil etmektedir.¹¹⁴ Sınıflandırmaya bakıldığında kriz dönemi olan 2007 yılı haricinde AK Parti-Asker ilişkisi hiçbir zaman kriz seviyesine ulaşmamıştır. Zira e-muhtıra vakası haricinde AK Parti askere meydan okuma konusunda isteksizdi. Bu isteksizlik 28 Şubat döneminde yaşananlarla yakından ilintiliydi. 28 Şubat döneminin mağdur kadrosu iktidardaydı ve bu kez iktidarı kolaylıkla kaybetmek istemiyordu. Hükümetin olumlu tavrına karşın asker diken üstündeydi. Kemalist laikliği

---

¹¹⁴ A.g.e. ss.141-160

destekleyen ordu, AK Parti'nin İslamcı ya da benzeri bir sistemi kurma yolunda gizli bir gündemi olduğuna inanıyordu.¹¹⁵ 2002-2006 yılları arasında bu endişe ile tamamlayan ordu, Cumhurbaşkanlığı seçimini AK Partili bir adayın kazanması ihtimali ortaya çıktığında oluşan kriz ortamına baş aktör olarak dâhil oluyordu. 27 Nisan tam anlamıyla kriz haline dönüşen ve ayyuka çıkan AK Parti-Asker anlaşmazlığı, AK Parti'nin çıkışı ve halkın desteğini arkasına alması neticesinde üçüncü aşama sayılacak olan ordunun geri çekilmesine dönüşüyordu. Özbudun ve Hale'in yaptığı sınıflandırma 27 Nisan'ın öncesini ve sonrasını iyi resmediyor. Ancak 27 Nisan'ın sebeplerini ve asker-sivil ilişkilerini anlamak için 27 Nisan'ın öncesinde yaşananlara bakmakta fayda var.

Türkiye faili meçhul cinayetler açısından ilginç dönemlere sahiptir. Ne zaman bir darbe hazırlığı olsa, darbenin evvelinde faili bir türlü bulunamamış cinayetler vuku bulmuştur. 1980'nin öncesinde ülkenin kargaşa ortamına sürüklenmesinde sağcı, solcu siyasetçi ve aydınların cinayetlere kurban gitmesinin önemli bir rolü vardı. Aynı durum 1990 yılından sonra da yaşandı. 1993 yılına 'adı konulmamış darbe' denmesinin en büyük sebebi Uğur Mumcu, Eşref Bitlis, Adnan Kahveci, Cem Ersever ve Turgut Özal gibi isimlerin gizemli ölümleriydi. Ayrıca bu yıl içerisinde PKK daha önceki yıllara göre ses getirecek eylemlere girişmiş, Madımak gibi Alevi-Sünni gerginliği çıkaracak bir eylemde bu yıl yaşanmıştı. Aynı durum 27 Nisan öncesi içinde geçerlidir. AK Parti'nin iktidara gelişi ile başlayan süreçte ilginç cinayetler ve bombalama eylemleri yaşandı. Cinayetlerin ilginçliği seçilen isimlerdi. 1993 yılındaki gibi tanınmış isimler seçilmemişti ancak cinayete kurban giden isimlerin kimliğine, fikirlerine bakıldığında yapılmaya çalışılan rahat bir şekilde anlaşılıyordu. 2002'de Necip Hablemitoğlu'nun öldürülmesi ile başlayan suikastlar dizisi, 2006 yılında Trabzonlu Rahip Santoro ve Danıştay üyesi Mustafa Yücel Özbilgin'in öldürülmesi ile devam etmiştir. 2007 yılının Ocak ayında Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink öldürülürken, Nisan ayında Malatya'da Hristiyanlıkla ilgili broşür ve kitap basan Zirve Yaynevinde katliam yaşanıyor, üç kişi öldürülüyordu. Yaşanan cinayetlerde en büyük ortak nokta öldürülen isimlerin

---

¹¹⁵ A.g.e., ss. 144-145

kimlikleriydi. Necip Hablemitoğlu sol tandanslı bir bilim adamıydı ve failin kim olduğu bulunamadı. Trabzonlu rahip ile Hrant Dink'in katilleri 18 yaşında Milliyetçilik iddiasındaki gençlerdi. Danıştay üyesi Mustafa Yücel Özbilgin'i öldüren Alparslan Aslan ise ilk ifadesinde cinayeti Danıştay'ın türban kararı nedeniyle işlediğini itiraf ediyordu.¹¹⁶ Ayrıca bu dönemde gerçekleştirilen Cumhuriyet gazetesine, YÖK'e, Sinagoglara ve HSBC'ye gerçekleştirilen saldırılarda da ideolojik sebepler ön plan çıkarılıyordu. İstanbul Şişli'de sinagoglara ve HSBC Bankasına gerçekleştirilen saldırıları El-Kaide'ye bağlı el-Mısri tugayı üstlenirken, Cumhuriyet gazetesine atılan bomba İlhan Selçuk tarafından 'başörtüsü karikatürü' ile ilişkilendiriliyordu.¹¹⁷ İşlenen cinayetlere ve yapılan saldırılara ilk anda bakıldığında İslamcı ve Milliyetçi duygularla yapılmış gözükiyordu. İktidarda kendini muhafazakâr-demokrat olarak ifade eden bir partinin bulunması, muhafazakâr kesimin iktidardan güç alarak bu saldırıları ve cinayetleri gerçekleştirdiği bakışına sebep oluyordu. Bu olayları ilk bakışta askerle ya da militarizm ile eşleştirmek mümkün gözükmeyebilir ancak saldırıların ve cinayetlerin gerçekleştiği dönemle, dönemin sonundaki asker merkezli yapılan ve ortaya çıkarılan planlar yaşananların yakından incelenmesini gerektiriyor.

Sivil-asker ilişkilerindeki dönüşümün sebepleri birbirine bağlı dört etken incelenerek açıklanabilir.¹¹⁸ İlk sırada kuşkusuz, 1999'da Helsinki'de toplanan Avrupa Konseyi'nin iki yıl önce vermiş olduğu kararı değiştirerek Türkiye'ye aday ülke statüsü vermesi gelmektedir. Bu gelişmeden sonra Demokratik Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi ve Anavatan Partisi'nin birlikte kurdukları koalisyon hükümeti ve daha sonra AKP iktidarında reformlar gerçekleştirilmiştir.¹¹⁹ Yasal değişikliklerin birçoğu

¹¹⁶ Saldırılan: Cezalandırmak istedim <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/373612.asp>

¹¹⁷ İlhan Selçuk bombalama eyleminden sonra yazdığı yazıda Turhan Selçuk'un karikatürüne vurgu yaparak "Turhan'ın karikatüründe türban takmış domuzun resmedilmesine mürteci hemen tepki gösterdi, çünkü karikatürde kendini görüyor." İfadesine yer vermiştir. İlginç olan ise ilerleyen zamanlarda Cumhuriyet bombalaması ile Danıştay Cinayeti arasında bağlantının bulunmuş olması ve bu iki eylemin Ergenekon terör örgütünün eylemi olduğunun ortaya çıkmasıdır.

¹¹⁸ Bu etkenler daha önce şu kaynakta da incelenmiştir: Yaprak Gürsoy, "The Changing Role of the Military in Turkish Politics: Democratization Through Coup Plots?", *Democratization*, Cilt 19, Sayı 4, Ağustos 2012, s. 735-760.

¹¹⁹ AB adaylığı her ne kadar reform sürecine hız kazandırmış olsa da, yapılan yasal düzenlemeler için yurt içinde talepler olduğu da unutulmamalıdır. Bu konu için bkz. Kıvanç Ulusoy, "Turkey's Reform Efforts Reconsidered, 1987-2004", *Democratization*, Cilt 14, Sayı 3, Haziran 2007, s. 472-490.

Kopenhag kriterlerinin siyasi kısımlarına yönelmiş ve demokrasinin güçlendirilmesi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi alanlara yoğunlaşmıştır. Daha özel olarak ifade özgürlüğü ve azınlık hakları gibi demokratik hak ve özgürlükler de reformların kapsamı içine alınmıştır. 2000'lerde çıkartılan paketlerden bazıları anti-terör yasasını değiştirmiş ve Kürtçe de dahil olmak üzere diğer dillerde yayın ve eğitim gibi hakları tanımıştır.¹²⁰ Ayrıca yukarıda da değinildiği gibi AB uyum paketlerinde ve anayasa değişikliklerinde sivil-asker ilişkileri yeniden düzenlenmiştir.¹²¹

AB adaylık süreci dışında sivil-asker ilişkilerinin değişmesinde etken olan diğer faktörler ise toplumda askerin siyasetteki rolü konusunda değişen algı, Silahlı Kuvvetler mensupları arasında değişen tutumlar ve Ergenekon ve Balyoz davaları olarak listelenebilir. Bu faktörler aşağıda sırasıyla incelenmiştir.

5.1. TOPLUMDA TSK'NİN SİYASİ ROLÜ İLE İLGİLİ DEĞİŞEN ALGILAR

2000'lerin başlarında askerin siyasete müdahalesi konusunda toplumun tutumu değişmeye başlamıştır. Daha önceki yıllarda ve özellikle darbe dönemlerinde halk askeri müdahaleler karşısında büyük çapta sessiz kalmıştı. Elbette bu tepkisizlik her zaman toplumun tamamının askeri darbeleri desteklediği anlamına gelmemektedir. Fakat müdahaleleri destekleyen ve askerin demokrasiyi koruma ve kollama görevini üstlenmesini hoş karşılayan bir kesimin olduğu da unutulmamalıdır.¹²² Son on yıl içerisinde ise toplumun çoğunluğunda algı değişmiş, askeri müdahaleler meşruluğunu yitirmiş ve bu tarz girişimler karşısında sessiz kalınmaması gerektiği izlenimi yaygınlaşmıştır. Bu değişim hem TSK içindeki algıyı etkilemiş hem de sivil iktidarın reform sürecinde elini güçlendirmiştir.

¹²⁰Bahar Şahin, "Türkiye'nin Avrupa Birliği Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu:Açılımlar ve Sınırlar", Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.), *Türkiye'de çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları* içinde, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005, s. 72-100.

¹²¹AB adaylığının sivil-asker ilişkileri üzerindeki etkileri için yukarıda belirtilmiş kaynaklar haricinde ayrıca bkz. Hale Akay, "Avrupa Birliği: Güvenlik ve Sivil-Askerİlişkileri", Bayramoğlu ve İnel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008*, s. 82-96.

¹²²1980 darbesi öncesi ve sonrası TSK'nın müdahalesini destekleyen siyasi gruplar için bkz. Yaprak Gürsoy, "Civilian Support and Military Unity in the Outcome of Turkish and Greek Interventions," *Journal of Political and Military Sociology*, Cilt 27, Sayı 1, Yaz 2009, s. 47-75.

Sivil toplumda silahlı kuvvetlerin sivil otoriteye tabi olması gerektiği fikri yerleşmekte idi. Akp döneminde bu anlayışın yerleşmesinde toplumun demokrasinin, modernleşmenin bir parçası olduğunu kavramamaları etkilidir. Siyasetle uğraşmanın ordunun mesleki görevlerini yerine getirmesine engel olduğu bilincinin toplumda yerleşmesi etkili oldu. Akp saflarındaki çeşitlilik ve adeta toplumu kucaklayan yelpaze, tüm darbe dönemlerinde ve 28 şubat sürecinde haksızlığa uğradığını düşünen kesimlerin toplumun demokratikleşmesi için artan baskısı halkın, cemaatlerin ve özellikle Hizmet hareketinin lideri Fethullah Gülen' in ve kendisine yakın Stk'ların, basının yaklaşımı diğer güvenlik bürokrasisinin yani emniyet ve yargının süreçteki duruşu Akp'nin elini güçlendirdi.

O dönemde Akp saflarına baktığımızda Milli Görüş ve benzeri siyasi akımlara ek olarak eski ANAP' lıların, DYP, DP ve diğer eski partilerin olduğunu; neredeyse tüm cemaatlerin ve diğer dini grupların aynı sırada yer aldığını görüyoruz. Ekonomik gelişme ve istikrardan memnun grupların bu saflarda yer aldığını; milliyetçi, muhafazakâr ve hatta sosyal ve demokrat bir Türkiye hayal edenlerin aynı çizgide yer aldığını; daha fazla ekmek, özgürlük ve adalet bekleyenlerin; daha fazla reform isteyenlerin, Kürtlerin, azınlıkların vs. hep aynı tarafta yer aldığını görüyoruz.

O yıllarda Ankara'daki safların en önemli kısmını ise Fethullah Gülen Cemaati (Hizmet) oluşturuyordu. Hizmet, müspet Anadolu insanların eski Türkiye kurumlarına girmesini sağlamış bir yapı olarak Başbakan Erdoğan'a ve AK Parti hükümetlerine en büyük desteği veren grup oldu. Emniyet teşkilatında ve yargıda kendisini Hükümete siper edenler bu insanlar oldular. Nitekim başta Başbakan Erdoğan olmak üzere AK Parti de bu hizmetleri hep takdir etti. Laçiner' e göre eğer Hizmet 'e yakın savcı ve hâkimlerin cesareti olmasaydı Türkiye'de birkaç kez askeri darbe olmuştu, onlarca faili meçhul cinayet yaşanmıştı. Siyasi alanda Parti, toplumsal dönüşüm ve Hükümet'in korunması anlamında Cemaat'in katkıları ortaya yenilmez bir güç çıkardı.¹²³

---

¹²³Star, 19 Ocak 2014 Sedat Laçiner .<http://m.stargazete.com.tr/mobilyazar.asp?Newsid=831642>

Türkiye’de Silahlı Kuvvetler, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren kendisini rejimin kazanımlarının koruyucusu görmektedir. Silahlı Kuvvetlere göre, cumhuriyete, çağdaşlık ve laiklik ilkelerine ve bütün bunların mimarı Atatürk’e bağlılık, her şeyden önemli bir bağlılıktır.¹²⁴ 2007 yılına girerken Türkiye’nin en önemli gündemi Cumhurbaşkanlığı seçimi idi. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın aday olacağı söylentisi laik kesimin rejimin koruyucusu görülen TSK’yı Cumhurbaşkanlığı tartışmalarının içine çekmesine neden olmuştur. Seçim yaklaştıkça ülkedeki laik kesim askerin müdahalesi için meydanlara dökülüp tepkisini ortaya koymaya başlamıştır. 24 Mart’ta Mersin’de başlayan ‘Cumhuriyetine sahip çık’ mesajlı mitingler seçim döneminde yoğunlaşmak üzere Haziran ayına kadar devam etmiştir. Mitinglerde dile getirilen mesajlar arasında; ‘Çankaya’da imam istemiyoruz’, ‘Çankaya yolları şeriata kapalı’, ‘Genç Subaylar rahatsız’ gibi Cumhurbaşkanlığı seçimlerine yönelik, askeri göreve davet eden ifadeler vardı. Cumhuriyet mitinglerinin dikkat çekici bir başka noktası ise mitingleri organize eden Atatürkçü Düşünce Derneği’nin Genel Başkanı olan Şener Eruygur’un daha sonra ortaya çıkarılacak olan Özden Örnek’in darbe planı içeren günlüklerinde adının geçiyor olmasıdır.¹²⁵ Ayrıca bu mitinge katılan birçok rektör, bürokrat ve emekli Asker’in bahsi geçen darbe planlarında adının yer almış olması da kayda değer bir gelişmedir. Toplumda ‘İslami bir rejim kurulacak’ şayiası çıkarmak isteyen bu mitingler Silahlı Kuvvetlerin ve dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in yeni cumhurbaşkanı konusunda harekete geçmesine yol açmıştır. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt’ın 12 Nisan 2007 tarihinde yaptığı basın bilgilendirme toplantısındaki açıklamaları Cumhurbaşkanlığı seçiminde meclise bir uyarı niteliğindedir. Büyükanıt Cumhurbaşkanı’nın aynı zamanda TSK’nın da Başkomutanı olduğunu vurgulayarak seçimin kendileri için önemini ifade etmesi ile başlayan açıklama laik, demokrat bir aday beklentisi içinde oldukları ile devam etmekte alınacak karar konusunda meclise uyarı ile neticelenmektedir.¹²⁶ Büyükanıt’ın açıklamasından bir gün sonra ise bu kez dönemin cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Harp Akademilerinde yaptığı konuşmada seçim üzerinden rejim

¹²⁴ Özbudun ve Hale, *Türkiye’de İslamcılık, Demokrasi...* s.138

¹²⁵ TBMM Darbe ve Muhtraları Araştırma Komisyonu Raporu, s. 1258-1259

¹²⁶ *Ntvmsnbc İnternet Sitesi*, 13 Nisan 2007, Orgeneral Büyükanıt’ın Konuşmasının Tam Metni- <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/405466.asp>, (Erişim Tarihi:29.09.2013)

endişesi içerisinde olduğunu ifade etmiştir.¹²⁷ Cumhurbaşkanı ve Genelkurmay Başkanının açıklamaları ile Cumhuriyet mitinglerini aynı resmin içine koyduğumuzda ortaya geçmiş dönemlerde yaşanan ‘rejimin bekçiliği’ sorunsalı ortaya çıkıyordu. Asker ve sivil bürokrasi vasıtasıyla kendini Atatürk’ün kurduğu Cumhuriyet’in koruyucusu ilan eden insanlar geçmişte seçilmişlere olağan ya da olağan üstü dönemlerde eziyetlerde bulunmaya çalışmışlardı. 1960, 1971, 1980, 1997’de yaşanan isimli ya da isimli darbelerde, rejimin koruyucuları yargı düzenini keyiflerince işletmişler ve seçilmişleri mahkûm etmişlerdi. 2007 yılında da yukarıda bahsi geçen resmin eksik kısmı Sabih Kanadoğlu sayesinde tamamlandı. Kanadoğlu seçimler öncesinde Meclisin Cumhurbaşkanlığı seçimi ilk turunda 367 çoğunluğa ulaşamazsa diğer turlara geçilemeyeceği iddiasını ortaya attı. O dönemde 354 milletvekili ile mecliste temsil edilen AK Parti’nin muhalefet desteği olmadan Cumhurbaşkanı seçmesi mümkün gözüküyordu. Ayrıca Sabih Kanadoğlu 367 açıklamasına bir ekleme yaparak Anayasa Mahkemesini de işini yapması-yani seçimlere izin vermemesi-konusunda uyarıda bulunuyordu.¹²⁸ Neticede 27 Nisan 2007 günü yapılan seçimde 367 çoğunluğu sağlanamadı. AK Parti’nin adayı Abdullah Gül 361 oy almasına rağmen çoğunluk sağlanamadığı için 2 Mayıs 2007 günü yeniden toplanma kararı alındı. Seçim sürecini baltalamak isteyen CHP çoğunluk sağlanamadığı gerekçesiyle seçimin iptali ve seçim sürecinin yürürlüğünün durdurulması için Anayasa Mahkemesine başvuruda bulundu. Abdullah Gül’ün adaylığı açıklandıktan sonra yaşananlar adeta rejim savunucularının korkuyla ve telaşla seçime müdahale çabası gibiydi. Cumhuriyet mitingleri de, Cumhurbaşkanı ve Genelkurmay Başkanı’nın açıklamaları da AK Parti’nin aday gösterme amacını engelleyememiş ve en son 367 bahanesi ileri sürülmüştü. 367 bahanesini yerine getirmek için meclise girmeyen CHP’ye ANAP ve DYP de eşlik etmişti. Tüm bunlara rağmen egemenliğin millete aidiyetinin farkında olan partilerinden bağımsız hareket eden vekillerle beraber bağımsız vekillerde seçime katılmıştı. Ancak CHP’nin seçimi Anayasa Mahkemesi’ne götürmesi Sabih Kanadoğlu’nun ‘Umarım

¹²⁷ T.C. Cumhurbaşkanlığı İnternet Sitesi Konuşmalar, Ahmet Necdet Sezer’in Harp Akademilerinde yaptığı konuşma; <http://www.tccb.gov.tr/ahmet-necdet-sezer-konusmalari/495/56552/harp-akademileri-konferansinda-yaptiklari-konusma.html> (Erişim Tarihi:29.09.2013)

¹²⁸ *Milliyet*, 18 Mart 2007, “Kanadoğlu: ‘Umarım Anayasa Mahkemesi aymazlık yapmaz’”, <http://www.milliyet.com.tr/2007/03/18/siyaset/siy02.html>, (Erişim Tarihi:29.09.2013)

Anayasa Mahkemesi aymazlık yapmaz!’ uyarısını tasdik eder nitelikteydi. Seçimi engelleme çabalarının son noktası ise 27 Nisan akşamının gece yarısında rejimin yılmaz bekçisi asker tarafından konacaktı.

Öte yandan, Kasım 2002 seçimlerinde AKP 1987 seçimlerinden 2002 yılına kadar bir partinin aldığı en fazla oy oranıyla (% 35) iktidara gelmiştir. 1990’larda Türkiye istikrarsız koalisyon hükümetleri tarafından yönetildiği için tek parti hükümetinin kurulması yürütme organında siyasi istikrar sağlanacağı izlenimini doğurmuştur. AKP de seçimler öncesi ve sonrasında Türkiye’nin AB üyeliğini destekleyen ve reform sürecini üyelik şartlarının yerine getirilmesi için hedef olarak belirleyen bir davranış sergilemiştir.¹²⁹ Bu yıllarda kamuoyu araştırmalarının da gösterdiği gibi Türkiye toplumunun çoğunluğu Türkiye’nin AB üyeliğini desteklemekteydi.¹³⁰ Bu desteğin farkında olan dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök bir açıklamasında,

TSK, Türkiye’nin AB üyesi olması için Kopenhag Kriterleri doğrultusunda yapılması gereken reformlara tam destek veriyor. Türk ordusu, Türkiye’nin AB üyeliğini destekliyor. Türkiye’nin bu yolda yapacağı tüm reformlar, demokratikleşme, insan hakları, uluslararası hukuk, istikrar ve ekonomik kalkınma çabalarına yardımcı oluyor. Halkın yüzde 70’i AB üyeliğinden yana. Böylesi bir çoğunluğa kimse karşı çıkamaz. Uzlaşmaya ve Avrupa değerlerine uyum için risk üstlenmeye hazırız diyerek TSK’nın reform sürecine, bu değişiklikler toplum tarafından da kabul gördüğü ve AB üyeliği ile bağlantılı olduğu için karşı çıkmadığını ifade etmiştir.¹³¹ Kısacası, Genelkurmay Başkanı ve şüphesiz aynı şekilde düşünen bir kısım subay, TSK’nın siyasi imtiyazlarının azaltılmasını da

¹²⁹Soli Özel, “Turkey at the Polis: After the Tsunami”, *Journal of Democracy* Cilt14, Sayı 2, Nisan 2003, s. 93.

¹³⁰2006’dan itibaren AB üyeliğine toplumun duyduğu destek azalmıştır. Bunda AB’nin üyelik müzakerelerini kısmen dondurma kararı etkili olmuştur. Ama bu bölümde irdelenen 2000’lilerin başında AB üyeliğine verilen destek yüksektir. Yıllara göre AB üyeliğine toplumun yaklaşımı için bkz. Ali Çarkoğlu ve Ersin Kalaycıoğlu, *The Rising Tide of Conservatism in Turkey*, Palgrave Macmillan, New York, 2009, s. 122-129.

¹³¹“Özkök: Kıbrıs’ta Beş İtirazımız Var”, *Radikal*, 19 Ekim 2003, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=92520>, 25 Mayıs 2012.

öngören ve ordunun çıkarlarına ters düşen reformlara toplumun bu konuya yaklaşımı nedeniyle itiraz etmemiştir.

Sadece siyasi istikrar veya reform süreci değil, aynı zamanda önemli bir kesim için AKP'nin iktidarda olduğu ilk dönem ekonomik açıdan da pozitif algılanmıştır. Türkiye bir önceki koalisyon hükümeti döneminde ciddi bir ekonomik kriz yaşamıştır. Koalisyon hükümetinin yürürlüğe koyduğu önlemlerin de etkisiyle ekonomi toparlanırken AKP iktidara gelmiştir. Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) koordinatörlüğünde, AKP hükümeti verimsiz kamu iktisadi teşebbüslerini özelleştirmiş ve kamu harcamalarını düşürmüştür. İstikrar programı sayesinde yıllık enflasyon rakamları düşmüş, ihracat artmış ve doğrudan yabancı yatırım bir sene içinde üç katından daha fazla yükselmiştir.¹³² Tüm bu gelişmeler ekonomik ve siyasi krizlerden yorgun düşen ülkede olumlu karşılanmıştır.

Kamuoyu siyasi istikrarı ve ekonomik gelişmeleri olumlu karşılarken giderek askeri müdahalelere de karşı çıkmaya başlamıştır. Toplumdaki bu değişim 2000'lerin başından itibaren ortaya çıksa da, Nisan 2007'de yaşanan Cumhurbaşkanlığı krizi ile belirgin bir hale gelmiştir. AKP, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ü Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresi dolunca aday göstermiştir. Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilecek olması halinde hem Başbakanlığı hem Cumhurbaşkanlığı'nı AKP'nin kontrol etmesinden endişe duyan Genelkurmay Başkanlığı da internet sitesinden Laiklik ilkesinin ihlal edilmesi ve askerinin bu rejimin koruyucusu olduğu ana fikrine sahip bildiride şu ifadeler yer verilmiştir.¹³³

¹³²Metin Heper, "The Justice and Development Party Government and the Military in Turkey", *Turkish Studies*, Cilt 6, Sayı 2, Haziran 2005, s. 222; İler Turan, "Unstable Stability: Turkish Politics at the Crossroads?", *International Affairs*, Cilt 83, Sayı 2, 2007, s. 319-320.

¹³³ TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu Raporu, ss. 1259-1260

Genelkurmay Başkanlığı Basın Açıklaması

Tarih: 27 Nisan 2007

No: BA-08/07

Türkiye Cumhuriyeti devletinin, başta laiklik olmak üzere, temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmez bir çaba içinde olan bir kısım çevrelerin, bu gayretlerini son dönemde arttırdıkları müşahede edilmektedir. Uygun ortamlarda ilgili makamların, sürekli dikkatine sunulmakta olan bu faaliyetler; temel değerlerin sorgulanarak yeniden tanımlanması isteklerinden, devletimizin bağımsızlığı ile ulusumuzun birlik ve beraberliğinin simgesi olan milli bayramlarımıza alternatif kutlamalar tertip etmeye kadar değişen geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu faaliyetlere girişenler, halkımızın kutsal dini duygularını istismar etmekten çekinmemekte, devlete açık bir meydan okumaya dönüşen bu çabaları din kisvesi arkasına saklayarak, asıl amaçlarını gizlemeye çalışmaktadırlar. Özellikle kadınların ve küçük çocukların bu tür faaliyetlerde ön plana çıkarılması, ülkemizin birlik ve bütünlüğüne karşı yürütülen yıkıcı ve bölücü eylemlerle şaşırtıcı bir benzerlik taşımaktadır. Bu bağlamda; Ankara'da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları ile aynı günde Kur'an okuma yarışması tertiplenmiş, ancak duyarlı medya ve kamuoyu baskıları sonucu bu faaliyet iptal edilmiştir.

22 Nisan 2007 tarihinde Şanlıurfa'da; Mardin, Gaziantep ve Diyarbakır illerinden gelen bazı grupların da katılımı ile o saatte yataklarında olması gereken ve yaşları ile uygun olmayan çağ dışı kıyafetler giydirilmiş küçük kız çocuklarından oluşan bir koroya ilahiler okutulmuş, bu sırada Atatürk resimleri ve Türk bayraklarının indirilmesine teşebbüs edilerek geceyi tertipleyenlerin gerçek amaç ve niyetleri açıkça ortaya konulmuştur.

Ayrıca Ankara'nın Altındağ ilçesinde —Kutlu Doğum şöleni için ilçede bulunan tüm okul müdürlerine katılım emri verildiği, Denizli'de İl Müftülüğü ile bir siyasi partinin ortaklaşa düzenlediği etkinlikte ilköğretim okulu öğrencilerinin başları kapalı olarak ilahiler söylediği, Denizli'nin Tavas ilçesine bağlı Nikfer Beldesinde dört cami bulunmasına rağmen, Atatürk İlköğretim Okulunda kadınlara yönelik vaaz ve dini söyleşi yapıldığı yolunda haberler de kaygıyla izlenmiştir.

Okullarda kutlanacak etkinlikler, Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili yönergelerinde belirtilmiştir. Ancak, bu tür kutlamaların yönerge dışı talimatlarla yerine getirildiği tespit edilmiş ve Genelkurmay Başkanlığınca yetkili kurumlar bilgilendirilmesine rağmen, herhangi bir önleyici tedbir alınmadığı gözlenmiştir.

Anılan faaliyetlerin önemli bir kısmının bu tür olaylara müdahale etmesi ve engel olması gereken mülki makamların müsaadesi ile ve bilgisi dâhilinde yapılmış olması meseleyi daha da vahim hale getirmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Cumhuriyet karşıtı olan ve devletimizin temel niteliklerini aşındırmaktan başka amaç taşımayan bu irticai anlayış, son günlerdeki bazı gelişmeler ve söylemlerden de cesaret almakta ve faaliyetlerinin kapsamını genişletmektedir.

Bölgemizdeki gelişmeler, din ile oynamanın ve inancın siyasi bir söyleme ve amaca alet edilmesinin yol açabileceği felaketlerin ibret alınması gereken örnekleri ile doludur. Kutsal bir inancın üzerine yüklenmeye çalışılan siyasi bir söylem veya ideolojinin inancı ortadan kaldırarak, başka bir şeye dönüştüğü, ülkemizde ve ülke dışında görülebilmektedir. Malatya'da ortaya çıkan olayın bunun çarpıcı bir örneği olduğu ifade edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin çağdaş bir demokrasi olarak, huzur ve istikrar içinde yaşamasının tek Şartının, devletin Anayasamızda belirlenmiş olan temel niteliklerine sahip çıkmaktan geçtiği Şüphesizdir.

Bu tür davranış ve uygulamaların, Sn. Genelkurmay Başkanı'nın 12 Nisan 2007 tarihinde yaptığı basın toplantısında ifade ettiği —Cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlı olmak ve bunu davranışlarına yansıtma ilkesi ile tamamen çeliştiği ve Anayasanın temel nitelikleri ile hükümlerini ihlal ettiği açık bir gerçektir.

Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin

olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir.

Özetle, Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk'ün, —Ne mutlu Türküm diyene!! anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ile inancı kesindir.

Kamuoyuna saygı ile duyurulur.

Bu mesaj, gerektiğinde TSK'nın siyasete güç kullanarak müdahale edebileceği izlenimini doğurmuştur.¹³⁴ Ayrıca kriz devam ederken, çeşitli illerde AKP karşıtı gösteri ve mitingler düzenlenmiş, binlerce kişi sokaklara çıkmıştır. Sayılar İstanbul'da 1.000.000'a Ankara'da 370.000'ekadar çıkmıştır. Bu protesto gösterileri laiklik konusunda hassasiyet gösteren kesimler tarafından AKP'nin tehdit olarak algılandığını ortaya koyarken, mitinglerde aynı zamanda darbeler ve askerinin siyasete müdahalesine karşı da ortak bir protesto görülmüştür. Mitinglerde sıkça dile getirilen bir slogan “Ne Şeriat Ne Darbe İstiyoruz” olmuştur. Bu slogana Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) da dâhil olmak üzere birçok sivil toplum kuruluşu destek vermiştir.¹³⁵ Bu gösteriler ve protestolar laiklik konusunda TSK ile hem fikir olan ve geçmişteki darbeleri desteklemiş çevreler arasında bile bir askeri müdahalenin kabul görmeyeceğini açıkça göstermiştir.

AKP ise hükümet sözcüsü ve Adalet Bakanı Cemil Çiçek aracılığıyla Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesi üzerinden yapılan açıklamaya sert bir yanıt vermiştir:

¹³⁴ “Genelkurmay'dan Çok Sert Açıklama”, *Hürriyet*, 29 Nisan 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6420961.asp?gid=180>, 26 Mayıs 2012.

¹³⁵ “Çağlayan'daki Ne Şeriat Ne Darbe Sloganı Toplumun Sesi”, *Hürriyet*, 02 Mayıs 2007, <http://www.milliyet.com.tr/2007/05/02/ekonomi/aeko.html>, 26 Mayıs 2012.

Başbakan'a bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı'nın herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanması demokratik bir hukuk devletinde düşünülemez. Genelkurmay Başkanlığı hükümetin emrinde, görevleri Anayasa ve ilgili yasalarla tayin edilmiş bir kurumdur. Anayasamıza göre, Genelkurmay Başkanı görev ve yetkilerinden dolayı Başbakan'a karşı sorumludur.¹³⁶

Hükümetin açıklamada kullandığı üslup ve verdiği mesajlar netti. Askerin rejim koruyuculuğuna soyunmasının gereksizliğine vurgu yapılmış ve kendilerinin bu rejimin asli koruyucusu olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Genelkurmay Başkanlığının Başbakana bağlı olduğu vurgulanarak bürokrasinin ve askerinin millet egemenliği karşısında bulunması gerektiği yeri tespit etmesi beklenmiştir. Hükümet askerinin iyi niyetli bir çaba içerisinde olduğunu ifade etmiş ancak muhtıranın zamanlamasının geçmişte ülkeye acıdan başka bir getirisi olmayan darbelere yol açabileceği vurgulanmıştır. Bu nedenle askerinin hükümetle ortak amaçlar doğrultusunda birlikte hareket etmesi çözüm yolu olarak sunulmuştur. Hükümetin muhtıra karşısında duruşunun yanında yaptığı açıklamanın içeriği ve bu içeriğin toplumu kucaklayıcılığı askerinin ve bürokratik oligarşinin beklemediği bir durumdu. 2007 yılı başından beri rejim koruyucuları tarafından gösterilen çabanın son halkası olan e-muhtıra beklenen karşılığı bulamamıştı. O dönemde mecliste yer alan ve 367 krizinin baş aktörlerinden olan siyasi partiler de bekledikleri karşılığı bulamamalarına rağmen anti-demokratik bir eylemden AK Parti'yi sorumlu tutarak kendilerine oy sağlamaya çalıştılar. CHP askerinin verdiği tepkiden hükümeti sorumlu tutmuş ve demokrasinin yozlaşmaması için yönetimin değişmesi gerekliliğini vurgulamıştır.¹³⁷ ANAP Genel Başkanı Erkan Mumcu ve DYP Genel Başkanı Mehmet Ağar ise erken seçim vurgusu yapmıştır.¹³⁸ Ancak karşı bildiriden sonra 4 Mayıs 2007 günü Recep Tayyip Erdoğan ile Orgeneral Yaşar Büyükanıt'ın gerçekleştirdiği içeriği bilinmeyen ikili görüşmeden sonra, TSK adına Asker-Sivil

¹³⁶ Açıklamanın tam metni için bkz. "Hükümet Genelkurmay Açıklamasını Değerlendirdi", *Hürriyet*, 28 Nisan 2007, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=6424353>, 26 Mayıs 2012.

¹³⁷ *Zaman*, 28 Nisan 2007, "Baykal: 'Kriz siyasetle çözülür.'", http://www.zaman.com.tr/politika/baykal-kriz-siyasetle-cozuler_533251.html, (Erişim Tarihi:27.09.2013)

¹³⁸ *Hürriyet*, 28 Nisan 2007, "Mumcu; 'Bu krizden çıkmanın yegâne yolu seçimdir'", http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6424615_p.asp, (Erişim Tarihi:27.09.2013)

İlişkilerinde geri çekilme dönemi başlamıştır.¹³⁹ Geri çekilme döneminin başlaması da darbe beklentisi olanlar için beklentilerinin sonu anlamına gelmektedir.

Devam eden süreçte yaşananlar ise Asker-Sivil İlişkilerinde ibrenin tamamen sivil kesime dönmesini sağlayacaktır. AK Parti hükümetinin muhtıraya hemen ertesi gün cevap vermesi ve askere millet egemenliği karşısındaki yerini hatırlatması ülkeyi krize girmekten kurtarmıştı. 1980 öncesindeki gibi Cumhurbaşkanlığı seçimlerini bir kaos haline dönüştürmek istemeyen hükümet, Ahmet Necdet Sezer'in görevini sürdürmesi ile birlikte Anayasa Mahkemesi'nin 367 kararını beklemeye başlamıştır. 1 Mayıs 2007 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nin CHP'nin itirazını haklı bulması sonucunda 27 Nisan günü yapılan Cumhurbaşkanlığı Seçiminin 1. Tur oylaması iptal edilmiştir. Bu gelişme karşısında ise AK Parti hükümeti erken seçim kararı almayı yeğlemiştir ve bu karar mecliste 'oy birliği' ile kabul edilmiştir.¹⁴⁰ Devam eden süreçte ise Abdullah Gül Cumhurbaşkanlığı adaylığından çekildiğini açıklamıştır.¹⁴¹ Abdullah Gül'ün hem de hükümetin bu süreçte gösterdiği mutedil tavır ülkeyi olası bir krizden kurtarmakla birlikte siyasi istikrar konusunda da önünü açmıştır. Bunun yanında seçim kararının meclisteki tüm partilerden destek görmesinin en büyük nedeni, ülkenin yaşadığı mağduriyetten diğer partilerin pay çıkarma isteği idi. AK Parti'de ise hesaplar, yeni meclisle Cumhurbaşkanlığı seçimi için ulaşılması gereken 367 sayısı üzerinden yapıyordu. Özellikle Cumhurbaşkanlığı seçimi üzerinden başlayan 'sine-i millet' tartışmaları AK Parti'ye olumlu manada geri dönüş sağlamıştır. CHP'nin başlattığı bu tartışma, AK Parti'nin Cumhurbaşkanlığı seçiminin mağduru konumuna düşmesinden dolayı AK Parti'ye oy olarak dönüş sağlamıştır.¹⁴² Ayrıca erken seçim yolunda AK Parti'nin aldığı 'cumhurbaşkanlığı seçiminin 5 yılda bir halk tarafından seçilmesi yoluyla yapılması kararı' Ahmet Necdet Sezer'in reddetmesi üzerine halkoylamasına sunulmuştur. 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan referandumda seçmenin %69'u Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesini

¹³⁹ Özbudun, ve Hale, *Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi...*, s.155

¹⁴⁰ *Zaman*, 4 Mayıs 2007, "Oy Birliğiyle Seçim Kararı" http://www.zaman.com.tr/politika_oybirligiyle-secim-karari_535546.html, (Erişim Tarihi: 27.09.2013)

¹⁴¹ *Ntvmsnbc.com*, 7 Mayıs 2007, "Abdullah Gül adaylıktan çekildi.", <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/407306.asp>, (Erişim Tarihi:27.09.2013)

¹⁴² *Zaman*, 17 Mayıs 2006, "Ankara Sine-i Milleti tartışıyor", http://www.zaman.com.tr/politika_ankara-sine-i-millet-i-tartisiyor_285802.html, (Erişim Tarihi: 27.09.2013)

öngören Anayasa değişiklik paketini onaylamıştır. Referandumun öncesinde yapılan seçimler ise Cumhurbaşkanlığı Seçimi, 27 Nisan Muhtırası ve 367 tartışmaları altında gerçekleşmiştir. Bahsi geçen olaylar askere karşı sivil iradenin kendi ifade etme alanı olan seçime de yansımış ve katılım oranı bir önceki seçime göre %5 civarında artış göstermiştir.¹⁴³ Katılım oranının yüksek olmasının yanında DTP (Demokratik Toplum Partisi) ve MHP (Milliyetçi Hareket Partisi)'nin de mecliste sandalye elde etmesi ile temsil oranı bir önceki dönemde %54,6 iken, %86,9'a yükselmiştir.¹⁴⁴ Temsil oranının yükseldiği yeni meclis halkın beklentilerinin bir tezahürü niteliğindedir. Seçmen kendisini rejimin koruyucusu ilan eden bürokrat-asker güruhuna seçim yoluyla gerçek koruyucunun kendileri olduğunu ifade ediyordu. Ayrıca yeni meclisin üzerinde önemli bir yük vardı. Demokratikleşme yolunda dönüm noktası olan 2007 yılında ve öncesinde atılan adımlar onaylanmış ve demokratikleşmeyi tamamlamak, Türkiye'nin kronik sorunlarına çözüm bulmak için Hükümete yeni bir dönem verildi. Yeni seçilen meclis Cumhurbaşkanlığı seçiminde bu sorumluluğun farkında hareket etmiş ve CHP'nin protestosuna karşın seçimi bir krize dönüştürmeden çözümlenmiştir. Meclise yeniden giren MHP'nin ve Devlet Bahçeli'nin seçim sürecindeki mutedil tavrı Cumhurbaşkanı'nın 28 Ağustos 2007 günü seçilmesini sağlamıştır. Abdullah Gül'ün 11. Cumhurbaşkanı olarak seçilmesiyle noktalanmış bu süreç türlü zorlamalara karşın, Türkiye'de demokrasinin gelişimi adına olumlu bir etki bırakabilmiştir.

İlerleyen günlerde Abdullah Gül adaylıktan çekilmemiş ve erken seçim yoluna başvurularak kriz çözülmeye çalışılmıştır. Seçim kampanyası sürecinde AKP demokratik değerleri vurgulamış ve % 47 oy alarak bir dönem daha iktidarda kalma hakkını elde etmiştir.¹⁴⁵ Seçimlerden kısa bir süre sonra AKP'nin hâkim olduğu meclis, Gül'ü 11. Cumhurbaşkanı olarak Çankaya Köşkü'ne taşımıştır. AKP'nin tepkisi, protesto gösterilerinde laik kesimlerin tutumu ve seçmenlerin sandıkta verdiği yanıt karşısında Genelkurmay Başkanlığı da geri adım atmış ve internet sitesindeki beyanda ima edilen eylemleri gerçekleştirilmemiştir.

¹⁴³ TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu Raporu, s. 1266.

¹⁴⁴ A.g.e.

¹⁴⁵ Zeyno Baran, "Turkey Divided", *Journal of Democracy*, Cilt 19, Sayı 1, Ocak2008, s. 63-67.

2007 Cumhurbaşkanlığı krizi ve sonrasında yaşananlar net bir şekilde toplumun algısında askerin siyasetteki rolü hakkındaki görüşlerin değiştiğini göstermiştir. Aydınlı'nın da belirttiği gibi, aydınlar, medya, sivil toplum kuruluşları ve iş dünyası gibi farklı çevrelerde AB adaylığı ile “siyasi istikrar ve güçlü siyasi liderlik” TSK'nın siyasete müdahaleleri hakkında yeniden değerlendirmelere yol açmıştır.¹⁴⁶ 2002 ve 2007 arasındaki meclis görüşmelerini inceleyen bir çalışmaya göre giderek artan sayıda meclis üyesinin de TSK'nın resmi ve gayri resmi siyasi rolünü kabul edilemez olarak algıladığını göstermiştir.¹⁴⁷ Muhalefet partilerinden geçmişte TSK ile daha uyumlu görüşlere sahip olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) de orduyu eleştiren açıklamalar yapmaya başlamışlardır.¹⁴⁸ Bu alanda belki de en büyük dönüşümü 2011 genel seçimlerinden önce CHP yaşamıştır. Yeni Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu liderliğinde parti seçim beyannamesi ve çeşitli açıklamalarında TSK'nın siyasi rolü ve otonomisine karşı önerilerde bulunmuştur.¹⁴⁹ Milletvekilleri ve medyanın tavrını analiz eden Narlı, 2007 itibarıyla Türkiye'deki güvenlik kültürünün ciddi bir dönüşüm yaşadığını ve “yeni siyasi kültürün darbe fikrine pek de dostane yaklaşmadığını” belirtmiştir.¹⁵⁰

Ekim 2011 'de yapılan kapsamlı ve Türkiye genelini temsil eden bir kamuoyu anketi de bu bağlamda ilginç sonuçlar tespit etmiştir.¹⁵¹ “Gerektiğinde asker ülke yönetimine el koyabilmeli ve ülkeyi yönetebilmeli” cümlesine ankete katılan 3.000

¹⁴⁶ Ersel Aydın, “A Paradigmatic Shift for the Turkish Generals and an End to the Coup Era in Turkey”, *Middle East Journal*, Cilt 63, Sayı 4, 2009, s. 586-587.

¹⁴⁷ Nilüfer Narlı, “EU Harmonisation Reforms, Democratisation and a New Modality of Civil-Military Relations in Turkey”, Manas Chatterji (der.), *Advances in Military Sociology: Essays in Honor of Charles C. Moskos (Contributions to Conflict Management, Peace and Economics and Development, Volume 12)*, Emerald Group Publishing Limited, Bingley, 2009, s. 447-460.

¹⁴⁸ Taner Demirel, “2000'li Yıllarda Asker ve Siyaset”, *Kontrollü Değişim İle Statüko Arasında Türk Ordusu Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Seta Analiz Dergisi*, sayı, 18, Şubat, 2010, s. 9.

¹⁴⁹ 2011 genel seçim kampanyalarında siyasi partilerin sivil-asker ilişkilerine yaklaşımları için bkz. Yaprak Gürsoy, “The Final Curtain for the Turkish Armed Forces? Civil-Military Relations in View of the 2011 General Elections,” *Turkish Studies*, Cilt 13, Sayı 1, Haziran 2012, s. 191-211.

¹⁵⁰ Nilüfer Narlı, “EU Harmonisation Reforms”, s. 465.

¹⁵¹ Adı geçen araştırma “Türkiye'de Silahlı Kuvvetler ve Toplum: Ampirik Yaklaşım” adlı projenin parçasıdır. Proje TÜBİTAK Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı (1001) tarafından desteklenmiştir (proje sayısı 110K462). Anket KONDA Araştırma Şirketi tarafından projenin yürütücülüğünü üstlenen Zeki Sarıgil ve Yaprak Gürsoy işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Anketin ilk verileri için bkz. İstanbul Bilgi Üniversitesi Web Sitesi: <http://bilgi.edu.tr/tr/haberler-ve-etkinlikler/haber/536/turkiyede-silahl-kuvvetler-ve-toplum-anket-sonuclar/>, 26 Mayıs 2012.

civarında kişiden sadece yaklaşık % 28'i katıldığını ifade etmiştir. Yüzde 56 gibi bir çoğunluk ise bu cümleye katılmadığını belirtmiştir.¹⁵² Benzer bir şekilde ankete katılanların % 54'ü “askeri yönetimlerin sivil yönetimlere göre çok daha etkin ve başarılı olabileceği” fikrine katılmamaktadır. Anket sonuçları toplumun sivil-asker ilişkileri algısında halen bazı anti-demokratik yaklaşımlar içinde olduğunu da göstermektedir. Zira “güvenlik dışındaki konularda da hükümet askerlerle konuşarak, onların fikrini alarak karar vermeli” cümlesine ankete katılanların % 47 gibi önemli bir kısmı olumlu yaklaşmış, sadece % 30 katılmadığını beyan etmiştir. Burada önemle üzerinde durulması gereken, sorunun *güvenlik dışındaki konular* ile ilgili olmasıdır. Bu tip konularda dahi askerin fikrinin alınması gerektiğini düşünenler, yani askerin vesayetini onaylayanlar, daha hala azımsanmayacak bir orandadır. Fakat bu tip olumsuzluklara rağmen halkın gözünde ve özellikle aydınlar, medya, iş adamları ve siyasetçiler gibi elit kesimler arasında bir değişimin varlığından bahsetmek mümkündür. Elimizde geçmişe yönelik anketler olmadığı için bu dönüşümün boyutlarını belgelemek güçtür. Ama örneğin her sene yapılan *Europarameter* anketleri 2004'te toplumun % 89 kadar bir kesiminin askere güven duyduğunu, fakat bu rakamın 2008'den itibaren düşüşe geçerek 2010'da % 70'e indiğini göstermektedir.¹⁵³

2007 Cumhurbaşkanlığı krizi ile açıkça gözüken ve son yıllarda toplumda yaşanan dönüşüm, sivil-asker ilişkilerindeki değişimlere etki etmiştir. 1999'da başlayan reform süreci belki ilk etapta halkın askerin siyasi rolüne bakışının bir sonucu değildir. Yukarıda da değinildiği gibi reformları tetikleyen ilk faktör AB adaylığı olmuştur. Ama sivil-asker ilişkilerinde yapılan yasal değişikliklere toplum nezdinde büyük tepkiler verilmemiştir. 2000'lerin başında toplumun büyük bir kısmı tarafından desteklenen AB üyeliği için bu reformların yapılması Genelkurmay Başkanlığı'nın da kendi çıkarlarına ters düşen bu süreci engellemesine mani olmuştur. 2007'ye gelindiğinde ise AKP hükümetine karşı bir müdahale girişimi açıkça

¹⁵² Bu soruda ve diğerlerinde toplam rakam % 100'e ulaşmamaktadır, çünkü burada aktarılmayan ve “kısmen katılıyorum” cevabı veren veya hiç cevap vermeyen kişiler vardır.

¹⁵³ Yaprak Gürsoy, “Turkish Public Attitudes Toward the Military and Ergenekon: Consequences for the Consolidation of Democracy”, *Working Paper*, Sayı 5EU/SI2012, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Avrupa Birliği Enstitüsü, 2012, s.11.

hoşnutsuzluk doğurmuştur. Bu gelişme karşısında eli güçlenen hükümet 2007 seçimlerini takiben sivil-asker ilişkileri alanında reformlara devam etmiştir.

5.2. İKİNCİ AKP İKTİDARI DÖNEMİ

Türkiye 2007 yılı başından itibaren Cumhurbaşkanlığı seçimi atmosferine girdi. Şemdinli’de yaşanan bombalama olayıyla ilgili açılan dava için hazırlanan iddianamede dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Yaşar Büyükanıt ve bazı generallerin adının geçmesi ile gündemin gerildiği ve emekli ve/veya muvazzaf askerlerin de içerisinde bulunduğu suç örgütlerine yönelik olarak düzenlenen Sauna, Danıştay ve Atabeyler gibi operasyonların gerçekleştirildiği 2006 yılında emekli olan Hilmi Özkök yerine Genelkurmay Başkanlığına Yaşar Büyükanıt’ın atanması ile birlikte iktidar ile TSK yönetimi arasında görece uyumlu devam eden ilişkiler yerini, Karargâhın siyasi konularda daha sert ve sık olarak görüş bildirdiği yeni bir döneme bıraktı. Yine Türkiye 2005’ten itibaren giderek derinleşen bir toplumsal/siyasi kutuplaşma ve Danıştay, Hrant Dink cinayeti, Malatya’da 3 Hristiyan misyonerin öldürülmesi ve çeşitli linç girişimlerinin yarattığı bir karmaşa ortamına girmişti.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde Yaşar Büyükanıt’ın 12 Nisan tarihinde düzenlediği basın toplantısında yaptığı açıklamalar ise asker sivil ilişkilerindeki mevcut gerilimin bir meydan savaşına dönüştüğünün işareti oldu. 24 Nisan tarihinde Abdullah Gül’ün Cumhurbaşkanlığı adaylığını açıklaması sonrasında, 27 Nisan tarihinde Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinde Yaşar Büyükanıt imzasıyla cumhurbaşkanlığı seçim sürecini eleştiren bir bildiri yayınlandı. E-muhtıra olarak da adlandırılan bu bildirinin yayınlanmasına Hükümetin verdiği sert tepkiyi, 1 Mayıs’ta Anayasa Mahkemesinin TBMM’de yapılan cumhurbaşkanlığı oylamasına ilişkin ret kararı ile 3 Mayıs’ta alınan erken seçim kararı izledi. Türkiye 22 Temmuz 2007’de gerçekleşen seçimlere siyasi gerilimin giderek tırmandığı bir ortamda girdi ve seçim AKP’nin yüzde 47 gibi çok yüksek oyla yeniden iktidara gelmesi ile sonuçlandı. Seçim sonrasında ülke içindeki kutuplaşma daha da derinleşti ve asker-sivil ilişkileri mevcut siyasi gerginliği yaratan temel unsurlardan bir haline geldi.

2007 yılında bir polis operasyonu esnasında Ümraniye’de bulunan bombalarla başlayan Ergenekon soruşturması ise Türkiye’de asker-sivil ilişkilerinde yaşanan gerilimin yargı üzerinden bir hesaplaşmaya dönüştüğü bir kavşak oldu. Seçimlerin hemen öncesinde Nokta dergisinde yayınlanan Özden Örnek’e ait olduğu iddia edilen günlükler ve TSK andıcı haberleri ise bu hesaplaşmada medyanın oynayacağı rolün göstergesiydi. Seçim sonrasında TSK’nın kendi yetki alanını aşan darbe ve müdahale girişimlerine ilişkin belgeler ve ses kayıtları ardı ardına medyada yer almaya başladı. Zaman içerisinde Türkiye’nin gündemi askerlerin odağını oluşturduğu soruşturmalar, tutuklamalar, iddianameler ve yargılamalara ilişkin tartışmaların hâkimiyeti altına girdi. Ergenekon davaları ile başlayan bu dönem, Balyoz, İnternet Andıcı, Poyrazköy, Askeri Casusluk gibi kuvvet komutanları dâhil çok sayıda emekli ve muvazzaf TSK personelinin yargılandığı başka davalarla devam etti. Sadece Balyoz davasında aralarında eski 1. Ordu Komutanı Çetin Doğan’ın da bulunduğu 162’si tutuklu, 224 emekli ve muvazzaf subayın yargılandığı bu davalar serisi siyasi iktidar ile TSK arasındaki ilişkilerin yürütülmesinde yeni sorunları da beraberinde getirdi.

Olumlu açıdan bakıldığında bu davalar, toplumdaki tüm fikir ayrılıklarına rağmen zaman içerisinde TSK’nın askeri bir kurumun geleneksel yetki alanını oldukça aşan eylemlerini meşru gören siyasi kültürde bir değişimi tetiklemiş ve TSK’nın dokunulmaz konumunu ortadan kaldırmıştır. Diğer taraftan, davaların içeriği, soruşturma aşamalarında yaşanan sorunlar, delillerle ilgili tutarsızlıklar, tutuklama kararlarının gerekliliği ve/veya uzunluğu etrafındaki tartışmalar nedeniyle kamuoyu Türkiye’de yargının işleyişinde yaşanan aksaklıklara belki de bugüne kadar hiç olmadığı bir ölçüde ilgi göstermeye başlamıştır. Başka bir ifadeyle, Türkiye yargı alanındaki sorunlara ilişkin kayıtsızlığından ancak bu sorunların yarattığı haksızlıkların tüm toplumu kapsayacak ve hiç umulmayacak kişilere ulaşacak kadar yaygınlaşması sonrasında vazgeçebilmiştir. Ancak yargı sürecine ilişkin bu sorunlar aynı zamanda davaların siyasallaşmasındaki etkenlerden biri de olmuştur. Davalar hakkındaki tartışmalar ve kuşkular söz konusu yargılamaların Türkiye’de devlet kurumların illegal faaliyetlerine karşı ciddi bir yüzleşme sürecinin tetikleyicisi olmasını da engellemiştir.

Yargılama sürecinde özellikle üst düzey komutanların ve muvazzaf askerlerin yargıya hesap vermesini sağlayacak hukuki reformların şart hale gelmesi, 2010 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliklerine ilişkin referandum sürecinin belirleyici etkenlerinden olmuştur. 2005 yılından itibaren hız kesen reform süreci giderek iç siyasi gündemin dinamiklerine bağlı bir seyir izlemeye başlamıştır. Türkiye'nin içinden geçtiği siyasi kutuplaşmanın zaman içerisinde gücünü yitireceğine, giderek sertleştiği bir ortamda pek çok siyasi meselenin AKP yandaşlığı-karşıtlığı ekseninde tartışılması herhangi bir politika alanında yapıcı diyalog kurulmasını zorlaştıran bir unsur olmuştur. Asker-sivil ilişkileriyle ilgili değişiklikler de benzer bir taraftarlık psikolojisi ile ele alınmaktadır. Bu kimi örneklerde atılan yeni bir adımın olumlu yanlarının göz ardı edilmesi, kimi zaman da yeterince eleştirilememesi veya eksikliklerinin dile getirilememesi sonucunu doğurmaktadır.

2007-2011 döneminde dikkat çekici bir başka nokta AKP'nin Meclisi büyük ölçüde dışarıda bırakmaya yönelik tavrıdır. AKP Türkiye'de asker-sivil ilişkileri açısından dönüm noktası niteliği taşıyan yargısal hesaplaşma sürecinde mevcut tüm mekanizmaları kullanmak gibi bir yol izlememiştir. Darbe girişimleri ile ilgili davalara ilişkin tartışmaların parlamentoya taşınması için önyak olmadığı gibi, bu yöndeki girişimlere destek de vermemiştir. Mecliste Ayıışığı ve Sarıkız darbe planları ile ilgili iddiaları inceleyecek bir Araştırma Komisyonu kurulması için 2008 yılına verilen önergeye AKP milletvekilleri ret oyu vermişlerdir. Benzer şekilde, AKP faili meçhul cinayetlerin araştırılması için Meclis'te verilmiş 3 önergeye de karşı çıkmıştır. AKP'nin tutumunun başka bir özelliğı de reform girişimlerinde ipleri elinde tutan taraf olma arzusudur. Buna bir örnek, TSK'nın İç Hizmet Kanununun 35. maddesinin değiştirilmesine yönelik Barış ve Demokrasi Partisinin (BDP) verdiği kanun teklifi hakkındaki oylamada AKP'lilerin ret oyu kullanmasıdır.¹⁵⁴ AKP'nin Meclise karşı dışlayıcı tutumunun bir başka sonucu da parlamenter denetimin daha etkili şekilde yapılabilmesine imkân tanıyacak değişiklik önerilerinin tamamen göz ardı edilmesidir. Bu yaklaşım AKP'nin hem daha geniş kapsamlı demokratikleşme süreci hem de bunun

^x Aynı oylamada CHP'liler kabul yönünde oy kullanırken, MHP çekimser kalmıştır.

merkezinde yer alan asker-sivil ilişkilerinin dönüşümü konusundaki perspektifinin sınırlarını da ele vermektedir.

2007 Temmuz-2011 Haziran dönemindeki ikinci AKP iktidarının asker-sivil ilişkileri açısından attığı en önemli adımlar 12 Eylül 2010 tarihinde gerçekleştirilen referandum ile kabul edilen Anayasa değişiklikleri ile mümkün olabilmiştir. Anayasa değişikliklerinin gündeme gelmesini tetikleyen unsur, AKP ile üst düzey yargı kurumları arasındaki çatışmadır. Referandumu, siyasiler her ne kadar siyasi malzeme yapsa da toplumda siyaset dışı ya da üstü bir olay olarak görüldü. Bu referanduma toplumun tüm kesimleri belli oranda desteğini açıkladı. O gün evet oyu kullanılmasını tavsiye eden Fethullah Gülen Hocaefendi, “Değil sadece kadını erkeğiyle, çoluğu çocuğuyla ve dünyanın dört bir yanına dağılmışlığıyla hayatta olan insanları, imkân olsa mezardakileri bile kaldırarak o referandumda evet oyu kullanırmak lazım.”¹⁵⁵ sözü ile dünyanın dört bir yanında yaşayan Türkler referandum için Türkiye’ye geldiler..” Yine Türkiye’nin bir çok coğrafyasından ve kesiminden Stk’ lar, cemaatler, farklı toplum kesimleri referandumda ‘yetmez ama evet’ sloganıyla destek açıklamaları yaptılar.¹⁵⁶ Sonuç olarak referandumda yüzde 58 gibi güçlü bir evet çıktı.

Asker-sivil ilişkileri açısından bu çatışmanın bir yansıması 2009 yılı Haziran ayı sonunda Meclis tarafından kabul edilen ve askeri yargının alanını sınırlamaya yönelik yasa tasarısının akıbetidir. CHP asker kişilerin “darbe girişimi veya darbe suçları” ile ilgili olarak sivil mahkemeler tarafından yargılanabilmesine imkân veren bu yasanın iptali için Anayasa Mahkemesine (AYM) başvuruda bulunmuştur. AYM’nin Anayasanın 145. maddesini gerekçe göstererek yapılan değişikliklerin bir bölümünü iptal etmesiyle darbe girişimlerine ilişkin yargılamaların yapılabilmesi için bir Anayasa değişikliği gerekli olmuştur¹⁵⁷.

¹⁵⁵ <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-27441-11-hocaefendi-nicin-evet-diyor.html> erişim tarihi 29 ocak 2014.

¹⁵⁶ Avukatlar da 'Yetmez Ama Evet' dedi.http://www.binhaber.com/haber.php?haber_id=593 erişim tarihi 26 ocak 2014.

¹⁵⁷ Hale Akay, Türkiye’de Asker-Sivil İlişkileri: 2000-2011 Dönemine İlişkin Bir Değerlendirme, Ekim 2011, http://www.hyd.org.tr/staticfiles/files/asker_sivil_hale_akay.pdf.

Referanduma sunulan Anayasa değişikliği paketi asker-sivil ilişkileri dışında kalan, birbirinden bağımsız konulardaki düzenlemeleri içermiştir. Doğrudan asker-sivil ilişkilerini ilgilendiren değişiklikler şöyle sıralanabilir:

Askeri Yargı: Anayasa'nın 145. maddesi değiştirilerek askeri mahkemelerin yetki alanı asker kişilerin askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili işledikleri askeri suçlar ile sınırlanmış ve Anayasal düzene karşı suçların adliye mahkemeleri tarafından görüleceği hükme bağlanmıştır. Yine aynı maddede yapılan değişiklikle askeri hâkimlerin özlük işleri, askeri savcılık görevlerini yapan askeri hâkimlerin görevli buldukları komutanlıkla ilişkilerinin “askerlik hizmetlerinin gereklerine göre” düzenleneceği ibaresi kaldırılmış ve böylece askeri yargıda hâkim ve savcılarının bağımsızlığına ilişkin önemli bir adım atılmıştır. 156. maddede yapılan değişiklik ile de benzer şekilde Askerî Yargıtay'ın kuruluşu, işleyişi, mensuplarının disiplin ve özlük işlerine ilişkin ilkeler arasından “askerlik hizmetlerinin gerekleri” ibaresi kaldırılmıştır.

Yüce Divan: 148. maddede yapılan değişiklikle AYM'nin Yüce Divan sıfatıyla yargıladığı kişiler arasına Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı da dâhil edilmiştir.

Yüksek Askeri Şura (YAŞ): 125. maddede yapılan değişiklikle YAŞ'ın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emeklilik hariç ilişik kesme kararları için yargı yoluna başvuru imkânı tanınmış, ancak YAŞ'ın diğer kararları yargı denetimi dışında bırakılmıştır.

Geçici 15. Madde: 12 Eylül 1980 darbesini gerçekleştirenlerin ve yönetim sivillere devredilene kadar yasama ve yürütme yetkisini elinde bulunduran ve kullananların tasarruflarına ilişkin yargıya başvuru imkânını kapatan geçici 15. madde kaldırılmıştır. Özellikle referandum öncesinde üzerinde en fazla tartışılan değişikliklerden biri bu olmuştur. Bir taraftan 1980 darbesini gerçekleştirenlerin yargı karşısında hesap vermelerinin önünün açılması asker-sivil ilişkileri açısından büyük sembolik önem taşımaktadır. Diğer taraftan söz konusu tasarrufların zaman aşımı

kapsamına girmek üzere olduğu bir tarihte bu değişikliğin pratikte bir anlam taşımayacağı da referandum öncesinde dile getirilen eleştirilerden biridir. Referandum sonrasındaki ilk altı ay içerisinde 12 Eylül’le ilgili yaklaşık 800 suç duyurusunda bulunulmuş ve Nisan 2011’de ise Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı Savcı Ahmet Demir’i darbe soruşturmasını yürütmekle görevlendirmiştir.¹⁵⁸

MGSB 2006 sonrasında, 2010 yılı sonunda bir kez daha güncellenmiştir. Yeni MGSB’nin hazırlanışında eskisinden farklı olarak siyasi iktidarın belirleyici bir rol üstlendiği görülmektedir. Hatta taslak metnin bir bölümünün bizzat Başbakan tarafından kaleme alındığı da dile getirilmiştir. Yeni MGSB içinde irtica gibi soyut suçlayıcı tanımların yer almaması, bazı komşu ülkelerin dış tehdit kapsamından çıkarılması en önemli değişiklikler olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte siyasi iktidar MGSB’nin parlamento tarafından tartışılabilmesine imkân verecek herhangi bir düzenlemeye gitmemiştir.¹⁵⁹

İkinci AKP iktidarı döneminde mali şeffaflık açısından önemli gelişmelerden biri 3 Aralık 2010 tarihinde kabul edilen yeni Sayıştay Kanunudur. Bazı kısıtlamalarla dahi olsa performans denetimine imkân veren yeni Sayıştay Kanunu, askeri harcamaları denetleme kapsamına alırken, “Savunma, güvenlik ve istihbarat ile ilgili kamu idarelerinin ellerinde bulunan devlet mallarının bu Kanun uyarınca yapılacak denetimi sonucunda hazırlanacak raporların kamuoyuna duyurulmasına ilişkin hususlar; ilgili kamu idarelerinin görüşleri alınarak Sayıştay tarafından hazırlanıp Bakanlar Kurulunca çıkarılacak bir yönetmelikle düzenlenir” hükmünü içeren 44(2) maddesi ile askeri harcamalarda şeffaflığın sağlanması önünde bir engel oluşturmuştur. Yeni Kanunun yürürlüğe girmesi sonucu Sayıştay bünyesinde bir

¹⁵⁸ Star, “12 Eylül soruşturmasını Savcı Demir yürütecek”, 7 Nisan 2011, <http://www.stargazete.com/politika/sorusturmayi-savci-demir-yurutecek-haber-342320.htm>.

¹⁵⁹ Bianet, “MGSB Değişiyor, “Tehditler”de AKP’nin Öncelikleri Gündemde”, 23 Ağustos 2010, <http://bianet.org/bianet/bianet/124331-mgsb-degisiyor-tehditlerde-akpnin-oncelikleri-gundemde> ; Vatan, “MGSB, Bakanlar Kurulu’nda kabul edildi!”, 22 Kasım 2010, , <http://haber.gazetevatan.com/mgsb-bakanlar-kurulunda-kabul-edildi/342035/9/Haber>.

Güvenlik Sektörü Denetim Grubu oluşturulmuştur ve ilk adım olarak 2011 yılının Ağustos ayında askeri kantinler, orduevleri ve gazinoların denetimi başlatılmıştır.¹⁶⁰

Anayasa referandumu sonrasında yapılan değişikliklerle idarenin işleyişi ile ilgili tüm şikâyetleri incelemekten sorumlu olacak bir Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) kurulmasına imkân tanınmıştır. Ancak, Kurumun görev ve yetkilerini düzenleyecek olan Kanuna ilişkin Meclis Anayasa Komisyonunda Ocak 2011’de kabul edilen tasarıda Silahlı Kuvvetlerin askeri nitelikli faaliyetleri Ombudsmanlığın görev alanı dışında bırakılmıştır. Askeri nitelikli faaliyet gibi muğlak bir tanımın kullanılmasının TSK’nın neredeyse tüm faaliyetlerini Kamu Denetçiliğinin sorumluluk alanı dışında bırakmakta olduğu söylenebilir. Hâlbuki askeri faaliyetlerin Kamu Denetçiliği kapsamına alınması Türkiye’nin son yıllardaki gündemi düşünüldüğünde büyük önem taşımaktadır. 2007-2011 döneminde TSK’nın kamuoyunda en çok eleştirildiği konulardan biri özellikle Dağlıca ve Aktütün saldırıları sonrasında medyada yer alan görevi ihmal suçlamalarıdır. Diğer taraftan, özellikle askeri kurumlar içerisindeki kötü muamele örnekleri de son dönemlerde sık sık gündeme gelmektedir. 2011-2012 döneminde Mecliste görüşülmesi beklenen Kamu Denetçiliği Kanunu tasarısı içine askeri nitelikteki faaliyetlerin dâhil edilmesi veya bu yapılamıyorsa, Askeri Ombudsmanlık gibi ayrı bir kurumun oluşturulması TSK’nın hesap verebilirliği açısından büyük önem taşıyacak adımlar olacaktır¹⁶¹.

Türkiye’de sivil-asker ilişkilerindeki sorunlu alanlardan biri de iç güvenlikten sorumlu sivil ve askeri kolluk güçleri arasındaki görev sahası ve yetki çatışmalarıdır. Özellikle askeri görevleri bakımından TSK’ya, emniyet ve asayiş işleriyle diğer görev ve hizmetlerini yerine getirme yönünden ise İçişleri Bakanlığına bağlı faaliyet gösteren ve örgütlenme biçimi, terfi ve sicil sistemi, personelin eğitim ve öğretimi açısından da Genelkurmay Başkanlığına bağlı çalışan Jandarmanın bu iki başlı yapısı pratikte mülki idarenin Jandarma üzerindeki denetimini olanaksız hale getirmektedir. Sahil Güvenlik Komutanlığının faaliyetleri açısından da benzer bir durum söz konusudur. Bu

¹⁶⁰ TRT Haber, “Askeri Harcamalara Sivil Denetim”, 8 Ağustos 2011, <http://www.trt.gov.tr/haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=98175056-fc88-4548-8c52-1dc93c3925a6>.

¹⁶¹ Zaman, “Ombudsman tasarısında `askeri` geri adım”, 27 Ocak 2011, <http://www.tumgazeteler.com/?a=6601929>.

durum AB İlerleme Raporları çerçevesinde de eleştirilmiş ve silahlı kuvvetlerin iç güvenlik alanı içerisindeki yetkilerinin daraltılması gündeme getirilmiştir. Ancak son zamanlarda giderek yoğunlaşan iç çatışma koşulları ve ordunun yetkilerinin daraltılmasına yönelik her adıma ilişkin mevcut siyasi kamplaşma, Türkiye’de iç güvenlik alanında yetkilerin nasıl paylaşılacağına ilişkin yapıcı bir tartışma ortamı sağlanmasını imkânsız kılmaktadır. AKP 2007-2011 döneminde Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığının kurulması yoluyla iç güvenlik alanında sivil kurumların belirleyici bir rol üstlenmesi yönünde adımlar atmaya başlamıştır. Bu yöndeki başka bir adım zaman içinde bazı jandarma bölgelerinin polise devredilmesidir. Son olarak bu kapsamda yeni terörle mücadele politikası çerçevesinde iç güvenlik harekâtlarında asker yerine polisin kullanılması gündeme gelmiştir.¹⁶² Sahil güvenlik ile ilgili olarak ise 2010 yılında Genelkurmay Başkanlığına gönderilen “Sınır Muhafaza Genel Müdürlüğü ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı” içerisinde Sahil Güvenlik Komutanlığının tamamen kaldırılarak, Komutanlığa ait personel, araç, gereç ve binalar da İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan Sınır Muhafaza Genel Müdürlüğü’ne aktarılmasına ilişkin düzenlemelerin yer aldığı iddia edilmiştir.¹⁶³ Yine ikinci AKP iktidarı döneminde iç güvenlik alanında yaşanan en önemli gelişmelerden bir tanesi 2010 yılı başında EMASYA protokollerinin yürürlükten kaldırıldığının açıklanmasıdır.¹⁶⁴ Ancak 2011 yılının Mart ayında Erzurum’da¹⁶⁵, Nisan ayında Gaziantep’te¹⁶⁶ ortaya çıkan jandarmanın istihbarat faaliyetlerine ilişkin bilgiler ve belgeler kamuoyunda EMASYA’nın geçerliliğini koruyup korumadığı konusunda kuşklar yaratmıştır. Nitekim 2011 seçimleri sonrasında ortaya çıkan Işık Koşaner’e ait ses kaydı, EMASYA protokolünün fiiliyatta yürürlükte kalması anlamına gelen düzenlemelerin yapılmış olduğu şüphelerini doğrulamıştır.¹⁶⁷

¹⁶² CNN Türk, “Terörle mücadelede polis reformu”, 22 Temmuz 2011, <http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/07/22/terorle.mucadelede.polis.reformu/623674.0/>

¹⁶³ NTVMsNBC, “Sahil Güvenlik Komutanlığı kaldırılıyor”, 1 Kasım 2010, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25146898/>

¹⁶⁴ 1 CNN Türk, “EMASYA Protokolü kaldırıldı”, 4 Şubat 2010, <http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/02/04/emasya.protokolu.kaldirildi/562324.0/>

¹⁶⁵ T24, “Newroz’da askeri müdahaleye imkan sağlayan EMASYA hortladı”, 19 Mart 2011, <http://www.t24.com.tr/content/newsdetail.aspx?newscode=133839&cat=25>

¹⁶⁶ 1 CNN Türk, “EMASYA Protokolü kaldırıldı”, 4 Şubat 2010, <http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/02/04/emasya.protokolu.kaldirildi/562324.0/>

¹⁶⁷ Sonsayfa, “Koşaner’den acı itiraflar”, 24 Ağustos 2011, <http://www.sonsayfa.com/Haberler/Guncel/Kosanerden-aci-itiraflar-201935.html>

TSK ile ilgili bu dönemdeki bir başka gelişme de 2009 yılı itibarıyla orduda profesyonelleşme yönünde gösterilen çabalardır. Güneydoğu'da görev yapan komando birliklerinin profesyonelleştirilmesi yönündeki çabaları, bölgede sınır güvenliğini sağlamak üzere oluşturulan profesyonel hudut birliklerinin kurulması çalışmalarını takip etmiştir. Bu doğrultuda Güneydoğu'da görev yapan tüm sınır birliklerinin Kara Kuvvetleri Komutanlığına devredilmesi ve bu birliklerde 5- 10 yıl süreyle görev yapacak uzmanlaşmış personelin kullanılması planlanmıştır. Özellikle PKK ile çatışmaların yoğunlaşması sonucu asker ölümlerinin artması Güneydoğu'da profesyonel birliklerin kullanılmasına yönelik bir kamuoyu desteği yaratmaktadır. Diğer taraftan zorunlu askerliğin kaldırılması/süresinin kısaltılması veya bedelli askerlik gibi uygulamalara imkân tanınması için de yoğun bir kamuoyu baskısının mevcut olduğu söylenebilir. Bunlara ilaveten, TSK'nın mevcut yapısının profesyonelleşme/küçülme hamlesi ile yeniden düzenlenmesi aslında diğer NATO müttefiki ülkelerdekine benzer bir değişimdir. Tüm bu nedenlerden dolayı Türkiye'de ordu içerisindeki profesyonelleşmeye yönelik adımlara ilişkin tartışmaların oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Bunun bir sonucu profesyonelleşmenin şekli, profesyonel kadrolara alınan personelin niteliği, kısa dönemli çalıştırılacak personelin topluma kazandırılması gibi tartışmalı konuların gündemde kendine yer bulamaması ve göz ardı edilmesidir.¹⁶⁸

5.3. 2011 GENEL SEÇİMLERİ VE SONRASI

12 Haziran 2011 tarihinde yapılan genel seçimlerde AKP yüzde 50 oyla yeniden iktidar olmuştur. Seçimlerin hemen ardından asker-sivil ilişkileri açısından iki önemli gelişme yaşanmıştır: Bunlardan ilki Ağustos ayında YAŞ öncesinde Genelkurmay Başkanı Işık Koşaner ile Hava, Kara ve Deniz Kuvvetleri Komutanlarının istifa etmesidir. Bu gelişme medyanın büyük bir bölümünde çok önemli bir kırılma noktası olarak görülmüştür. Bir gruba göre bu gelişme askerinin artık

¹⁶⁸Bu yöndeki eleştiriler için, bkz. Özgür Gündem, "Sıra AKP'nin yönettiği savasta", 23 Ağustos 2011, http://ozgurgundem.com/index.php?module=nuce&action=haber_detay&haberID=18762&haberBaslik=S%C4%B1ra%20AKP

sivililerin hâkimiyetine girdiği, darbelerin tarihe karıştığı bir yeni dönemin başlangıcıdır. Diğer bir gruba göre ise polisten sonra askerin de AKP iktidarının hâkimiyeti altına girmesinin işaretidir. İstifaların ardından Genelkurmay Başkanlığına Necdet Özel'in atanması ve sonrasında YAŞ kararları çerçevesinde alınan terfi kararları ilk baştaki iddialı tepkilerin tonunun önemli ölçüde düşürülmesine yol açmıştır. Yine de bu istifalar sonrasında hükümet-TSK ilişkilerinde 2007'den beri yaşanan gerginliklerin azalması, en azından kamuoyu önünde yaşanan meydan savaşının yerini daha kapalı kapılar ardında yaşanan bir mevzi savaşının alması beklenebilir. Seçim sonrasında yaşanan diğer önemli gelişme ise daha önce de bahsi geçen Işık Koşaner'e ait ses kayıtlarının medyaya yansımasıdır. 2007'den beri medyaya sızdırılan yasadışı dinlemeler ve belgeler Türkiye'deki asker-sivil ilişkileri geriliminin önemli unsurlarından birisi olmuştur. Işık Koşaner'in kendisine ait olduğunu kabul ettiği ses kaydında Silahlı Kuvvetlere ilişkin yaptığı iç değerlendirmeler, istemeden de olsa TSK ile ilgili tartışmalı konuları önemli ölçüde şeffaflaştırmıştır.

Haziran 2011 sonrasına iç siyaset gündeminin birinci maddesi yeni bir Anayasanın yapılmasıdır. Bu nedenle iç güvenlik alanındaki düzenlemeler dışında, asker-sivil ilişkileri ile ilgili konuların büyük oranda yeni Anayasa tartışmaları içinde gündeme gelmesi beklenebilir. Ancak burada önemli bir nokta, en başta belirtildiği gibi Türkiye'de askeri alan ile sivil alan arasındaki yetki-sorumluluk açısından ters-yüz olmuş rollerin büyük bölümünün Anayasa dışındaki hukuki mevzuat içerisinde düzenlenmiş olmasıdır. Anayasa içinde yapılacak değişikliklerin kendisinin askeri yapının yeniden organizasyonu ve sivil denetimin sağlanması açısından büyük bir etkisinin olmayabilir. Lakin Anayasanın geneline ilişkin tartışmalara ilişkin ordunun müdahale takınacağı tutum, son 10 yıl içerisinde yaşanan değişim için bir test niteliği taşıyacaktır.

Diğer taraftan 2011 yazı ile birlikte Kürt meselesi etrafında 1990'ları hatırlatan yeni bir iç çatışma ortamına ve güvenlik odaklı politika ve söylemlere dönüş yaşanması, asker-sivil ilişkileri açısından atılabilecek daha ileri adımların önündeki en önemli engel olacaktır. İlgili literatürde de sık sık değinildiği gibi, iç çatışmalar askerin

siyaset içindeki etkinliğini ve gücünü artıran en önemli etkenlerden biridir. Türkiye asker-sivil ilişkileri açısından henüz hassas bir noktadadır ve hala eski döneme dönüş tehlikesi bulunmaktadır. Daha da önemlisi Türkiye’de militer kültür hala baskındır ve son dönemdeki reformlara öncelik etmiş gruplar dâhil, toplumun bütününde demokratik değerlerin ne ölçüde benimsenmiş olduğu tartışmalıdır. Otoriteryan eğilimlerin toplum içerisindeki ağırlığı, bir iç çatışma ortamında asker-sivil ilişkilerinde geri adımların atılması ihtimalini artıran bir unsurdur.

Genel seçimler sonrasında AKP Genel Başkan Yardımcısı Hüseyin Çelik’in asker-sivil ilişkilerinde geniş kapsamlı bir değişime işaret eden 15 maddelik bir liste (Hüseyin Çelik’in açıkladığı liste şu değişiklikleri içermektedir: 1- Genelkurmayın Milli Savunma Bakanlığı’na bağlanması; 2- 35’inci maddenin kaldırılması; 3- Jandarmanın yapısı, konumu ve görev tanımı; 4- Profesyonel orduya geçiş; 5- Askerlik süresinin kısaltılması; 6- Zorunlu askerlik; 7- TSK’da verilen askeri eğitim; 8- Okullardaki Milli Güvenlik dersleri; 9- Kaç ordu komutanlığı olacağı, bunların nerelerde bulunacağı; 10 -Mustafa Muğlalı gibi isimlerinin kışlalardan silinmesi; 11- Askere dayak, kötü muamelenin sıfırlanması; 12- Milli günlerde tanklı, toplu görüntülere son verilmesi; 13- Askeri harcamaların şeffaflaşması; 14- OYAK’ın varlığı ve işlevi gözden geçirilmesi; 15- TSK’da VET (verimlilik, etkinlik ve tutumluluk) prensibinin uygulanması.) açıklamıştır. Kamuoyunda sıklıkla dile getirilen talepleri de içerdiğinden büyük bir heyecan yaratan bu açıklamanın hemen ardından Çelik’in bu değişikliklerin Partisinin değil şahsi görüşleri olduğunu açıklamıştır¹⁶⁹.

5.4. TSK MENSUPLARI ARASINDA ASKERİN SİYASİ ROLÜ İLE İLGİLİ DEĞİŞEN ALGILAR

Sivil-asker ilişkileri üzerine yazılan erken dönem dünya literatürü, subayların sahip oldukları değerleri sivillerin askerler üzerinde kontrollerini sağlayacak en önemli etkenlerden biri olarak görmüştür. Örneğin Huntington, *The Soldier and the State*’de

¹⁶⁹ Hale Akay, Türkiye’de Asker-Sivil İlişkileri: 2000-2011 Dönemine İlişkin Bir Değerlendirme, Ekim 2011, http://www.hyd.org.tr/staticfiles/files/asker_sivil_hale_akay.pdf

profesyonel orduların sivil kontrol altına girdiğini çünkü “profesyonel ahlakın” sivillere itaat etmeyi en üstün erdem olarak kabul ettiğini savunmuştur.¹⁷⁰ Huntington’dan birkaç sene sonra Amerikan subay teşkilatını inceleyen Janowitz de benzer bir şekilde, “sadece ‘hukukun üstünlüğü’ ve gelenekler gibi sebepler yüzünden değil, aynı zamanda subayların kendi kendilerine uyguladıkları profesyonel standartlara bağlı ve sivil değerlerle anlamlı bir uyum içinde olduklarında sivil kontrol altına girdiklerini “ belirtmiştir.¹⁷¹ Yaklaşımlarındaki önemli farklılıklara rağmen, hem Huntington hem Janowitz demokratik zemine oturtulmuş sivil-asker ilişkileri için çeşitli sivil değerlerin ve ahlaki standartların subaylar tarafından içselleştirilmesine işaret etmişlerdir.¹⁷²

Bu düşünürlerden sonra gelişen literatür, subaylar arasındaki tutumları değiştirebilecek birbirine bağlı iki faktöre dikkat çekmiştir. Bunlar toplumda değişen algılar ve değişen dış tehditler ile uluslararası konjonktürdür.¹⁷³ Örneğin Batı demokrasilerini inceleyen bir çalışma, Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve komünist tehdidin çökmesiyle birlikte yeni bir uluslararası konjonktür doğduğunu ve bunun da silahlı kuvvetlerin yapısı ve kültüründe önemli dönüşümlere yol açtığını göstermektedir.¹⁷⁴ Bugünkü Batı demokrasilerinde toplumlar silahlı kuvvetlere karşı ilgisiz ve kayıtsızdır. Bununla birlikte “post-modern” diye adlandırılabilen bu ordular anavatanı savunmayı tek görevleri olarak kabul etmemekte ve barışı koruma veya insani yardım gibi yükümlülüklere de odaklanmaktadır.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Samuel P. Huntington, *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, Harvard University Press, Cambridge ve Londra, 1985, s.70-79.

¹⁷¹ Morris Janowitz, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*, The Free Press, New York, 1960, s. 420.

¹⁷² Bu tartışmanın bir özeti için bkz. Peter D. Feaver, “The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control”, *Armed Forces and Society*, Cilt 23, Sayı 2, Kış 1996, s. 149-178.

¹⁷³ Bu literatürün bir özeti için bkz. Anthony Forster, Timothy Edmunds ve Andrew Cottey, “Introduction: The Professionalisation of Armed Forces in Postcommunist Europe”, Anthony Forster, Timothy Edmunds ve Andrew Cottey (der.), *Challenge of Military Reform in Postcommunist Europe: Building Professional Armed Forces*, Palgrave Macmillan, Gordonsville, 2003, s. 3-6.

¹⁷⁴ Moskos, Charles C. John Allen Williams ve David R. Segal, “Armed Forces after the Cold War”, Charles C. Moskos, John Allen Williams ve David R. Segal (der.), *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War* içinde, Oxford University Press, New York ve Oxford, 2000, s. 3.

¹⁷⁵ Charles C. Moskos, “Toward a Postmodern Military: The United States as a Paradigm”, Charles C. Moskos, John Allen Williams ve David R. Segal (der.), *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War*, Oxford University Press, New York ve Oxford, 2000, s. 17-20. Dış tehditlerin sivil-

Her ne kadar postmodern ordularla ilgili bu analiz Batı demokrasilerini kapsasa da tüm eski NATO üyesi ülkeler için benzer değişimlerden bahsetmek mümkündür. TSK'nın da önemli açılardan post modern ordu nitelemesine uyduğu ileri sürülmüştür.¹⁷⁶ TSK Soğuk Savaş sonrasında NATO ve Birleşmiş Milletler barışı koruma harekâtlarına katılmıştır. Ayrıca yukarıda da değinildiği gibi toplumun özellikle seçkin kesimleri ve sivil toplum kuruluşları arasında, TSK'nın siyasete müdahalelerine karşı bir muhalefet oluşmuştur.¹⁷⁷ TSK personeli ve subay teşkilatında gözlemlenen değişimler de toplumdaki bu dönüşümün yansıması olduğu kadar, aynı zamanda “ordunun NATO ve AB'deki akranlarına yetişme arzusunun” da bir sonucudur.¹⁷⁸

AB üyeliği ve NATO bünyesinde değişen görev tanımları ile birlikte, reformların artışa geçtiği dönemlerde Türkiye'nin yakın bölgesinde meydana gelen değişiklikler de kimi subayların algısında değişim yaratmıştır. Özellikle Türkiye'nin doğu sınırını etkileyen Irak'taki Amerikan işgali TSK'nın hem ülke içindeki hem de bölgedeki konumuna tesir etmiştir. İlk Körfez Savaşı'ndan itibaren PKK Irak'ın kuzey bölgesini Türkiye'de yürüttüğü faaliyetler ve operasyonlar için kullanmıştır. Körfez Savaşı'nda ABD ile işbirliği yapan Türkiye ise 1991'den sonra bölgede serbest geçiş hakkına sahip olmuştur. TSK sınırın ötesinde operasyonlar düzenleyerek PKK ile çatışabilmiştir. Ama Mart 2003'te Kuzey Irak'a Türk askeri gönderilmesine ve ABD askerinin Türkiye üzerinden Irak'a girmesine izin verecek tezkereyi TBMM'nin reddetmesinden sonra TSK'nın bölgedeki ayrıcalıklı konumu sona ermiştir. İleriki yıllarda TSK belli ölçüde operasyonlarını sürdürmüşse de, 2000'lerin başındaki durum farklı gözükmiştir. Irak Savaşı başladıktan kısa bir süre sonra Amerikan ordusunun 11 Türk askerini alıkoyması, değişen durumun en net göstergesi olmuştur. TSK hem Kuzey Irak'taki etkisini kaybetmiş hem de bölücülük faaliyetlerine karşı müttefiki

---

asker ilişkilerine etkileri için ayrıca bkz. Michael Desch, *Civilian Control of the Military: The Changing Security Environment*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore ve Londra, 1999.

¹⁷⁶ Nil Şatana, “Transformation of the Turkish Military and the Path to Democracy”, *Armed Forces and Society*, Cilt 34, Sayı 3, Bahar 2008, s. 357-388. Ayrıca bkz. Bill Park, “Defence Transformation and Internal Security: The Turkish Experience”, Timothy Edmunds ve Marjan Malesiö (der.), *Defence Transformation in Europe: Evolving Military Roles*, LOS Press, Amsterdam, 2005, s. 91-101.

¹⁷⁷ Şatana, “Transformation of the Turkish Military”, s. 364-372.

¹⁷⁸ *A.g.e.*, s. 382.

ABD ile işbirliği yapamaz hale gelmiştir.¹⁷⁹ Bunun bir sonucu olarak AKP hükümeti komşularla sıfır sorun, yumuşak güç kullanımı, diyalog ve ekonomik işbirliği gibi prensipleri de içeren bir dış politika benimsemeye başlamıştır. Elbette Türkiye'nin çevresinde yaşanan gelişmeler bu yeni dış politikanın tek sebebi değildir. Ama 2000'lerdeki politikayı bir "Avrupalılaştırma" örneği olarak nitelendirmek yine de mümkündür.¹⁸⁰ AKP hükümeti, Kürt meselesini çözmek için, bir yandan Kuzey Irak'taki bölgesel Kürt yönetimiyle diyalog kurmuş diğer yandan da AB ile entegrasyon çerçevesinde azınlık hak ve özgürlükleri konusunda reform politikalarını hayata geçirmiştir. Bu iki strateji de TSK'nın hem yurtiçinde hem de yurtdışında değişen konumu ve görevlerine işaret etmektedir. Soğuk Savaş sonrasında NATO ve Birleşmiş Milletler barış gücü operasyonlarına katılan TSK'nın görev tanımı bir ölçüde değişmiştir. Fakat 1990'lı yıllarda sert güç kullanımına dayalı ve gerek Türkiye içinde gerek sınır ötesinde TSK merkezli ve askeri karar alıcıların başat rol oynadıkları çözümler devam etmiştir. İkinci Irak Savaşı'nı takip eden dönemde ise bu tarz yöntemler rafa kaldırılmıştır.

Hükümet ayrıca Türkiye'nin Kıbrıs politikasını da değiştirmiş ve adada yaşayan Rum ve Türk halklarını federal bir devlet altında birleştirmeyi öngören ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından öne sürülen planı desteklemiştir. Adada iki ayrı devletin varlığı ve Rum Kesimi'nin Mayıs 2004 itibarıyla AB ülkeleri arasına katılacak olması Türkiye'nin üyeliği için önemli bir engel teşkil etmiştir. Mevcut durumun değiştirilmesi için iki halkın onayı gerektiği gibi, adada 1974'ten beri asker bulunduran TSK'nın da rızası önemli olmuştur. Kimi subayların plana karşı çıkan açıklamalarına rağmen,¹⁸¹ hükümet adada çözümü desteklemiş ve Kıbrıs Türk halkının çoğunluğu ile birlikte Annan Planı'na referandumda olumlu yanıt verilmesini istemiştir. Ama beklenen çözüm Rum

¹⁷⁹ Gencer Özcan, "Facing the Waterloo in Diplomacy: Turkey's Military in the Foreign Policy-Making Process", *New Perspectives on Turkey*, Cilt 40, Bahar 2009, s.93-97.

¹⁸⁰ Meltem Müftüler Baç ve Yaprak Gürsoy, "Is There a Europeanization of Turkish Foreign Policy?: An Addendum to the Literature on EU Candidates", *Turkish Studies*, Cilt 11, Sayı 3, Eylül 2010, s. 405-427.

¹⁸¹ Gencer Özcan, a.g.m., 92-93.

Kesimi'nin Nisan 2004'teki referandumda çoğunluk oyuyla planı reddetmesinden sonra gerçekleştirilememiştir.¹⁸²

AB üyeliği, Türkiye'nin bölgesinde değişen durumlar ve Türk-Amerikan ilişkilerindeki yeni dinamikler hem içeride hem de dışarıda reformları zaruri hale getirmiştir. Fakat uluslararası konjonktürdeki değişimler, olası AB üyeliği ve reformlar TSK'nın bazı kesimleri tarafından ulusal ve askeri çıkarlara tehdit olarak algılanmıştır. Örneğin Ağustos 2003'te dönemin MGK Genel Sekreteri Tuncer Kılınç görevini devrederken “7. AB Uyum Paketi ile MGK Genel Sekreterliği'nin işlevini yitirdiğini” savunmuş ve AB üyeliği için yapılan reformların “Türkiye'nin ulusal çıkarlarıyla bağdaşmadığını” belirtmiştir.¹⁸³ Benzer endişeler 2003 ve 2004'te Kara Kuvvetleri, Jandarma, Birinci Ordu ve Ege Ordu Komutanları tarafından da dile getirilmiştir.¹⁸⁴ Bazı yüksek rütbeli subaylara göre AB ve ABD ile ilişkiler ulusal çıkarları zedelediği için dış politika alanında yeni stratejiler belirlemek ve esaslı bir değişim gerçekleştirmek gerekmektedir. “Avrasyacı” olarak adlandırılan bu subaylara göre Batı ile ittifaktan uzaklaşmak, gerekirse NATO üyeliğinden çıkmak ve İran veya Rusya gibi yeni müttefiklerle işbirliği yapmak Türkiye'nin yeni stratejileri arasında olmalıydı.¹⁸⁵ Demirel'in de belirttiği gibi “Soğuk Savaş yıllarında çok küçük bir azınlık dışında tartışmasız şekilde kabul edilen ABD ve NATO yönelimli dış politika eksenini”, Soğuk Savaş sonrası dönemde yerini bazı kesimler için yeni arayışlara bırakmıştır.¹⁸⁶ Sertlik yanlısı olarak nitelendirilebilecek bu kesimler arasında ayrıca askerinin vesayetinin sürmesi ve hatta TSK'nın dini ve bölücü eylemlere karşı siyasete müdahale etmesi gerektiğine inananlar da vardı. Soğuk Savaş döneminde komünist tehdidini önlemek adına gerçekleştirilen darbelere karşı Türkiye'nin Batılı müttefikleri ve NATO sessiz kalsa da, 2000'lerde askerinin müdahalelerine Avrupa'dan da tepkiler gelmektedir. Dolayısıyla, sertlik yanlısı subayların TSK'nın siyasi rolünü devam

¹⁸² Clement Dodd, “Constitutional Features of the UN Plan for Cyprus and Its Antecedents”, *Turkish Studies*, Cilt 6, Sayı 1, Mart 2005, s. 39-51.

¹⁸³ “Org. Kılınç: 7. Uyum Paketi MGK'yı işlevsiz bıraktı .. !”, *Milliyet*, 25 Ağustos 2003, <http://www.milliyet.com.tr/2003/08/25/son/sontur46.html>. 28 Mayıs 2012.

¹⁸⁴ Metin Heper, “The European Union, the Turkish Military and Democracy”, *South European Society and Politics*, Cilt 10, Sayı 1, Nisan 2005, s. 38-39.

¹⁸⁵ Gencer Özcan, “Facing the Waterloo in Diplomacy: Turkey's Military in the Foreign Policy-Making Process”, *New Perspectives on Turkey*, Cilt 40, Bahar 2009, s. 97-98.

¹⁸⁶ Demirel, *a.g.e.*, s. 14.

ettirmesi gerektiği görüşüyle, Batı karşıtı geliştirdikleri tavır birbirleriyle uyum içinde olan stratejilerdir.

Sertlik yanlısı subaylar 2000'lerin başlarında seslerini duyursalar da TSK'nın genel çizgisi reformlara çok da fazla itiraz etmeyen ve Batılı müttefiklerle işbirliğine devam eden bir çizgi olmuştur. Bu ılımlı tavırda dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'ün tutumu önemlidir. Fakat bu dönemde Özkök'ün TSK içindeki tek ılımlı subay olduğunu düşünmek yanıltıcı olur. Demirel'in de değindiği gibi "Özkök'ün yalnız olmadığını ve hiyerarşi silsilesi içinde darbe karşıtı eğilimin daha aşağılarda da yankı bulduğu sonucunu çıkarmak herhalde yanlış olmayacaktır"¹⁸⁷ Birçok gözlemcinin de belirttiği gibi 2000'lerin başlarında TSK, AB üyeliği için gereken ve askerinin siyasi otonomisini de etkileyen reformlara destek vermiş veya en azından direnmemiştir.¹⁸⁸ Bu tavır TSK'nın önemli bir kesiminde değerlerin değiştiğini ve askerinin siyasi rolü ile ilgili tutumunun yeniden yapılandığını göstermektedir.

Bu dönemdeki tutum değişikliği ve reformlara verilen destek iki sebeple açıklanabilir. İlk olarak, AB'nin Türkiye'nin karşılaştığı bazı ekonomik ve siyasi problemleri çözebileceği inancı subaylar arasında hâkim olmuştur. Bahsedilen dönemde AB üyeliğinin bugüne nazaran çok daha olası görüldüğü düşünülürse, bu inancın temelleri de daha iyi kavranabilir. Nitekim AB, İslami hareketleri ve Kürt bölücülüğünü dize getirebilecek ve Kıbrıs problemine çözüm üretebilecek bir mekanizma ve belki de tarafların üzerinde anlaşabilecekleri ortak bir amaç olarak algılanmıştır. Diğer bir ifadeyle, reformlar TSK'nın rolünü ve iç tehditlere karşı ülkeyi koruma ve kollama misyonunu değiştirecek olsa da, "bu büyük problemleri tek başına çözmeye çalışmanın maliyeti" daha fazla gözüküştür.¹⁸⁹

İkinci olarak, TSK'nın kendi için belirlediği "muhafız" ve "öncü" rolleri reform sürecinde birbirleriyle çelişmeye başlamıştır. TSK'nın genel bakış açısı ulusal bütünlük, egemenlik ve laiklik prensiplerini vurguladığı kadar "Batılılaşma",

¹⁸⁷ *A.g.e.*, s. 17.

¹⁸⁸ Örneğin bkz. Ersel Aydın, Nihat Ali Özcan ve Doğan Akyaz, "The Turkish Military's March toward Europe", *Foreign Affairs*, Cilt 85, Sayı 1, Ocak/Şubat 2006, s. 77-90.

¹⁸⁹ *A.g.e.*, s. 87.

“Avrupalılaşma” ve modernleşme gibi unsurların da altını çizmiştir.¹⁹⁰ Batılılaşma misyonunun TSK mensuplarının büyük bir kısmı tarafından içselleştirilmesinin kaynağı Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar dayanır. Fakat bu bağlamda NATO üyeliğini ve Soğuk Savaş döneminde Batı ittifakı içinde yer almanın getirdiği önemli düşünce yapısını da unutmamak gerekir. Zira Soğuk Savaş döneminde Silahlı Kuvvetler “muhafız” ve “öncü” rollerini aynı anda uygulayabilmiştir. Fakat Soğuk Savaş sonrası uluslararası konjonktürün değişmesi ve Türkiye’nin AB adayı olması ile birlikte muhafız ve öncü roller birbirleriyle çelişmeye başlamıştır. Türkiye’nin AB üyeliğine öncülük etmek, muhafızlık rolünden vazgeçmeyi zorunlu kılmıştır.¹⁹¹ TSK’nın çıkarlarını koruma adına reformlara karşı gelmek, Batılılaşma hedefinden sapmak, o güne kadar devam ettirilen söylemi hiçe saymak ve geçmişteki darbelerin sebeplerine ve askerinin bir başka misyonuna ters düşmek demektir.¹⁹² Benzer bir şekilde, tutarsızlık doğuracağı için bazı subayların dile getirmiş olduğu ABD, Avrupa ve NATO dışında ittifaklar arama seçeeneği de TSK için anlamlı bir alternatif değildir. Böylesine bir politika değişikliği Silahlı Kuvvetlerin itibarının tamamen kaybolmasına yol açacaktır. Dolayısıyla, reformlara karşı çıkmak uzun vadede TSK’nın çıkarlarını daha da çok zedeleyebilecek niteliktedir.

Kısaca özetlemek gerekirse, 1999’dan itibaren gerçekleştirilen reformların hayata geçirilmesinde TSK mensuplarının önemli bir kısmında gözlemlenebilecek bir tutum değişiminin de etkisi büyük olmuştur. AB adaylık süreci, toplumun TSK’nın siyasi rolüne yaklaşımındaki farklılaşma, uluslararası ve bölgesel konjonktür bu değişimin ana sebepleridir. Askerler arasındaki algı ve tutum değişiminin sonucu ise sivil-asker illiklerindeki reformlardır. Subaylar arasında böylesine bir değişim söz konusu olmasaydı, sivil-asker ilişkilerinin dönüşümüne engel teşkil edebilecek müdahaleler söz konusu olabilirdi. Fakat bu tarz bir girişimin özellikle Genelkurmay

¹⁹⁰ Metin Heper ve Aylin Güney, “The Military and the Consolidation of Democracy: The Recent Turkish Experience”, *Armed Forces and Society*, Cilt 26, Sayı 4, Yaz 2000, s. 635-657.

¹⁹¹ Ümit Cizre, “Problems of Democratic Governance of Civil-Military Relations in Turkey and the European Union Enlargement Zone”, *European Journal of Political Research*, Cilt 43, Sayı 1, Ocak 2004, s. 107-108; Ünlü Bilgiç, “The Military and Europeanization Reforms in Turkey”, s. 817.

¹⁹² Aydınlı, Özcan ve Akyaz, “The Turkish Military's March toward Europe”, s. 77-90; Zeki Sarıgil, “Europeanization as Institutional Change: The Case of the Turkish Military”, *Mediterranean Politics*, Cilt 12, Sayı 1, Mart 2007, s. 48.

Başkanlığı ve daha sonra TSK'nın birçok başka üyesi, toplumun çoğunluğu, AB ve NATO tarafından tepkiyle karşılaşacağı da aşikârdır.

5.5. DARBE İDDİALARI VE DAVALARI

2007'den sonra gerçekleştirilen sivil-asker ilişkileri alanındaki reformların sebepleri arasında Ergenekon ve Balyoz darbe iddialarını da göstermek gerekir. Bu soruşturmalar AKP hükümetinin elini güçlendirmiş ve pratikte gerçekleştirilen bir kısım değişikliğin önünü açmıştır.¹⁹³ Kronolojik olarak bakıldığında 1999-2005 arasında birçok reform yasası çıkartılmış ama 2000'lerin ortalarında değişiklikler hız kesmiştir. 2007'de başlayan Ergenekon soruşturmasını takip eden dönemde ise reformlar tekrar gündeme gelmiştir. Bu süreçte 2007 Cumhurbaşkanlığı krizi ve toplumun Genelkurmay Başkanlığı web sitesinde yayınlanan mesaja verdiği tepki de muhakkak önemli roller oynamıştır. Ama bu faktörlerle birlikte Ergenekon ve Balyoz davalarının sonuçlarını da irdelemek gerekir. Zira bu davalar hükümetin elini güçlendirmiştir. Örneğin 2010 ve 2011 YAŞ toplantıları öncesi çıkan krizler ve bunların hükümetin istediği şekilde çözümlenmesi, haklarında “darbe girişiminde bulunma” iddiası ile dava açılmış askeri personelin atamalarını ilgilendirdiği için doğrudan doğruya bu davaların neticesidir.

Daha henüz 2000'li yılların başında TSK içinde bazı kesimlerin AKP hükümetini devirme amaçlı bir darbe hazırlığı içinde olduğu ileri sürülmüştür.¹⁹⁴ Bu iddialar emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Özden Örnek'e ait olduğu ileri sürülen günlükler ile *Sarıkoz* ve *Ayışığı* adlı darbe planlarının Mart 2007'de *Nokta* dergisinde yayınlanmasından sonra daha da artmıştır.¹⁹⁵ İleriki yıllarda ise *Eldiven*,

¹⁹³ Ümit Cizre ve Joshua Walker, “Conceivingtheew Turkey after Ergenekon”, *International Spectator*, Cilt 45, Sayı 1, Mart 2010, s. 92-95.

¹⁹⁴ Örneğin 23 Mayıs 2003'te *Cumhuriyet* gazetesinin manşetten duyurduğu ve Mustafa Balbay tarafından kaleme alınan “Genç Subaylar Tedirgin” haberi yayınladığı tarihte ve sonrasında çeşitli spekülasyonlara sebep olmuştur.

¹⁹⁵ “İçinden İki Darbe Girişimi Geçen Günlük”, *Radikal*, 29 Mart 2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=216922>, 29 Ağustos 2012.

İrtica ile Mücadele Eylem Planı, *Kafes* gibi başka darbe planları da ortaya atılmıştır.¹⁹⁶ Tüm bu iddiaları da içeren *Ergenekon* ¹⁹⁷soruşturması sonucunda içlerinde çeşitli rütbelere emekli ve muvazzaf asker, gazeteci ve akademisyenin de bulunduğu 300’den fazla kişi hakkında Ekim 2008’den Mart 2012’ye kadar 15 ayrı dava açılmıştır.¹⁹⁸ iddialara göre zanlılar kamuoyunu ve medyayı kışkırtmak amacı ile azınlık gruplarına saldırılar düzenlemek, Yunanistan ile savaş başlatmak, hükümet aleyhinde protesto gösterileri düzenlemek, bomba patlatmak veya siyasi liderler ve aydınlara karşı suikasta girişmek gibi çeşitli psikolojik savaş ve sahte bayrak operasyonları düzenlemeyi planlamışlardır. Bu planlarla, ülke içinde kargaşa ortamı yaratarak TSK’nın darbe gerçekleştirmesi için uygun zemini hazırlamak amaçlanmıştır. Her ne kadar darbe planlarının birbirleriyle bağlantısı açık olmasa da, tümünün ardında *Ergenekon* adlı bir gizli örgütün olduğundan şüphe edilmiştir.¹⁹⁹ Nisan 2012’de “İnternet Andıcı” olarak anılan ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından AKP hükümetini yıpratmak amacıyla kurulduğu iddia edilen web siteleri hakkında açılan dava 2. Ergenekon davası ile birleştirilmiştir.²⁰⁰ 2010’da *Balyoz* adlı başka bir darbe girişimi iddiası daha ileri sürülmüş ve Aralık’ta 200 civarında emekli ve muvazzaf TSK mensubuna karşı ayrı bir dava süreci başlatılmıştır.²⁰¹

¹⁹⁶ Bu darbe iddiaları ilk olarak *Taraf* gazetesinin haberleri ile ortaya çıkmıştır. Bkz.”Kod Adı Eldiven: Ergenekon’un Üçüncü Darbe Planı”, *Taraf*, 07 Temmuz 2008,s. 1; “AKP ve Gülen’i Bitirme Planı”, *Taraf*, 12 Haziran 2009, S. 1; “Kod Adı Kafes”,*Taraf*, 19 Kasım 2009, s. 1

¹⁹⁷ “Tarihi Dava Başlıyor”, *Milliyet*, 20 Ekim 2008, <http://gundem.milliyet.com.tr/tarihi-dava-basliyor/guncel/gundemdetay/20.10.2008/1005374/default.htm>, 29Ağustos 2012.

¹⁹⁸ “318 sanık hakkında 15 iddianame hazırlandı”, *Hürriyet*, 5Mart 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/17189193.asp?gid=0&srld=0&oid=0&l=1>, 31Mayıs 2012.

¹⁹⁹ *Ergenekon* örgütünün Soğuk Savaş yıllarında Sovyetler Birliği’nden gelebilecek bir işgale karşı ABD destekli ve İtalya başta olmak üzere birçok NATO ülkesinde kurulmuş olan direniş örgütlerinin benzeri bir yapının kalıntısı olduğu iddia edilmiştir.Batı ittifakı ve Ergenekon örgütü arasında kurulan böyle bir bağlantı için bkz.Alı Bayramoğlu, “İstanbul’da bir savcı, Gladyo, Ergenekon ... “, *Yeni Şafak*,26 Nisan2008, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/?i=10579&y=AliBayramoglu>, 30 Mayıs2012; “Gladyo-Ergenekori yol kardeşliği”, *Radikal*, 12 Ağustos 2008, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=893195&Date=13.08.2008&CategoryID=77>, 30 Mayıs 2012.

²⁰⁰ “İnternet Andıcı, 2’nci Ergenekon davasıyla birleşti”, *Sabah*, 6 Nisan 2012, <http://www.sabah.com.tr/Gundemf2012/04/06/internet-andici-2nci-ergenekon-davasiyla-birlesti>, 29 Ağustos 2012.

²⁰¹ “En Tarihi Dava”, *Sabah*, 16 Aralık 2010, http://www.sabah.com.tr/Gundem /2010/12116160_general_ve_amiral_hkim_karsisina_cikiyor, 29 Ağustos 2012.

Balyoz davası, Ekim 2013 itibarı ile Yargıtay tarafından onandı, 361 sanığın 237 si hüküm giydi²⁰². Yüküm giyen ve halen yargılanan TSK personelinin sayısı Cumhuriyet tarihinde benzeri olmayan boyutlara ulaşmıştır. Benzer şekilde “İnternet Andıcı” iddiası kapsamında ilk defa Genelkurmay Başkanlığı görevini üstlenmiş bir orgeneral tutuklanmıştır. Sadece bu açıdan bakıldığında bile, bu davaların TSK’nın siyasi otonomisinde, vesayet rolünde ve sivil-asker ilişkilerinde ne gibi değişikliklere yol açmış olacağı ortadadır.

Darbe iddiaları ayrıca yukarıda değinilen ve sivil-asker ilişkilerindeki dönüşüme sebep olan diğer faktörleri de etkilemiştir. Toplumda değişen askerin siyasi rolüne ilişkin algı, davalar neticesinde farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu gelişmelerle birlikte TSK’nın vesayeti de kamuoyunda giderek artan boyutlarda tartışılmaya başlanmıştır. Darbe iddialarını ve yargı sürecini eleştirenler yanında AKP hükümetini destekleyen ve/veya liberal görüşlere sahip olan bazı gruplar, özellikle askerin siyasetteki rolünü sınırlandıracağı düşüncesiyle davalara destek vermişlerdir.²⁰³ Laiklik konusunda hassasiyet gösteren kimi gruplar da davalarla ilgili önemli soruları gündeme getirmişlerdir.²⁰⁴ Hem *Balyoz* hem *Ergenekon* iddianamelerinin ortaya koyduğu delilleri gerçekçi bulmayanlar, bu delillerin toplanış biçimini kınayanlar ve uzun tutukluluk süreleri ile koşullarını eleştirenler olmuştur.²⁰⁵ Bununla birlikte Ergenekon örgütüne üye olduğu iddia edilen kişilerin farklı çevrelerden gelmeleri ve farklı siyasi görüşlere sahip olmaları da kuşku yaratmıştır. Sanıkların tek ortak noktalarının AKP hükümetine karşı gelmek olduğu iddia edilmiştir.²⁰⁶ Bu da davaların asıl amacının darbe girişimlerini önleyerek demokrasiyi güçlendirmek değil, AKP muhaliflerini ortadan kaldırarak otoriter bir sisteme geçmek olduğu kuşkusunu

²⁰² “Yargıtay Balyoz Davası Kararlarını Onadı”, *Bugün*, Ekim 2013 Perşembe, <http://gundem.bugun.com.tr/er-yapilacak-generaller-haberi/822965>, 12 Aralık 2013.

²⁰³ Örneğin *Taraf* gazetesi ve köşe yazarları *Ergenekon* davasına konu olan darbelerin bir kısmını ve *Balyoz* planı iddiasını ortaya çıkartarak sürece arka çıkmışlardır.

²⁰⁴ Bu görüşlere sahip yazı örnekleri için *Sözcü* gazetesine ve köşe yazarlarına bakılabilir.

²⁰⁵ Ergenekon soruşturması ve iddianameler ile ilgili eleştirel bir bakış açısı için bkz. Gareth Jenkins, “Berween Factand Fantasy: Turkey's Ergenekon Investigation”, *Silk Road Paper*, Ağustos 2009, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpaperS/0908Ergenekon.pdf>, 21 Temmuz 2010.

²⁰⁶ Dava ve soruşturma ile ilgili eleştirilerin bir derlemesi için bkz. Akın H. Ünver, “Turkey's 'Deep Srare' andthe Ergenekon Conundrum”, *TheMiddle East Institute Policy Brief*, 23 Nisan 2009, s. 12-14.

doğurmuştur. Bu tarz görüşler kimi zaman CHP ve MHP gibi muhalefet partileri tarafından da dile getirilmiştir.²⁰⁷

Bu davaları eleştiren veya destekleyen kesimler birbirlerine birçok konuda ters düşseler de, her iki grup da askeri darbelere karşıdır ve her ikisi için de ana amaç demokrasinin güçlendirilmesidir. Bu açıdan bakıldığında darbe iddiaları ve davalarının Türkiye’de askerin siyasi rolüne ilişkin yeni bir tartışma ortamı doğurarak, sivil-askeri ilişkilerinin dönüşümünde etkili olduğu açıktır.

---

²⁰⁷ CHP ve MHP liderlerinin görüşlerine örnek olarak sırasıyla bkz. “Muhalef Olmanın Bedeli Silivri Toplama Kampı”, *Milliyet*, 10 Kasım 2011, <http://siyaset.milliyet.com.tr/-muhalif-olmanin-bedeli-silivri-toplama-kampi-/siyaset/siyasetdetay/10.11.2011/1460982/default.htm>, (30 Ağustos 2012); ve “Bahçeli'den Erdoğan'a Balyoz Eleştirisi”, *Radikal*, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1040065&CategoryID=78&Rdkref=1>, 30 Ağustos2012.

SONUÇ

Tarihinde darbeler ve askeri müdahaleler bulunan Türkiye’de, Silahlı Kuvvetlerin otonomisinin azaltılması ve sivil-asker ilişkilerindeki dönüşüm kuşkusuz demokrasinin geleceği için büyük önem taşımaktadır. 1999’dan itibaren gerçekleştirilen yasal reformlar ve TSK’yı denetim ve kontrol altında tutmak için sivillerin uygulamada gelenekleri değiştiren adımlar atmış olmaları demokrasi için olumlu süreçlerdir. Bu dönüşüm sonucunda TSK’nın iç güvenliği sağlamadaki rolü azalmış, hukuki sistem içindeki yetkileri daraltılmış, savunma harcamaları ve bütçe denetiminde dokunulmazlık statüsü yıkılmış ve Genelkurmay Başkanı atamaları gibi yüksek rütbeli subayların terfileri ile ilgili kararlarda bağımsızlıkları kırılmıştır. Elbette sivil-asker ilişkilerinin dönüşümü sona ermemiştir ve demokratikleşme için yasal değişikliklere devam edilmesi gerektiği gibi reformların askerler, siyasetçiler, bürokrasi, medya ve sivil toplum kuruluşlarınca da içselleştirilmesi gerekmektedir. Bu tarz tutumsal değişiklikler uzun bir süre alacaktır, ama on yılı aşkın süredir hem yasal çerçevede hem de uygulamada önemli bir dönüşüm yaşandığı ortadadır.

Bu dönüşümün sebeplerini dış ve iç kaynaklı olarak ayırmak gerekirse, Türkiye’nin AB adaylığını ilk dış neden olarak ortaya koymak gerekir. AB üyeliği ve Kopenhag kriterlerini yerine getirmek amaçlı çıkartılan Uyum Paketleri ve Anayasa ve kanunlarda yapılan değişiklikler sürece ilk ivmeyi veren faktörlerdir. Ama 2006’dan sonra Türkiye’nin AB üyesi olma olasılığı ciddi oranda azalmış, üye ülkelerin bir kısmında Türkiye’ye karşı açık bir tavır ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, bu tarihten sonra yapılan reformlarda AB’yi bir sebep olarak düşünmemek gerekir. Benzer şekilde, NATO’nun günümüzdeki sivil-asker ilişkilerine etkisi ile ilgili direkt bir sebep-sonuç çıkarımı yapmak zordur. NATO üyeliği çerçevesinde askerler arasında hâkim olan ve Türkiye için biçilen Batılılaşma amacı ve bu misyonun reform sürecine duyulan tepkileri azaltması NATO’nun uzun vadeli katkılarından. Ayrıca Soğuk Savaş sonrasında tüm NATO üye ülkeleri için değişen uluslararası konjonktür ve bu bağlamda askerin ülke savunmasındaki rolünün farklılaşması da unutulmaması gereken etkilerdendir. Özetle ifade etmek gerekirse, NATO üyeliği sivil-asker

ilişkilerinin dönüşümüne sebep olan faktörleri uzun vadede ve dolaylı olarak desteklemiştir.

Sivil-asker ilişkilerinin yurtiçi kaynaklı nedenleri ise iki başlık altında toplanabilir. Toplumda giderek değişen algı Silahlı Kuvvetlerin ne koşulda olursa olsun siyasete müdahale etmemesi yönündedir. Bunu demokratik prensipler çerçevesinde savunanlar olduğu kadar bu tarz müdahalelerin “geri teptiği” ve beklenen sonuçları vermediğini iddia eden kesimler de vardır. TSK bünyesinde de benzer sebeplerle subayların önemli bir kısmında değişen bir algı ve tutum mevcuttur. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası değişen uluslararası konjonktür sebebiyle askeri müdahalelerin mümkün olmadığı ve reformlara karşı çıkmanın TSK’nın önemle üzerinde durduğu Batılaştırma amacına ters düşeceği inancı subay teşkilatı içinde yankı bulmaya başlamıştır. Elbette bu tarz bir düşünce hemen bütün TSK mensuplarında hâkim olmamıştır. Askerin siyasi rolünün devam etmesi gerektiğine inandığı düşünülen askerlerin varlığı 2007 Cumhurbaşkanlığı krizi ve sonrasında ortaya atılan darbe iddiaları ile gün ışığına çıkmıştır. Fakat her iki olay da başlı başına incelenmesi gereken, hem toplum hem de TSK içindeki algı değişikliğini pekiştiren süreçlerdir. Bu bağlamda hem iç hem dış kaynaklı sebepler sivil-asker ilişkileri alanında verimli döngüler oluşturarak uzun zamana yayılmış reformların geçmişi ve geleceğini açıklamaktadır.

Fakat 2011’den sonra asker-sivil ilişkileri reformunda yapılan mevzuat değişiklikleri yetersiz kalmıştır, bazı yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesinde sorunlar meydana gelmiştir. Birtakım sorunlar ise hiç gündeme gelmemiştir, bu bağlamda asker-sivil ilişkilerinde tam manasıyla bir dönüşüm yaşanması için önümüzdeki zaman diliminde gündeme alınması gereken bazı hususlar şunlardır:

Genelkurmay başkanlığı ile MSB arasındaki görev yetki sorumluluk ilişkisi gözden geçirilerek, MSB tarafından denetim ve kontrol mekanizmasının işletilmesi.

Devlet sırrı kavramının kanunlarla tekrar düzenlenmesi, gizliliğe dayanak olarak gösterilen engellemeleri istisna haline getirecek bir kanunun hazırlanması.

TSK ile İçişleri Bakanlığı arasındaki yetki devrine devam edilmesi.

Koruculuk sisteminin rehabilite edilmesi.

Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin kaldırılması.

Askeri Eğitim Kurumlarının sivil denetime açılması.

Milli Güvenlik derslerinin liselerden kaldırılması.

Silah tedariki alanında, Genelkurmay Başkanlığının yetkilerinin planlama ve istişare ile sınırlandırılması.

OYAK' ın kendine özgü konumunun gözden geçirilmesi.

TBMM Milli Savunma Komisyonunun görüşmelerinin tutanaklara bağlanması ve bu konudaki gizliliğin kaldırılması.

Milli Savunma Komisyonunun silahlı kuvvetlerin silah alımlarında yetkisinin artırılması, Genelkurmay Başkanlığının fikirlerinin istişare ve planlama ile sınırlandırılması.

TSK üzerindeki parlamenter denetimin önünün açılması.

Askeri ve sivil yargılama usullerinin uyumlu hale getirilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, Asker kişilere özgürlüğü bağlayıcı ceza kararlarının verilmemesi gibi düzenlemelerin hayata geçirilmesi.

Gelinen nokta TSK ile Ak Parti arasında birbirlerinin işlerine karışmama konusunda anlaşmaya varıldığı fikrini akla getirmektedir. Bir zamanlar askeri vesayet altındaki Türkiye'de şimdilerde sivil-asker ilişkilerinin varılan anlaşmaya göre yürüdüğü söylenebilir. Yasal ve anayasal ayrıcalıklarını koruyan ama güncel siyasete

karişmayan TSK eskiye nazaran daha iyi görülebilirse de sivil ve demokratik denetimin henüz uzak olduğu gerçektir.12 Eylül askeri vesayetini tahkim eden anayasa bir çok değişiklere rağmen halen yürürlüktedir. Yeni ve demokratik bir anayasa ile TSK'nın sivil otoriteye bağlılığı kurumsal hale getirilmeli, demokratik ve sivil denetim mutlaka tesis edilmelidir. Türkiye 'de sivil asker ilişkileri normalleşme yolundadır ancak henüz normalleşmemiştir.

KAYNAKÇA

- AKAY, Hale; **Avrupa Birliği: Güvenlik ve Sivil-Asker İlişkileri**, Bayramoğlu ve İnsel (der.), Almanak Türkiye 2006-2008.
- ALKAN, Ahmet Turan; **II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**, İstanbul, Ufuk Kitapları, 2001.
- ARLI, Nilüfer; “EU Harmonisation Reforms, Democratisation and a New Modality of Civil-Military Relations in Turkey”, Manas Chatterji (der.), *Advances in Military Sociology: Essays in Honor of Charles C. Moskos (Contributions to Conflict Management, Peace Economics and Development, Volume 12)*, Emerald Group Publishing Limited, Bingley, 2009.
- AYDINLI, Ersel, Özcan, Nihat Ali ve Akyaz, Doğan; “The Turkish Military’s March toward Europe”, **Foreign Affairs**, Cilt 85, Sayı 1, Ocak/Şubat, 2006.
- AYDINLI, Ersel; “A Paradigmatic Shift for the Turkish Generals and an End to the Coup Era in Turkey”, **Middle East Journal**, Cilt 63, Sayı 4, 2009
- BARAN, Zeyno; “Turkey Divided”, **Journal of Democracy**, Cilt 19, Sayı 1, Ocak, 2008.
- BAYRAMOĞLU, Ali; **28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007
- BENLİSOY, Foti; “İsmet Akça ile Söyleşi, Neo-liberal Militarizme Karşı Siyasetin Toplumsallaşması”, **Mesele Dergisi**, sayı 20, 2008.
- BİLGİÇ, Ünlü; “The Military and Europeanization Reforms in Turkey”, **European Journal of Political Research**, Cilt 43, Sayı 1, Ocak 2004.
- CEVİZOĞLU, Hulki; **Generalinden 28 Şubat İtirafı: Postmodern Darbe**, İstanbul, Cevizkabuğu Yayınları, 2001.
- CİZRE, Ümit; “Problems of Democratic Governance of Civil-Military Relations in Turkey and the European Union Enlargement Zone”, **European Journal of Political Research**, Cilt 43, Sayı 1, Ocak 2004.
- CİZRE, Ümit; “Evrenselden Yerele Asker ve İktidar Sorunu”, **Stratejik Boyut**, Yıl 2, Sayı 7, Mayıs-Haziran-Temmuz 2010.
- CİZRE, Ümit & WALKER, Joshua; “Conceiving the Turkey after Ergenekon”, **International Spectator**, Cilt 45, Sayı 1, Mart 2010.

- ÇAHA, Ömer; “Sivil Toplum ve Liberalizm”, **Türk Demokrasi Vakfı Diyalog Dergisi**, Ocak 1996.
- ÇARKOĞLU, Ali & KALAYCIOĞLU Ersin; **The Rising Tide of Conservatism in Turkey**, Palgra ve Macmillan, New York, 2009.
- ÇELİK, Seydi; **Osmanlı’dan Günümüze Askeri Bürokrasinin sistem İçindeki Yeri**, İstanbul, Salyangoz Yayınları, 2008.
- DAHL, Robert A.; **Demokrasi ve Eleştirileri** (Çev. Levent Köker), Türk Siyasi İlimler Derneği- Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara, 1993.
- DEMİREL, Taner; “2000’li Yıllarda Asker ve Siyaset”, Kontrollü Değişim İle Statüko Arasında Türk Ordusu Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Seta Analiz Dergisi, sayı, 18, Şubat, 2010.
- DODD, Clement; “Constitutional Features of the UN Plan for Cyprus and Its Antecedents”, **Turkish Studies**, Cilt 6, Sayı 1, Mart 2005.
- DONNELLY, Chris; “Defence Transformation in The New Democracies: A Frame Work for Tackling The Problem”, **NatoReview**, January, 1997.
- DURSUN, Davut; **27 Mayıs 1960 Darbesi: Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler**, İstanbul, Şehir Yayınları,2001.
- ERDEM, Fazıl Hüsnü & COŞKUN, Vahap; **Askeri Yargı ve Askeri Vesayet**, SETA Analiz, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayını, Temmuz 2009.
- ERDOĞAN, Mustafa; **28 Şubat Süreci**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- ERDOĞAN, Mustafa; “Türk Politikasında Bir Reformist: Özal”, İhsan Dağı, İhsan Sezal, Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet, İstanbul, Boyut Kitapları, 2003
- ERDOĞAN, Mustafa; **Rejim Sorunu**, Ankara, Vadi Yayınları, 1997.
- ERDOĞAN, Mustafa; **Anayasacılık, Parlamentarizm, Silahlı Kuvvetler**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993.
- ERDOĞAN, Mustafa; **Anayasal Demokrasi (Anayasa Hukukuna Giriş)**, 2. Bası, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.
- ERKANLI, Orhan; **Anıla, Sorunla, Sorumlular**, İstanbul, Baha Matbaası, 1972.
- EROĞLU, Cem; **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, İmge Kitabevi, 1990.

- FEAVER, Peter D.; “The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control”, **Armed Forces and Society**, Cilt 23, Sayı 2, Kış 1996.
- FEROZ, Ahmad;; **İttihatçılıktan Kemalizme**, Çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985.
- FINER, S.E.; **The Man on Horseback**, PallMall Press, London, 1962.
- GENCER, Özcan; “Facing the Waterloo in Diplomacy: Turkey’s Military in the Foreign Policy-Making Process”, **New Perspectives on Turkey**, Cilt 40, Bahar 2009.
- GÜRİSOY, Yaprak; “The Changing Role of the Military in Turkish Politics: Democratization Through Coups?”, **Democratization**, Cilt 19, Sayı 4, Ağustos 2012.
- GÜRİSOY, Yaprak; “The Final Curtain for the Turkish Armed Forces? Civil-Military Relations in View of the 2011 General Elections,” **Turkish Studies**, Cilt 13, Sayı 1, Haziran 2012.
- GÜRİSOY, Yaprak; “Turkish Public Attitudes Toward the Military and Ergenekon: Consequences for the Consolidation of Democracy”, **Working Paper**, Sayı 5 *EU/SI2012*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Avrupa Birliği Enstitüsü, 2012.
- HAKIM, P.& LOWENTHAL, A. F.: “Latin Amerika’nın Kırılgan Demokrasileri”, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, der. Larry Diamond ve Marc F. Plattner, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995.
- HALE, William; “Ordu-Sivil İlişkisinde Liberal Model de Mümkün”, **Entelektüel Bakış**, Milliyet, 2 Nisan 1994.
- HALE, William; **Turkish Politics and the Military**, London, 1994
- HALE, William, **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınları, 1996
- HEPER, Metin; “The Justice and Development Party Government and the Military in Turkey”, *Turkish Studies*, Cilt 6, Sayı 2, Haziran 2005, s. 222; İlderem Türker, “Unstable Stability: Turkish Politics at the Crossroads?”, **International Affairs**, Cilt 83, Sayı 2, 2007.

HEPER, Metin ve GÜNEY Aylin; “The Military and the Consolidation of Democracy: The Recent Turkish Experience”, **Armed Forces and Society**, Cilt 26, Sayı 4, Yaz 2000.

HEPER, Metin; “The European Union, the Turkish Military and Democracy”, **South European Society and Politics**, Cilt 10, Sayı 1, Nisan, 2005.

HUNTINGTON, Samuel P.; **The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations**, Harvard University Press, Cambridge ve Londra, 1985.

HUNTINGTON, Samuel P.; **Üçüncü Dalga**, (Çev. Ergun Özbudun), Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.

İNSEL, Ahmet; “Ulusal Güvenlik Siyaseti ve Silahlı Kuvvetler Partisi”, **Birikim**, Sayı:149, 2001.

JANOWITZ, Morris; **The Professional Soldier: A Social and Political Portrait**, The Free Press, New York, 1960.

KANSU, Aykut; **1908 Devrimi**, Çev. Ayda Erbal, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995; Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki (1908 – 1914) Çev. Nuran Yavuz, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1986.

KEYDER, Çağlar; **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, 13. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

KEYDER, Çağlar; “Cumhuriyet Devleti Ne Kadar Güçlüydü?” **Uluslararası Atatürk ve Çağdaş Toplum Sempozyumu**, Haz. Mürşit Balabanlılar, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.

KIRSHIN, Yuri; “Ensuring Military Security in A Democratic Society”, **Nato Review**, January, 1997.

LAÇİNER, Ömer; **“Türk Militarizmi”, Bir Zümre Bir Parti: Türkiye’de Ordu**, İstanbul, Birikim Yayınları, 2009.

LAÇİNER, Ömer; **Türk Militarizmi, Bir Zümre Bir Parti: Türkiye’de Ordu, İçinde**, Derleyenler: Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu, İstanbul, Birikim Yayınları, 2004.

Milli Savunma Bakanlığı, Beyaz Kitap, Ankara, 2000.

MÜFTÜLER BAÇ, Meltem & GÜR SOY, Yaprak; “Is There a Europeanization of Turkish Foreign Policy?: An Addendum to the Literature on EU Candidates”, **Turkish Studies**, Cilt 11, Sayı 3, Eylül 2010.

- NORDLINGER, Eric; **Soldiers in Politics : Military Coups and Governments**, Prentice Hall, New Jersey, 1977; Morris Janowitz, **Military Institutions and Coercion in The Developing Nations**, Chicago, University of Chicago Press, 1977.
- ÖZKAN, Cemal; “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ordu” **Tanzimat’tan Cumhuriyete Büyük Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, C.5,1985.
- ÖZBUDUN, Ergun; **Türkiye’nin Demokratikleşmesinin Önündeki Engeller, Stratejik Boyut**, Yıl 2, Sayı 7, Mayıs-Haziran-Temmuz 2010
- ÖZBUDUN, Ergun ve Hale, William, *Türkiye’de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm AKP Olayı*, Doğan Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2010
- ÖRNEK, Acar; **Kamu Yönetimi**, Meram Yayın Dağıtım, İstanbul, 1992
- ÖRS, Birsen; **Türkiye’de Askeri Müdahaleler [Bir Açıklama Modeli]**, İstanbul, Der Yayınları,1996.
- ÖZEL, Soli; “Turkey at the Polis: AftertheTsunami”“, **Journal of Democracy**, Cilt 14, Sayı 2, Nisan 2003.
- ÖZDAĞ, Ümit; **Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu -Siyaset İlişkileri**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991.
- ÖZTÜRK, Osman Metin; **Ordu ve Politika**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1993.
- PONTON, Geoffrey & GILL, Peter; **Introduction to Politics**, Basil Blackwell, Inc., Cambridge,1988.
- SAKALLIOĞLU, Ümit; “Ordu ve Siyaset”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 14, İstanbul, İletişim yayınları, 1995.
- SAKALLIOĞLU, Ümit Cizre; **AP- Ordu İlişkileri: Bir İnkilemin Anatomisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.
- SARIGİL, Zeki; “Europeanization as InsrirutionalChange: The Case of theTurkishMilitary”, **Mediterranean Politics**, Cilt 12, Sayı 1, Mart 2007.
- SARTORİ, Giovanni; **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş** (Çev.Tuncer Karamustafaoğlu- Mehmet Turhan), Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.
- SCHMITTER, Phillippe& KARL, Terry Lyn; “Demokrasi Nedir, Ne Değildir?” (Çev. Levent Gönenç), **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, der. Atilla Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993.

- SHILS, Edward: “The Military in The Political Development of The New States”, **The Role of The Military in Under Developed Countries**, der. John J. Johnson, Princeton University Press, Princeton, 1962. .
- ŞAHİN, Bahar; “Türkiye’nin Avrupa Birliği Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar”, Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.), **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları içinde**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005.
- ŞATANA, Nil; “Transformation of the Turkish Military and the Path to Democraey”, **Armed Forces and Society**, Cilt 34, Sayı 3, Bahar 2008.
- TANÖR, Bülent; **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**, 14. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- TÜRKEŞ, Alparslan; **27 Mayıs ve Gerçekler**, Ankara, Berikan Yayınları, 2000.
- TURHAN, Talat; **27 Mayıs 1960’tan 28 Şubat 1997’ye: Devrimci Bir Kurmay Subayın Etkinlikleri**, İstanbul, Sorun Yayınları, 2001.
- TUNÇAY, Mete; **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması: (1923 – 1931)**, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1981.
- ULUSOY, Kıvanç; “Turkey’s Reform Efforrs Reconsidered, 1987-2004”, **Democratization**, Cilt 14, Sayı 3, Haziran 2007.
- ÜNSALDI, Levent; **Türkiye’de Asker ve Siyaset**, Çev. Orçun Türkay, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2008.
- USTA, Sefa; **Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları: Sivil Toplum, Demokrasi ve Güven**, Konya, 2006.
- ÜNVER, Akın H.; “Turkey’s ‘DeepSrare’ and the Ergenekon Conundrum”, **TheMiddle East Institute Policy Brief**, 23 Nisan 2009..
- ÜNSALDI, Levent; **Türkiye’de Asker ve Siyaset**, Çev. Orçun Türkay, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2008.
- YAVUZ, Hakan; “Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt:6, İslamcılık, Haz: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004
- YAZICI, Serap; **Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri**, Ankara, Yetkin Yayınları, 1997

YAZICI, Serap; **Demokratikleşme Sürecinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Elektronik Kaynaklar ve Gazeteler

AKSİYON, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-27441-11-hocaefendi-nicin-evet-diyor.html> (Erişim tarihi 29 Ocak 2014).

AKAY, Hale; Türkiye’de Asker-Sivil İlişkileri: 2000-2011 Dönemine İlişkin Bir Değerlendirme, Ekim 2011, http://www.hyd.org.tr/staticfiles/files/asker_sivil_hale_akay.pdf (Erişim Tarihi:12Aralık 2012).

BAYRAMOĞLU, Ali;”Gladyo, Ergenekon”, Yeni Şafak, 26 Nisan 2008, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/?i=10579&y=>, (Erişim Tarihi 30 Mayıs 2012).

BİANET, “MGSB Değişiyor, “Tehditler”de AKP’nin Öncelikleri Gündemde”, 23 Ağustos 2010, <http://bianet.org/bianet/bianet/124331-mgsb-degisiyor-tehditlerde-akpnin-ocelikleri-gundemde> ; (Erişim Tarihi5 Mayıs 2012).

BİNHABER, Avukatlar da ‘Yetmez Ama Evet’ dedi.http://www.binhaber.com/haber.php?haber_id=593 erişim tarihi 26 ocak 2014.

CNN TÜRK; “TSK’nın 404 Mensubu Yargılanıyor”, 31 Temmuz 2012, <http://www.cnnturk.com/2012/turkiye/07/31/tsknin.404.mensubu.yargilaniyor/671051.0/index.html> , (Erişim Tarihi:29 Ağustos 2012).

CNN TÜRK; “Terörle mücadelede polis reformu”, 22 Temmuz 2011, <http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/07/22/terorle.mucadelede.polis.reformu/623674.0/>(Erişim Tarihi:29 Ağustos 2012).

CNN TÜRK; “EMASYA Protokolü kaldırıldı”, 4 Şubat 2010, <http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/02/04/emasya.protokolu.kaldirildi/562324.0/>(Erişim Tarihi: 9 Kasım 2012)

HÜRRİYET;Genelkurmay’dan Çok Sert Açıklama”,29 Nisan 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6420961.asp?gid=180> , (Erişim Tarihi:26 Mayıs 2012)

HÜRRİYET;Çağlayan’daki Ne Şeriat Ne Darbe Sloganı Toplumun Sesi”, 02 Mayıs 2007, <http://www.milliyet.com.tr/2007/05/02/ekonomi/aeko.html>(Erişim Tarihi26 Mayıs 2012)

HÜRRİYET;Hükümet Genelkurmay Açıklamasını Değerlendirdi”,28 Nisan 2007, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=6424353> , (Erişim Tarihi 26 Mayıs 2012)

- HÜRRİYET; 28 Nisan 2007, “Mumcu;’Bu krizden çıkmamanın yegâne yolu seçimdir”’,
http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6424615_p.asp, (Erişim Tarihi:27.09.2013)
<http://bilgi.edu.tr/tr/haberler-ve-etkinlikler/haber/536/turkiyede-silahl-kuvvetler-ve-toplum-anket-sonuclar/> , 26 Mayıs 2012.
- HÜRRİYET; “318 sanık hakkında 15 iddianame hazırlandı”, *Hürriyet*, 5 Mart 2011,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/17189193.asp?gid=0&srid=0&oid=0&l=1>(Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2012)
- KAYAR,İnci;Turkiye siyasetinde ordunun rolü, asker-sivil-iliskileri<http://www.habername.com/yazi-ii--9032.htm>.
- MİLLİYET; “Hasdal Ordusu”,1 Haziran 2011, s. 16.
- MİLLİYET MİLLİYET;;Org, Kılınç: 7. Uyum Paketi MGK’yı işlevsiz bıraktı !”,25 Ağustos 2003, <http://www.milliyet.com.tr/2003/08/25/son/sontur46.html>, (Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2012).
- MİLLİYET;”Tarihi Dava Başlıyor”, 20 Ekim 2008,<http://gundem.milliyet.com.tr/tarihi-dava-basliyor/guncel/gundem-detay/20.10.2008/1005374/default.htm> ,(Erişim Tarihi:29 Ağustos 2012).
- MİLLİYET; “Muhafif Olmanın Bedeli Silivri Toplama Kampı”, 10 Kasım 2011,
<http://siyaset.milliyet.com.tr/-muhafif-olmanin-bedeli-silivri-toplama-kampi> /siyaset/siyasetdetay/10.11.2011/1460982/default.htm , (Erişim Tarihi:30 Ağustos 2012).
- MİLLİYET; 18 Mart 2007, “Kanadoğlu: ‘Umarım Anayasa Mahkemesi aymazlık yapmaz”’, <http://www.milliyet.com.tr/2007/03/18/siyaset/siy02.html>, (Erişim Tarihi: 29.09.2013).
- NTVMSNBC: *Ntvmsnbc.com İnternet Sitesi*, 19 Mayıs 2006 “Saldırgan: Cezalandırmak istedim” <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/373612.asp>, (Erişim Tarihi:15.09.2013).
- NTVMSNBC; “Sahil Güvenlik Komutanlığı kaldırılıyor”, 1 Kasım 2010, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25146898/>(Erişim Tarihi:9 Eylül 2013).
- NTVMSNBC; *Ntvmsnbc.com İnternet Sitesi*, 13 Nisan 2007, Orgeneral Büyükanıt’ın Konuşmasının Tam Metni- <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/405466.asp>, (Erişim Tarihi:29.09.2013).

NTVMSNBC; *Ntvmsnbc.com İnternet Sitesi*, 7 Mayıs 2007, “Abdullah Gül adaylıktan çekildi.”, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/407306.asp>, (Erişim Tarihi: 27.09.2013).

OYAK 2004 Faaliyet Raporu http://content.oyak.com.tr/oyakdosyalar/media/editor/files/KURUMSAL/faaliyet-raporlari/OYAK_Faaliyet_Raporu_2004.pdf (Erişim Tarihi: 19 Eylül 2013).

OYAK 2008 Faaliyet Raporu; <http://www.oyak.com.tr/oyakdosyalar/media/editor/files/KURUMSAL/faaliyet-raporlari>(Erişim Tarihi: 19 Eylül 2013).

ÖZGÜR GÜNDEM; “Sıra AKP’nin yönettiğisavasta”, 23 Ağustos 2011, http://ozgurgundem.com/index.php?module=nuce&action=haber_detay&haberID=18762&haberBaslik=S%C4%B1ra%20AKP(Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2013).

RADİKAL; Özkök: Kıbrıs’ta Beş İtirazımız Var”, 19 Ekim 2003, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=92520> , (Erişim Tarihi; 25 Mayıs 2012).

RADİKAL; “İçinden İki Darbe Girişimi Geçen Günlük”, 29 Mart 2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=216922> , (Erişim Tarihi: 29 Ağustos 2012).

RADİKAL; “Gladyo-Ergenekorı yol kardeşliği”, , 12 Ağustos 2008, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=893195&Date=13.08.2008&CategoryID=77> ,(Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2012).

RADİKAL; “Bahçeli’den Erdoğan’a Balyoz Eleştirisi”, 10 Kasım 2011, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1040065&CategoryID=78&Rdkref=1> , 30 Ağustos 2012.

SABAH;”İnternet Andıcı, 2’nci Ergenekon davasıyla birleşti”, 6 Nisan 2012, <http://www.sabah.com.tr/Gundemf2012/04/06/internet-andici-2nci-ergenekon-davasiyla-birlesti> , (Erişim Tarihi 29 Ağustos 2012).

SABAH; “En Tarihi Dava”, *Sabah*, 16 Aralık 2010, http://www.sabah.com.tr/Gundem/2010/12116160_general_ve_amiral_hkim_karsisina_cikiyor, (Erişim Tarihi: 29 Ağustos 2012).

STAR; “12 Eylül soruşturmasını Savcı Demir yürütecek”, 7 Nisan 2011, <http://www.stargazete.com/politika/sorusturmayi-savci-demir-yurutecek-haber-342320.htm> (Erişim Tarihi 26 Mayıs 2013).

STAR, Büyük *Tuzak*, 19 Ocak 2014 SedatLaçiner .<http://m.stargazete.com.tr/mobil-yazar.asp?Newsid=831642>.

SONSAYFA; “Koşaner’den acı itiraflar”, 24 Ağustos 2011, <http://www.sonsayfa.com/Haberler/Guncel/Kosanerden-aci-itiraflar-201935.html>(Erişim Tarihi:5 Ağustos 2012).

TBMM Darbeleri ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu Raporu, Kasım 2012, http://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/, (Erişim Tarihi: 29.09.2013)

TRT HABER; “Askeri Harcamalara Sivil Denetim”, 8 Ağustos 2011, <http://www.trt.gov.tr/haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=98175056-fc88-4548-8c52-1dc93c3925a6> (Erişim Tarihi:5 Mayıs 2013).

T24; “Newroz’da askeri müdahaleye imkan sağlayan EMASYA hortladı”, 19 Mart 2011, <http://www.t24.com.tr/content/newsdetail.aspx?newscode=133839&cat=25> (Erişim Tarihi:19 Ağustos 2012).

T.C. Cumhurbaşkanlığı İnternet Sitesi Konuşmalar, Ahmet Necdet Sezer’in Harp Akademilerinde yaptığı konuşma; <http://www.tccb.gov.tr/ahmet-necdet-sezer-konusmalari/495/56552/harp-akademileri-konferansinda-yaptiklari-konusma.html>, (Erişim Tarihi:29.09.2013).

VATAN; “MGSB, Bakanlar Kurulu’nda kabul edildi!”, 22 Kasım 2010,<http://haber.gazetevatan.com/mgsb-bakanlar-kurulunda-kabul-edildi/342035/9/> Haber (Erişim Tarihi:12 Haziran 2013).

ZAMAN; “Ombudsman tasarısında `askeri` geri adım”, 27 Ocak 2011, <http://www.tumgazeteler.com/?a=6601929>(Erişim Tarihi:15 Eylül 2013).

ZAMAN; 28 Nisan 2007, “Baykal: ‘Kriz siyasetle çözülür.’”, http://www.zaman.com.tr/politika_baykal-kriz-siyasetle-cozulur_533251.html, (Erişim Tarihi: 27.09.2013).

ZAMAN; 4 Mayıs 2007, “Oy Birliğiyle Seçim Kararı” http://www.zaman.com.tr/politika_oybirligiyle-secim-karari_535546.html, (Erişim Tarihi: 27.09.2013).

ZAMAN; 17 Mayıs 2006, “Ankara Sine-i Milleti tartışıyor”, http://www.zaman.com.tr/politika_ankara-sine-i-millet-i-tartisiyor_285802.html, (Erişim Tarihi: 27.09.2013).